

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΕΤΟΣ 92
ΤΕΥΧΟΣ 829
ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2009

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

Βογατσικοῦ 7, 546 22 (ἤ Τ.Θ. 10335, 541 10) Θεσσαλονίκη

ΙΔΡΥΘΗ ΕΝ ΕΤΕΙ 1917
ΥΠΟ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ (†)

ΕΚΔΟΤΗΣ-ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
κ.κ. ΑΝΘΙΜΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Πρωτοπρεσβύτερος ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΣΤΑΜΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΣ-ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ
ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΚΟΝΤΑΚΗΣ, Διδάκτωρ Θεολογίας

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ
ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: 15 εὐρώ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: 50 δολλάρια Η.Π.Α.
ΑΞΙΑ ΤΟΜΩΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΝ ΕΤΩΝ: 20 εὐρώ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ISSN 1011-3010

Μ.Γ. Βαρβούνη
Ἀναπληρωτοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης
Τμῆμα Ἱστορίας καί Ἐθνολογίας

Παρθένιος Κουτσομανώλης
Μητροπολίτης Ρασκοπρεσρένης (1849 -1854)
ὁ ἀπό Σάμου καί Ἰκαρίας

Ὁ Παρθένιος Κουτσομανώλης γεννήθηκε στή Σάμο ἀπό γονεῖς Λερίους, καί στή Σάμο σπούδασε τά ἐγκύκλια γράμματα, εἰσῆλθε στόν ἱερό κλῆρο καί ἔλαβε τούς δύο πρώτους βαθμούς τῆς ἱερωσύνης[1]. Γιά τήν δράση καί τή ζωή του πρίν τήν εἰς ἐπίσκοπο χειροτονία του δέν γνωρίζουμε κάτι σημαντικό, καθώς πρόβαλε στό προσκήνιο τῆς ἱστορίας τήν 16η Φεβρουαρίου 1841, ὁπότε ἐξελέγη καί χειροτονήθηκε Ἀρχιεπίσκοπος Σάμου καί Ἰκαρίας[2], εἰς διαδοχήν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σάμου Θεοδοσίου[3], πού ἔχοντας ἔρθει σέ

1. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά ἤτοι ἱστορία τῆς νήσου Σάμου ἀπό τῶν παναρχαίων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς*. 4. Ἐν Σάμῳ 1886, σ. 250. Μητροπολίτης Σιδηροκάστρου Ἰωάννης, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σάμου ἀπό τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι σήμερον*. Σάμος 1967, σ. 79.

2. Βλ. Ἰω. Δ. Βακιρτζῆς, *Ἱστορία τῆς Ἡγεμονίας τῆς Σάμου*, 1834-1912. Ἀθήνα 2005, σ. 119, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι μεταξύ Θεοδοσίου καί Παρθενίου διετέλεσε ἔξαρχος ὁ ἱερομόναχος Ἰωαννίκιος.

3. Πρβλ. Κ. Ἰ. Πτίνης, *Ἡ Σάμος καί τό '21*, Σάμος 1990, σ. 229, 239. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά . . .* 2. Ἐν Σάμῳ 1881, σ. 116 -120. Χρ. Λάνδρος, «Ἡ ἐκπαίδευση στή Σάμο κατά τήν Καποδιστριακή περίοδο (1828-1830). Ἡ κρίση τοῦ 1829», *Πρακτικά Συνεδρίου «Ὁ Γ. Κλεάνθης καί ἡ ἐποχή του»*. Σάμος 1991, σ. 179-180. Ἀλ. Σφοίνη, «Ἰγνάτιος ἱερομόναχος. Ἕνας ἁπλός δάσκαλος στή Σάμο (τέλη 18ου μέ ἀρχές 19ου αἰ.)», *Ἀντιπελάργηση. Τιμητικός τόμος γιά τόν Νικόλαο Ἀ. Δημητρίου*. Ἀθήνα 1992, σ. 271.

σύγκρουση μέ τόν ἡγεμόνα τοῦ νησιοῦ Στέφανο Βογορίδη[4] κηρύχθηκε, κατά ἀπαίτηση τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἔκπτωτος τοῦ θρόνου καί ἐξορίσθηκε στό Ἅγιον Ὄρος.

Σύμφωνα μέ τό ὑπόμνημα ἐκλογῆς του, ὅπως ἔχει σωθεῖ στόν ἀντίστοιχο κώδικα τοῦ Ἀρχειοφυλακίου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου[5]:

> «Τῆς δέ ἁγιωτάτης ἀρχιεπισκοπῆς Σάμου ἀπροστατεύτου διαμεινάτης, ἅτε δή τοῦ ἐν αὐτῇ Ἀρχιερατεύοντος Θεοδοσίου ἐκπτώτου ἀπ᾽ αὐτῆς γενομένου ὡς περιπλανηθέντος εἰς φατριαστικά κόμματα καί παρεκτραπέντος τῶν ἀρχιερατικῶν καί πολιτικῶν αὐτοῦ καθηκόντων, καί ὡς ἐκ τούτου προσκρούσαντος τῇ Ὑψηλῇ ἀρχῇ καί τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐξελέγη Ἀρχιεπίσκοπος Σάμου ὁ Παρθένιος».

Παραλλήλως ὁ Στέφανος Βογορίδης, πού βρισκόταν πίσω ἀπό τήν συγκεκριμένη ἐκκλησιαστική μεταβολή στή Σάμο, φρόντισε ὥστε μέ ἀπόφαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχη Ἀνθίμου Ε΄[6] νά προβιβαστεῖ ἡ Ἀρχιεπισκοπή Σάμου καί Ἰκαρίας σέ Μητρόπολη. Ἡ ἐπίσημη δικαιολογία εἶναι ὅτι ἐπρόκειτο γιά ἀρχαία ἐκκλησιαστική συνήθεια, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἀπονέμονταν τιμές στίς ἐπαρχίες τοῦ θρόνου ἀναλόγως τῆς πολιτειακῆς καί πολιτικῆς τους καταστάσεως[7]. Οὐσιαστικά ὅμως ἐπρόκειτο γιά πράξη χαριστική πρός τόν πανίσχυρο τότε Ἡγεμόνα τῆς Σάμου, ὁ ὁποῖος ἔτσι ἀποκτοῦσε καί ἰδιαίτερο συμβολικό κῦρος.

Τό σχετικό πατριαρχικό ἔγγραφο εἶναι ἀπολύτως ἀποκαλυπτικό καί χαρακτηριστικό[8]:

---

4. Βλ. σχετικά Χρ. Λάνδρος, *Ἡ μετεπαναστατική Σάμος σέ ὑποτέλεια. Τό πρῶτο πρωτόκολλο ἀλληλογραφίας τῆς Ἡγεμονίας 1834-1835*. Ἀθήνα 2001, σ. 52. Μ.Γ. Βαρβούνης, *Τό ὅραμα τῆς ἐλευθερίας στή σαμιακή κοινωνία* (1800-1912), Ἀθήνα 2008, σ. 31-33. Ν. Βαφέας, «Ἡ ἐξέγερση τοῦ 1849-1850 στή Σάμο: μία τομή στήν ἱστορία τῆς Ἡγεμονίας», *Πρακτικά Συνεδρίου «Ἡ Σάμος ἀπό τά βυζαντινά χρόνια μέχρι σήμερα»* 2. Ἀθήνα 1998, σ. 135-147.

5. Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, Κῶδιξ ΙΔ΄, σ. 379. Νικ. Σταματιάδης, *Σαμιακά ἤτοι ἀνέλιξις τῆς νεωτέρας ἱστορίας τῆς Σάμου δι᾽ ἐπισήμων ἐγγράφων*. 2. Ἐν Σάμῳ 1900, σ. 347.

6. Γι᾽ αὐτόν βλ. Μαν. Ἰ. Γεδεών, *Πατριαρχικοί πίνακες*. Ἀθῆναι 1996², σ. 614-615, ἀρ. 246.

7. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά ..., ὅ.π.*, σ. 248.

8. Τό ἔγγραφο βλ. στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ..., *Σαμιακά ....ὅ.π.*, σ. 249-250. Μητροπολίτης Σιδηροκάστρου Ἰωάννης, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σάμου....*, *ὅ.π.*, σ. 80.

Ἄνθιμος
ἐλέῳ Θεοῦ
ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, νέας Ρώμης
καί οἰκουμενικός πατριάρχης

Διά τοῦ παρόντος ἡμετέρου πατριαρχικοῦ καί συνοδικοῦ εὐεργετηρίου γράμματος γίνεται δῆλον ὅτι, τήν ἁγιωτάτην ἀρχιεπισκοπήν Σάμου καί Ἰκαρίας, εἰς ἥν ἀποκατέστη κανονικῶς πρό τινος καιροῦ γνήσιος καί νόμιμος ἀρχιερεύς καί πνευματικός προστάτης ὁ ἤδη ἀρχιερατεύων ἐν αὐτῇ ἀγαπητός ἡμῖν ἐν Χριστῷ συνάδελφος καί συλλειτουργός κύρ Παρθένιος, ὡς προτιμηθεῖσαν βασιλικῶς καί προαχθεῖσαν εἰς βαθμόν ἡγεμονίας, προηγάγομεν καί ἡμεῖς ἤδη κατ᾽ ἐκκλησιαστικήν φιλοτιμίαν εἰς μητρόπολιν καί ἐπεβραβεύσαμεν αὐτῇ τόν τίτλον τῆς ὑπερτιμίας καί ἐξαρχίας κυκλάδων νήσων καί ἅμα προετάξαμεν ταύτην καί ἄλλων τινῶν, ὥστε ἔχειν τοῦ λοιποῦ τήν τάξιν ἀμέσως μετά τόν Δρύστρας, οὐ καινοτομοῦντες, ἀλλ᾽ ἀρχαῖον ἐκκλησιαστικόν ἔθος φυλάττοντες. Ἐφ᾽ ᾧ καί γράφοντες ἀποφαινόμεθα ἐκκλησιαστικῶς ἵνα ἡ ρηθεῖσα ἐπαρχία Σάμου ὑπάρχῃ τό ἀπό τοῦδε καί λέγηται μητρόπολις, ὥσπερ καί αἱ λοιπαί, αἱ τῷ ἁγιωτάτῳ πατριαρχικῷ καί οἰκουμενικῷ θρόνῳ ὑποκείμεναι, καί ὁ διαληφθείς γνήσιος καί κανονικός ἀρχιερεύς, ἀγαπητός ἡμῖν ἐν Χριστῷ ἀδελφός καί συλλειτουργός κύρ Παρθένιος, φημίζηται ἱερώτατος μητροπολίτης Σάμου καί Ἰκαρίας, ὑπέρτιμος καί ἔξαρχος κυκλάδων νήσων καί ἔχῃ τήν ἕδραν καί στάσιν αὐτοῦ ἀμέσως μετά τόν Δρύστρας, ἀρχομένου ἀπ᾽ αὐτοῦ καί τῶν διαδόχων τῆς αὐτοῦ ἱερότητος ἀπολαύειν τῆς αὐτῆς τιμῆς. Τοῦτο δέ καταγραφέν καθ᾽ ἡμετέραν ἐπιταγήν ἔν τε τῷ ἐκκλησιαστικῷ κώδικι καί ἐν τοῖς ἀνά χεῖρας συνταγματίοις, ἔχει μένειν διατηρούμενον ἐσαεί τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς γράμμασι, τοῖς τό ὄνομα τῆς αὐτοῦ ἱερότητος καθ᾽ ἅ καί τῶν διαδόχων αὐτοῦ διαλαμβάνουσιν. Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν ἀπελύθη καί τό παρόν ἡμέτερον ἐκκλησιαστικόν εὐεργετήριον γράμμα ἐπί τῷ σταλῆναι πρός τόν διαληφθέντα ἱερώτατον μητροπολίτην Σάμου καί Ἰκαρίας, ὑπέρτιμον καί ἔξαρχον κυκλάδων νήσων, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητόν ἡμῶν ἀδελφόν καί συλλειτουργόν κύρ Παρθένιον.

ͺαωμά Ἰουνίου ά.

† Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἄνθιμος ἀποφαίνεται

† Ἐφέσου Ἄνθιμος	*† Χαλκηδόνος Ἱερόθεος*
† Ἡρακλείας Διονύσιος	*† Δέρκων Γερμανός*
† Κυζίκου Μελέτιος	*† Θεσσαλονίκης Ἱερώνυμος*
† Νικομηδείας Διονύσιος	*† Ἰωαννίνων Ἰωακείμ*

Ὁ Παρθένιος ἦταν ἱεράρχης ὀλιγογράμματος, καί ἡ ἐκλογή του ἀπό τόν Στέφανο Βογορίδη εἶχε τήν ἔννοια τῆς ἐγκαταστάσεως

στή Σάμο ἱεράρχου πού θά μποροῦσε νά γίνει ὑποχείριο τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ὡς ἀντίπαλον δέος στόν δυναμικό καί παρεμβατικό Θεοδόσιο. Ὡστόσο, ἀπό τρία πατριαρχικά γράμματα αὐτῆς τῆς περιόδου φαίνεται ὅτι ὁ νέος Ἀρχιεπίσκοπος προσπάθησε νά βάλει τάξη στίς ὑποθέσεις τῆς ἐπαρχίας του, γύρω ἀπό ἠθικά, ποιμαντικά καί περιουσιακά τῶν μονῶν ζητήματα[9]. Οἱ ἐνέργειές του μάλιστα αὐτές φανερώνουν ὅτι μᾶλλον δέν ἐπρόκειτο γιά ἄβουλο, ἀλλά γιά συνετό ποιμένα.

Τήν 17η Μαρτίου 1841 ὁ Παρθένιος παρέστη καί εὐλόγησε τήν συγκληθεῖσα στή Χώρα τῆς Σάμου Γενική Συνέλευση τῶν Σαμίων, πού ἐπικεφαλῆς εἶχε τό νέο ἐπίτροπο τοῦ Στεφάνου Βογορίδη στό νησί, τόν Λουκᾶ Βουδούρη[10]. Ὡστόσο, ἤδη ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 1842 ὁ Παρθένιος ὑπέπεσε στήν δυσμένεια τοῦ Ἡγεμόνα, ὁ ὁποῖος ζήτησε ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη καί τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο τήν ἀντικατάστασή του. Κατά τήν εὔστοχη παρατήρηση τοῦ Ἐπαμεινώνδα Σταματιάδη ἡ δικαιολογία τῆς παραπομπῆς του ἦταν ὅτι ἦταν ἀγράμματος, «ὡς εἶ ἡ στέρησις μαθήσεως ἐπεβάρυνεν οἷον ἔγκλημά τι αὐτόν μαλλον ἤ τούς χειροτονήσαντας καί ποιμενάρχην ἐξαποστείλαντας»[11].

Τό 1842 ἐξελέγη στή θέση τοῦ Μητροπολίτη Σάμου καί Ἰκαρίας ὁ Γρηγόριος[12] ὁ ἐκ Κυδωνιῶν (1842-1854)[13] ὁ Παρθένιος, ἀκολουθῶντας τήν τύχη τοῦ προκατόχου του Θεοδοσίου, ἐξορίσθηκε στό Ἅγιον Ὄρος, ὅπου ἔφτασε τόν Ἰούλιο τοῦ 1843[14]. Ὁ πραγματικός λόγος γιά τόν ὁποῖο ἐξέπεσε ἀπό τόν θρόνο του φαίνεται ὅτι μπορεῖ νά ἐντοπιστεῖ στό συνδυασμό τῆς αὐξανόμενης τυραννικῆς καχυποψίας τοῦ Στεφάνου Βογορίδη μέ τό γεγονός ὅτι οἱ χαμηλοί τόνοι πού τηροῦσε δέν ἱκανοποιοῦσαν τούς σχεδιασμούς

9. Βλ. Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, Κῶδιξ Κ', σ. 246, 260-261 καί Κῶδιξ ΚΑ', σ. 35. Τά ἔγγραφα αὐτά θά ἐκδοθοῦν σχολιασμένα στήν προετοιμαζόμενη ἀπό τόν γράφοντα ἔκδοση τῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων τῆς Σάμου.

10. Ἰω. Δ. Βακιρτζῆς, *Ἱστορία τῆς Ἡγεμονίας τῆς Σάμου*, 1834-1912. Ἀθήνα 2005, σ. 119-120.

11. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά* . . ., σ. 248.

12. Γι᾽ αὐτόν βλ. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά* . . . ὅ.π., σ. 250. Μ. Ἰ. Γεδεών, *Πατριαρχικαί Ἐφημερίδες*. Ἐν Ἀθήναις [1938], σ. 199-200. Ὁ ἴδιος, *Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ Πενήτων*, 1453-1913. Ἀθῆναι 1939, σ. 259. Μ.Γ. Βαρβούνης, *Τό ὅραμα τῆς ἐλευθερίας*.... ὅ.π., σ. 50.

13. Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, Κῶδιξ ΚΑ', σ. 43, ὅπου τό ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Μητροπολίτη Σάμου καί Ἰκαρίας Γρηγορίου, τό 1842.

14. Μητροπολίτης Σιδηροκάστρου Ἰωάννης, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σάμου* . . . ὅ.π., σ. 79.

τοῦ Ἡγεμόνα, στό πλαίσιο τῶν ὁποίων ἡ ἐκκλησιαστική διοίκηση ὄφειλε νά ἀποτελεῖ πειθήνιο ὄργανο τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας.

Ὄντας Σάμιος καί ἱεράρχης τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, ὁ Παρθένιος ἐνέγραψε τήν ἀρχιερατική δράση του στή Σάμο στά ὅρια τῆς ἐθναρχικῆς πολιτικῆς καί δράσης τοῦ Πατριαρχείου[15], κι αὐτό μοιραία τόν ἔφερε σέ ἀντίθεση μέ τόν Βεγορίδη. Δρομολογήθηκαν ἔτσι οἱ ἐξελίξεις πού κατέληξαν στήν εὕρεση μιᾶς προσχηματικῆς ἐναντίον του κατηγορίας καί στήν ἀποπομπή του ἀπό τή Σάμο[16].

Στό Ἅγιο Ὄρος ὁ Παρθένιος ἔμεινε ἀπό τό 1843[17] ὡς τό 1849. Ἕξι χρόνια περισυλλογῆς, ἡσυχίας καί προσευχῆς. Μάλιστα στίς 27 Νοεμβρίου 1847 ὁ πρώην Σάμου Παρθένιος ὁρίσθηκε Ἔξαρχος ἀπό τήν Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, μέ στόχο νά προσδιορίσει τά ἀμφισβητούμενα ὅρια μεταξύ τῶν μονῶν Δοχειαρίου καί Κωνσταμονίτου[18]. Σύμφωνα μέ τό σχετικό πατριαρχικό σιγίλλιο, τό κύριο ἔργο τοῦ Ἐξάρχου θά ἦταν· «ὅπως ἀποδοθῶσι καί ἀποκατασταθῶσιν ἀφεύκτως ὅλοι οἱ μέχρι τοῦ νῦν μέν φιλονικούμενοι, ἤδη δέ ἀναγνωρισθέντες καί κυρωθέντες γνήσιοι τῶν Κωνσταμονιτῶν τόποι καί γαῖαι γενομένης τῆς ἐπιστροφῆς ἀπαραλλάκτως τῇ ἐννοίᾳ τοῦ σιγιλίου καί ἄνευ τινός ἀντιστάσεως παρ᾽ οὐδενός, καί ἑνί λόγῳ προσπαθήσητε κατά τό τῆς Ἐπιστασίας σας χρέος, ἵνα λάβῃ πέρας ἡ ὑπόθεσις αὕτη, γράφοντες ἀκολούθως καί εἰδοποιοῦντες τῇ Ἐκκλησίᾳ πρός πληροφορίαν αὐτῆς».

Τό σιγίλλιο πού κόμιζε ὁ Παρθένιος ἦταν προϊόν ἐξέτασης ἐγγράφων καί μαρτυριῶν, τόσο ἀπό τήν Ἱερά Σύνοδο, ὅσο καί ἀπό τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Ἄνθιμο Στ' τόν Κουταλιανό, ρόλος δέ τοῦ Ἐξάρχου ἦταν νά φροντίσει γιά τήν τήρηση τῶν ἀποφάσεων χάραξης τῶν συνόρων[19]. Κι ὅμως, ἐδῶ γιά μία ἀκόμη φορά ὁ Παρθένιος βρῆκε μπροστά του τόν Στέφανο Βογορίδη: ὁ πανίσχυρος

---

15. Γι᾽ αὐτό βλ. M.G. Varvounis, « La politica etnarchica e l᾽ attivita del Patriarcato Ecumenico», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 91:822 (2008), σ. 307-318.

16. Μ.Γ. Βαρβούνης, *Τό ὅραμα τῆς ἐλευθερίας...* ὅ.π., σ. 49. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά . . .* ὅ.π., σ. 248. Μητροπολίτης Σιδηροκάστρου Ἰωάννης, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σάμου....* ὅ.π., σ.80. Πρβλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, «Σάμος καί Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο (1585-1900)», *Πρακτικά ΚΓ' Πανελληνίου Ἱστορικοῦ Συνεδρίου*. Θεσσαλονίκη 2003, σ. 107-134.

17. Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, Κῶδιξ ΙΔ', σ. 379.

18. Γερ. Σμυρνάκης, *Τό Ἅγιον Ὄρος*. Καρυές Ἁγίου Ὄρους 1988 (β' ἔκδ.), σ. 191. Πρβλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Ἅγιον Ὄρος καί Σάμος», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 85: 791 (2002), σ. 57-81. Ὁ ἴδιος, «*Κατά τό ὄρος τοῦ Ἄθωνος*». *Ἀθωνικά καί ἁγιορείτικα μελετήματα*. Θεσσαλονίκη 2006, σ. 51-52.

19. Γερ. Σμυρνάκης, *Τό Ἅγιον Ὄρος . . .*, ὅ.π., σ. 688.

ἡγεμόνας τῆς Σάμου, μαζί μέ τόν γαμπρό του Κωνσταντίνο Μυσούρο, ἐπενέβησαν ὑπέρ τῆς μονῆς Δοχειαρίου, ἀνέτρεψαν τήν ἀπόφαση ἀκυρώνοντας οὐσιαστικά τό ἔργο τοῦ Παρθενίου καί καθιερώνοντας τά περιορισμένα ὅρια τῆς μονῆς Κωνσταμονίτου, ὅπως εἶναι σήμερα[20].

Δύο χρόνια ἀργότερα, ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως θέλησε νά ἀποκαταστήσει τόν Παρθένιο. Στίς 14 Σεπτεμβρίου 1849, ἡ Ἁγία καί Ἱερά Σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τόν ἐξέλεξε Μητροπολίτη Ρασκοπρεσρένης, εἰς διαδοχήν τοῦ ἐκπεσόντος Μητροπολίτου Ἰγνατίου[21]. Χωρίς νά εἶναι γνωστές λεπτομέρειες, ὁ Παρθένιος συγκρούστηκε καί στή νέα ἐπαρχία του μέ τοπικά συμφέροντα, ὥστε τόν Μάρτιο τοῦ 1854 νά καθαιρεθεῖ ἐκ νέου καί νά ἐπιστρέψει, ἐξόριστος καί πάλι στό Ἅγιον Ὄρος[22].

Τό 1856 ὁ Παρθένιος, ὡς Μητροπολίτης πρώην Ρασκοπρεσρένης, πῆγε στήν Κωνσταντινούπολη, ὅπου ἔζησε μικρό διάστημα, γιά νά πεθάνει τόν Φεβρουάριο τοῦ 1856 στόν Γαλατά, καί νά ταφεῖ στό κοιμητήριο τῆς Παναγίας Ζωοδόχου Πηγῆς τῆς Μπαλουκλιώτισσας[23], ὅπου ὁ τάφος του δέν σώζεται μέχρι σήμερα.

Ἀπό τά παραπάνω συνάγεται ὅτι ὁ Μητροπολίτης Ρασκοπρεσρένης Παρθένιος Κουτσομανώλης, ὁ ἀπό Σάμου καί Ἰκαρίας, ὑπῆρξε ἀναμφιβόλως ἱεράρχης πού δέν εὐτύχησε νά ἔχει μακρά καί ἀνέφελη ἀρχιερατική διακονία. Πιστός στό χρέος του καί στήν παράδοση τῶν ἱεραρχῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου[24] ὑπέστη διώξεις καί ὑπέμεινε βάσανα, ἐκθρονίστηκε καί ἐξορίστηκε, δέν ὑποχώρησε ὅμως καί δέν συμβιβάστηκε. Ἡ μνήμη του ἀξίζει, γι᾿ αὐτό, τήν ἀναγνώριση καί τόν σεβασμό μας, ἀκόμη καί ἄν ἡ ἀρχιερατική διακονία του δέν συνδέθηκε μέ ἔργα μεγάλα, σπουδαῖα καί ἱστορικά.

---

20. Γερ. Σμυρνάκης, *Τό Ἅγιον Ὄρος...*, ὅ.π., σ. 689.

21. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά . . .* ὅ.π., σ. 248.

22. Μητροπολίτης Σιδηροκάστρου Ἰωάννης, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σάμου...* ὅ.π., σ. 80. Ὁ ἴδιος, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἰκαρίας ἀπό τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι σήμερον*. Σιδηρόκαστρον 1978, σ. 57-58.

23. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά . . .*, ὅ.π., σ. 248.

24. Βλ. σχετικά Μ.Γ. Βαρβούνης, *Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί ἡ παράδοση τοῦ Γένους*, Ἀθήνα 2005, σ. 50. Ὁ ἴδιος, *Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί ἡ ἡγεμονία τῆς Σάμου*. Ἀθήνα 2005, σ. 28. Ὁ ἴδιος, «Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί ἡ ἡγεμονική Σάμος», *Πρακτικά ΚΖ' Πανελληνίου Ἱστορικοῦ Συνεδρίου* 2. Θεσσαλονίκη 2007, σ. 409-411, ὅπου καί ἡ σχετική βιβλιογραφία.

Πρωτ/ρου Κωνσταντίνου Ἐ. Κωστάκη
Δρ Θεολογίας ΑΠΘ

Πορεία ὑπαρξιακῆς παιδαγωγίας στά βήματα τῆς ἑλληνορθόδοξης παράδοσης καί ἱστορίας. Δυναμική στήν ἀποτροπή τοῦ καταναλωτισμοῦ..*

Εἰσαγωγικά

Ὁ πολύπλοκος καί εὐμετάβλητος κόσμος, πού ζοῦμε σήμερα ἤ ὁ νέος καί ἄγνωστος, πού ἀνοίγεται πρός τό μέλλον, μᾶς φέρει ἀναπόφευκτα μπροστά στό τεράστιο καί καθοριστικό ζήτημα τῆς προσαρμογῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἰδιαίτερα τῶν παιδιῶν καί τῶν νέων, σ᾽ αὐτές τίς νέες, σύνθετες συνθῆκες ὕπαρξης καί ζωῆς. Συνειδητοποεῖται ὅλο καί περισσότερο ὅτι εἶναι ἄμεση ἀνάγκη νά ἀναζητήσουμε ὑπαρξιακά στηρίγματα, πού μποροῦν νά συμβάλουν στή διατήρηση καί τήν ἀνάπτυξη τόσο τῆς σωματικῆς ὅσο καί τῆς ψυχικῆς ὑγείας τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ εἰσήγηση αὐτή δέν φιλοδοξεῖ νά προσφέρει εἰδικές συνταγές, περιστασιακές πληροφορίες ἤ ἀκόμη νά προτείνει λύσεις στά φοβερά περιβαλλοντικά, κοινωνικά, ἰατρικά καί ψυχολογικά προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπιθυμεῖ, ὅμως, νά καταθέσει ἕνα ἀληθινό καί γνήσιο προβληματισμό, ἀπό τόν ὁποῖο μπορεῖ νά ἐξαρτηθεῖ ἡ φιλάνθρωπη εὐαισθησία καί ἡ ἐσωτερική πληροφορία ὅλων τῶν μελῶν τοῦ παρόντος Συνεδρίου, ὥστε ὁποιοδήποτε δεδομένο ἀπό

---

* Εἰσήγηση πού ἔγινε στό 14ο Παγκρήτιο Ἰατρικό Συνέδριο μέ διεθνή συμμετοχή ὑπό τήν αἰγίδα τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης, στόν τομέα τῆς Προληπτικῆς Ἰατρικῆς καί τῆς Διατροφῆς, 29 Ὀκτωβρίου-1 Νοεμβρίου 2008, Γεωργιούπολη Κρήτης.

τόν εὐρύτατο χῶρο τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης, νά μήν ἀγνοήσει αὐτήν τήν πορεία τῆς ἀληθινῆς ὑπαρξιακῆς παιδαγωγίας πού ἀφορᾶ ἄμεσα τήν ἀγωγή ὑγείας καί ἰδιαίτερα τό ζήτημα τῆς ἀντιμετώπισης τοῦ καταναλωτισμοῦ καί τῆς ἐπιδημικῆς ἔξαρσης τῆς παιδικῆς παχυσαρκίας στή χώρα μας. Ἔτσι, μία ὁλοκληρωμένη ἀγωγή ὑγείας, συνταιριασμένη στήν ὅλη διάσταση τῆς παιδαγωγικῆς διαδικασίας, θά συμβάλει παράλληλα καί «*στήν πλήρη ἄνθηση τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητας*»[1].

Ἡ σύγχρονη Ψυχολογία καί ἡ Παιδαγωγική ἀποκαλύπτουν ὅτι ἡ πλήρης ἄνθηση αὐτή τῆς προσωπικότητας τοῦ παιδιοῦ συντελεῖται μόνο μέσα ἀπό τίς προσωπικές ὑπαρξιακές ἐμπειρίες, μόνο μέ βάση τά ἐσωτερικά κίνητρα τῶν ἀναγκῶν καί τῶν ἐνδιαφερόντων του, μόνο μέσα ἀπό ἕνα συγκεκριμένο προσωπικό καί κοινωνικό πλαίσιο ὕπαρξης καί πολιτισμοῦ. Ἐδῶ βρίσκεται καί τό σημεῖο ἐκκίνησης τῆς πορείας τῆς ὑπαρξιακῆς παιδαγωγίας[2].

Ἄν γενικά τό ὑπαρξιακό πλαίσιο τοῦ σύγχρονου Ἕλληνα, γιά νά συγκεκριμενοποιοῦμε τά πράγματα, παρουσιάζει ἴσως τήν εἰκόνα μίας ζωῆς χωρίς νόημα, μέ ἔκδηλα τά χαρακτηριστικά τοῦ καταναλωτισμοῦ, τοῦ ἀτομισμοῦ, τῆς ἡδονομανίας καί τῆς ὑποβάθμισης τῶν ἀνθρώπινων σχέσεων, ὁ κίνδυνος τῆς συνέχισης ἀλλά καί τῆς σταδιακῆς ἐπιδείνωσης αὐτῆς τῆς κατάστασης ἐξαρτᾶται ἀπό τό ἄν τά παιδιά καί οἱ νέοι θά μυηθοῦν κατευθυνόμενα σ᾽ ἕνα τρόπο ζωῆς, μέ τά χαρακτηριστικά τῆς καλοπέρασης, τοῦ αὐτοθελισμοῦ, τῆς πολυφαγίας καί τοῦ ναρκισσισμοῦ. Ἡ ἀκολουθία τῆς πορείας τῆς ὑπαρξιακῆς παιδαγωγίας στά βήματα τῆς ἑλληνορθόδοξης παράδοσης καί ἱστορίας μπορεῖ νά ἀποτρέπει ἀπό τόν κίνδυνο αὐτό καί νά ἀποτελεῖ βάσιμη ἐλπίδα οὐσιαστικῆς καί πραγματικῆς προσφορᾶς στήν ἀναβάθμιση τῆς σύγχρονης ἑλληνικῆς κοινωνίας καί τῆς ἀνθρώπινης ὑγείας.

Πορεία ὑπαρξιακῆς παιδαγωγίας. Ἡ προσέγγιση τοῦ ζητήματος μπορεῖ νά ἐπιχειρηθεῖ πάνω στήν πορεία, μέ ἀντικειμενικό πειραματισμό σέ κάθε ἐπιλογή καί στά ἀποτελέσματα πού ἔχει.

1. Ἡ κατεύθυνση τῆς ἀπορρόφησης

Πρώτη ἐπιλογή ἡ κατεύθυνση πού ὁριοθετεῖται ἀνάμεσα στόν ἄνθρωπο καί στόν κόσμο, πού πραγματοποιεῖται στό ἐξωτερικό, ἐπίπεδο τῶν ἀνθρώπινων αἰσθήσεων καί τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν.

Τό ὑλικό στοιχεῖο, τό ἕνα ἀπό τά δύο μέρη τῆς φύσης του, εἶναι

---

1. Ἄρθρ. 26 Παγκόσμιας Διακήρυξης Δικαιωμάτων Ἀνθρώπου, Δεκέμβριος 1948.

2. Βλ. R. Dottrens, *Παιδαγωγῶ καί διδάσκω*, ἔκδ. Δίπτυχο-Οὐνέσκο, Ἀθήνα 1974, σ. 27-29.

ἀδιαμφισβήτητα βασικότατη πλευρά τῆς ζωῆς του. Ἡ τεχνική πρόοδος καί οἱ ἀσύλληπτες ἐπιστημονικές κατακτήσεις μποροῦν νά δείξουν τή σημασία τοῦ ὑλικοῦ στοιχείου στή ζωή τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά καί μποροῦν νά φανερώσουν τίς δυνατότητες καί τίς δυνάμεις πού ἔχει ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος στή χρήση του.

Ὁ θαυμαστός ἐντυπωσιασμός ἀπό τά νέα δεδομένα, συντελεῖ στό δέσιμο τοῦ ἀνθρώπου μέ τά ὑλικά ἀγαθά, καί μονοπωλεῖ τήν προσοχή στό νά ἀνακαλύπτονται συνεχῶς νέες ἀνάγκες, καινούρια προϊόντα, πιό χρήσιμες μεταβολές. Ἔτσι, ἡ τάση αὐτή γιά ἱκανοποίηση τῶν συνεχῶς αὐξανόμενων ἀναγκῶν γίνεται διαρκής ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ὠθεῖται πλέον νά λειτουργήσει ὡς μονάδα τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας. Νέες προοπτικές ἀποκτᾶ ὁ χῶρος τῆς διατροφῆς, τῆς ἔνδυσης, τῆς κατοικίας, τοῦ πλούτου κ. ἄ. πλευρῶν τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Ὕψιστος σκοπός στήν ἀνθρώπινη ὕπαρξη μπαίνει ἡ εὐμάρεια, ἡ εὐδαιμονία καί ἡ ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας.

Μέσα σ᾽ αὐτό τό συμφυρμό ἀνθρώπου καί ὕλης ἀπελευθερώνονται οἱ δυνάμεις τῆς τεχνικῆς, ἀποκτοῦν κυριαρχική δύναμη μέ τεράστια κοσμογονική σημασία, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος, ἀπροετοίμαστος πνευματικά, ξεκομμένος ἀπό τήν παράδοση καί τήν ἱστορία του ἀδυνατεῖ νά προσαρμοστεῖ καί γίνεται παθητικός δέκτης μίας ἁλυσίδας ἀνικανοποίητων ἀναγκῶν τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας. Δεσπόζει παντοῦ ἡ φιλοσοφία τῆς χρησιμότητας. Ἡ πολιτική μεταβάλλεται σέ κυριαρχία καί ἐξουσία. Ἡ οἰκονομία ἐγκλωβίζεται μέσα σ᾽ ἕνα ἀσταμάτητο διαχειριστικό ἀνταγωνισμό. Ἡ ἐργασία γίνεται κέντρο ὕπαρξης καί αὐτοσκοπός τῆς ζωῆς. Ὁ ἄνθρωπος κλείνεται σ᾽ ἕνα στενό βιολογισμό, χωρίς πνευματική ὑπόσταση, χωρίς πνευματικές καταβολές ἐξάρτημα τῆς σκοπιμότητας καί τῆς παραγωγῆς.

Διερωτᾶται, λοιπόν, κανείς, μήπως ἡ παραθεώρηση τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ καί ἡ ἀπορρόφησή τους ἀπό τήν ἄψυχη καί ἀκίνητη ὕλη[3] κάνει τόν ἄνθρωπο τυφλό γιά νά πορευτεῖ, καί ἐπικίνδυνα ἁλυσοδεμένο, μέ προοπτική τό ἀδιέξοδο καί τήν καταστροφή[4];

2. Ἡ κατεύθυνση τοῦ ἐγκλωβισμοῦ

Δεύτερη ἐπιλογή ἡ κατεύθυνση ὅπου ὁ ἄνθρωπος ἔχει ψυ-

---

3. Βλ. Ν. Ματσούκα, *Κόσμος, ἄνθρωπος, κοινωνία κατά τόν Μάξιμο Ὁμολογητή*, Ἀθήνα 1980, σ. 77.

4. Βλ. Ἰω. Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, ἐκδ. Ἱ.Μ. Παρακλήτου, Ὠρωπός 1978, σ. 330, 38 καί 331, 39.

χοσωματική ὑπόσταση. Κάθε δραστηριότητα καί σχέση ἀποκτᾶ ἀνθρωποκεντρικό χαρακτῆρα καί κάθε ἐπίτευγμα ξεκινάει καί προσδιορίζεται ἀπό τόν ἴδιο τόν ἄνθρωπο. Ἄν καί ἡ βαρύτητα ἐδῶ πέφτει στόν ἄνθρωπο καί ὄχι στά ὑλικά ἀγαθά, πάλι, ὅμως, οἱ ἀνάγκες δέν παύουν νά εἶναι ἀναπόσπαστο μέρος τῆς ζωῆς καί οἱ ὁρμές νά ἐπιζητοῦν ἱκανοποίηση. Εἶναι ἀδιαμφισβητητο ὅτι σ᾽ αὐτήν τήν κατεύθυνση ἡ Ψυχολογία καί ἡ Παιδαγωγική ἐπιχειροῦν μία σημαντική παρέμβαση σχετικά μέ τό ζήτημα τῆς ρύθμισης τῶν ἀναγκῶν, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νά προσδιορίζει τό μέγεθος, τήν ἔνταση καί τό εἶδος τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν καί ὄχι οἱ ἀνάγκες τόν ἄνθρωπο[5]. Ἡ λογική, ἡ εὐθύνη, ἡ θέληση καί ἡ δύναμη εγείρουν πνευματικό ἀνάστημα στόν ἄνθρωπο γιά τήν ἀξιολόγηση, τήν ἱεράρχηση καί τόν τρόπο ἱκανοποίησης τῶν διαφόρων ἀναγκῶν.

Ἡ ἐπιλογή αὐτῆς τῆς δεύτερης κατεύθυνσης φαίνεται νά διαθέτει σημαντικά στοιχεῖα, χρήσιμα καί οὐσιώδη σέ μία καλά μελετημένη θεωρητικά τοποθέτηση, πού ἄν ἐφαρμοστοῦν, μποροῦν νά ἔχουν μεγάλη ἀποτελεσματικότητα στήν πορεία τῆς ὑπαρξιακῆς παιδαγωγίας καί κατ᾽ ἐπέκταση στήν ὅλη ζωή τοῦ ἀνθρώπου.

Πρέπει, ὅμως, παράλληλα νά σημειώσουμε ὅτι ἡ ἔνταση, τό πλῆθος καί ἡ ἐσωτερική προέλευση τῶν ἀναγκῶν καί τῶν ὁρμῶν προϋποθέτουν καί ἐπιζητοῦν ἰσχυρή καί ἀσφαλῆ προετοιμασία, πολύπλευρη ρύθμιση μέ ἔμφαση στήν ἐφαρμογή ἀλλά καί ἐσωτερική διείσδυση στό βάθος τῆς κάθε ἀνθρώπινης ὕπαρξης.

Στήν ἀνθρωποκεντρική αὐτή βάση τῆς λογικῆς καί τοῦ ὀρθοῦ λόγου[6] δημιουργεῖται ἔντονος προβληματισμός στό ἄν ὁ ἄνθρωπος ἔχει τή δυνατότητα νά ἀπεγκλωβιστεῖ ἀπό τό δέσιμο καί τήν ἐπήρεια τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, τήν ἰδιοτέλεια, τόν ὠφελιμισμό, τό προσωπεῖο, τή χρησιμοθηρία, τήν ἐπιθετικότητα[7] καί τόν ἀνταγωνισμό, πού δυναμικά καί ἀπαιτητικά ἐπιβάλλει ἡ καταναλωτική κοινωνία.

3. Ἡ κατεύθυνση στά βήματα τῆς ἑλληνορθόδοξης παράδοσης καί ἱστορίας

Πρίν ἀπό τήν ἀκολουθία μίας νέας, 3ης ἐπιλογῆς κατεύθυνσης, ἀναζητοῦμε λύση μέ βάση τό συγκεκριμένο ὑπαρξιακό πλαίσιο τοῦ τόπου καί τοῦ πολιτισμοῦ, ὅπου καταγράφεται καί συνε-

---

5. Βλ. σχετικά Ι. Ἰωαννίδη, *Παιδαγωγική Ψυχολογία, Ψυχοδυναμικη θεωρηση σύγχρονων προβλημάτων*, ἔκδ. Δρυμός, Ἀθήνα 1977.

6. Βλ. Ἀ. Κεσελόπουλου, «Ὁ βιασμός τῆς κτήσεως καί ἡ ῾ἄλλη λύση᾽», *Διακονία. Στή μνήμη Β. Στογιάννου*, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 501. (491-503).

7. Βλ. Χρ. Γιανναρᾶ, *Τό πρόσωπο καί ὁ ἔρως*, Ἀθήνα 1976, σ. 144 καί Π. Μιχελῆ, *Αἰσθητική θεώρηση τῆς βυζαντινῆς τέχνης*, Ἀθήνα 1972, σ. 89-90.

χίζει νά διαγράφεται ή προσωπική ἐμπειρία τοῦ ἀνθρώπου καί τά ἐσωτερικά κίνητρα τῶν ἀναγκῶν τῆς καθημερινῆς ζωῆς του.

Τό ἀποτέλεσμα τῆς προσπάθειας αὐτῆς φέρει στό προσκήνιο μία ἄγνωστη ἴσως στούς πολλούς, ξεχασμένη σέ ἄλλους ἤ καί ἀκόμη παραγνωρισμένη ἀπό τρίτους περίπτωση· τήν ἑλληνική ἑνιαία πολιτιστική κληρονομιά, τήν ἐγχώρια σοφία, τή συναίσθηση καί τή συνειδητοποίηση τῆς ξεχωριστῆς ἑλληνορθόδοξης παράδοσης, ὅπως διασώθηκε στήν ἑνιαία πορεία τῆς ἑλληνικῆς καί ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Ἔτσι φεύγουμε καί ἀπό τήν ἄγνοια τῆς δικῆς μας πνευματικῆς πραγματικότητας. Ἔτσι ἀναβαθμίζουμε τόν πολιτισμό μας κατά πολύ πάνω ἀπό ἕνα περιορισμένο καί στενό φολκλορικό ἐνδιαφέρον, πάνω ἀπό ἕνα ἐπίπεδο μίας ἐπιπόλαιης ἑλληνικῆς λαογραφίας καί τίποτε περισσότερο. Αὐτή ἡ ὑπεύθυνη καί ἀντικειμενική προσπάθεια κρύβει τή δυνατότητα νά μᾶς μάθει τί εἴμαστε ἐμεῖς καί τί εἶναι ὁ κόσμος· νά μᾶς μάθει νά διακρίνουμε τήν ἔλλογη φύση μας, ζωντανεμένη δυναμικά· νά μᾶς μεταδώσει τή συνέχεια τῆς τακτικῆς νά προσφέρουμε καί ὄχι νά ζητοῦμε· νά μᾶς μάθει ὄχι πώς νά ἀποκτοῦμε αὐτά πού ἐπιθυμοῦμε· ἀλλά πώς νά μήν ἐπιθυμοῦμε· νά μᾶς κάνει τελικά ἐλεύθερους καί αὐθεντικούς μέτοχους ἑνός ὑπέροχου καί ὑψηλοῦ ὑπαρξιακοῦ συμποσίου, πού διαθέτει ἄφθονα ἀγαθά τῆς πατρώας πίστης καί τοῦ πολιτισμοῦ μας[8].

Ἡ πέρα γιά πέρα λ.χ. ἑλληνική ἀρετή τῆς λιτότητας, τῆς ὀλιγάρκειας καί τῆς ὀλιγοδεΐας ἐγγυᾶται τήν ἐσωτερική ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου καί ἀποτελεῖ τό προσφορότερο μέσο γιά ἀποφυγή τῆς ὑποδούλωσης στίς ἀνάγκες, κατά τήν ἀρχαία κλασική σοφία[9]. Τήν ἀσκητική αὐτή τοποθέτηση συνεχίζει μέ πληρέστερο τρόπο ὁ Χριστιανισμός, μέσα ἀπό τό ζωντανό παράδειγμα τοῦ Θεανθρώπου Κυρίου[10], τῶν Ἀποστόλων[11] καί τῶν Πατέρων[12] ὅπως διασώθη-

---

8. Πρβλ. T. Colliander, *Ὁ δρόμος τῶν ἀσκητῶν*, ἔκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1979, σ. 7 κ.ἑ.

9. Ὁ Ξενοφῶν διασώζει τό διάλογο τοῦ Σωκράτη μέ τό Σοφιστή Ἀντιφῶντα: «*ἔοικας, ὦ Ἀντιφῶν, τήν εὐδαιμονίαν οἰκομένῳ τρυφήν καί πολυτέλειαν εἶναι· ἐγώ δέ νομίζω τό μέν μηδενός δεῖσθαι θεῖον εἶναι, τό δ᾽ ὡς ἐλαχίστων ἐγγυτάτω τοῦ θείου*», Ξενοφῶντος, *Ἀπομνημονεύματα* 1, 4, 3-7.

10. Ἡ ὁδοιπορία, ἡ εὐτελής ἐνδυμασία ἡ λιτή τροφή καί ἡ ὀλιγάρκεια ἀποτελοῦν τά χαρακτηριστικά γνωρίσματα τῆς ἐπί γῆς παρουσίας καί δραστηριότητας τοῦ Χριστοῦ. Βλ. Μτθ. 6, 11. 6, 19-21. 6, 25-33. 19, 23. Μρκ. 10, 25. Λκ 18, 25. Μτθ. 8,20.

11. «*Ἀργυρίου ἤ χρυσίου ἤ ἱματισμοῦ οὐδενός ἐπεθύμησα· αὐτοί γινώσκετε ὅτι ταῖς χρείαις μου καί τοῖς οὖσιν μετ᾽ ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὗται*», Πρξ.. 20, 33-34. «*Ἔχοντες διατροφάς καί σκεπάσματα τούτοις ἀρκεσθησόμεθα*». Α' Τιμ. 6, 8-10 βλ. καί 2, 9-10.

12. Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς ἀντλεῖ πλούσιο ὑλικό ἀπό τούς ἀρχαίους φιλοσό-

κε στά ἱερά καί μοναδικά κείμενα καί ὅπως μεταδόθηκε βιωματικά στόν τρόπο ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας μέχρι σήμερα στόν ἑλληνικό χῶρο.

Ἀφοῦ, λοιπόν, ἐντοπίσαμε τό σημεῖο ἄντλησης δυναμικῆς γιά τήν πορεία τῆς ὑπαρξιακῆς παιδαγωγίας, ἄς ἐπιχειρήσουμε μία τρίτη ἐπιλογή κατεύθυνσης μέσα ἀπό τά στοιχεῖα τῆς δικῆς μας ἑλληνικῆς καί ἐκκλησιαστικῆς σοφίας καί παράδοσης καί ζωῆς μέσα ἀπό τά τρία ἐπίπεδα ἐλεύθερης καί ὑπεύθυνης πορείας.

α. Τό ἐπίπεδο τῆς γνώσης καί τῆς διάκρισης.

Τό σημεῖο ἐκκίνησής μας ἐδῶ εἶναι καί πάλι ὁ ἄνθρωπος, ἀλλά αὐτός πού ἔχει αὐτογνωσία ἱστορική πού μαθαίνει νά γνωρίζει ὁλοκληρωμένα τόν ἑαυτό του, νά δίνει νόημα καί ἀξία στήν ὕπαρξή του, νά ἐπωμίζεται τίς εὐθύνες του[13] καί νά ἐλέγχει τήν ὅλη πορεία του. Ἄν τό πλοῖο διαθέτει καλό κυβερνήτη, πού γνωρίζει τίς δυνάμεις ἤ τίς δυνατότητες ἐλέγχου καί ἐπικοινωνίας, πού μπορεῖ νά δεῖ ἀπό πού φυσᾶ ὁ ἄνεμος, μήν τυχόν καί τά πανιά του εἶναι ἀνοιγμένα πρός τήν ἀντίθετη κατεύθυνση, θά ἀποφύγει τή

φους καί τήν Ἁγία Γραφή σχετικά μέ τό πῶς πρέπει ὁ χριστιανός νά ἀντιμετωπίζει τήν τροφή, τήν ἔνδυση καί τήν κατοικία. Μόνο οἱ ἑταῖρες εἶχαν τήν ἔντονη ἐπιθυμία τοῦ καλλωπισμοῦ καί τῆς φιλοκοσμίας: *«Μόναις ταῖς ἑταίραις ἀνθίνας ἐσθῆτας καί χρυσοῦν κόσμον ἐπέτρεψαν φορεῖν, ἀφαιρουμένην τῶν δοκίμων γυναικῶν τήν φιλοκοσμίαν τῷ μόναις ἐφεῖναι καλλωπίζεσθαι ταῖς ἑταιρούσαις», Παιδαγωγός* 2, 10. Ὁ γνωστός ζωγράφος Ἀπελλῆς ὅταν εἶδε πορτραῖτο τῆς Ἑλένης, ἔργο μαθητῆ του, ζωγραφισμένη μέ πολλά στολίδια τοῦ εἶπε: *«Ὦ μειράκιον, μή δυνάμενος γράψαι καλήν, πλουσίαν πεποίηκας», Παιδαγωγός* 2, 12. Ἡ φιλοκοσμία νικᾶ τόν κόσμο τοῦ πνεύματος: *«Ἀνέτρεψε τήν Ἑλλάδα ἡ βάρβαρος φιλοκοσμία καί ἡ ἀνδρόγυνος τρυφή· σωφροσύνην λακωνικήν διέφθειρεν ἐσθής καί χλιδή καί κάλλος ὡραῖον· αἱ βάρβαροι φιλοκοσμίαι ἑταίραν ἤλεγξαν τήν Διός θυγατέρα», Παιδαγωγός* 3, 45. Ὁ Μ. Βασίλειος διαμαρτύρεται πρός τό φίλο του Ὀλύμπιο πού τοῦ στέλνει τρόφιμα στόν Πόντο, καταλύοντας τήν πτωχεία, πού εἶναι ἡ τροφός τῆς φιλοσοφίας καί ἐπαινεῖ τόν Ζήνωνα, τόν Κλεάνθη καί τό Διογένη γιά τή λιτότητα πού προτίμησαν, Βλ. Μ. Βασιλείου, *Ἐπιστολή 4 Πρός τόν Ὀλύμπιον*, ΕΠΕ 2, 284, 137. Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐπικρίνει τόν Ἀριστοτέλη, ἐπειδή ἐξαρτοῦσε τήν εὐτυχία ἀπό τόν πλοῦτο καί ἐπαινεῖ τούς Ἀνάξαρχο, Ἐπίκτητο καί Σωκράτη, φέροντάς τους ὡς παραδείγματα φιλοσόφων πού περιφρονοῦσαν τήν πολυτέλεια. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Ἐπιστολή λβ'*, PG 37, 69-72.

13. Εἶναι γεγονός ὅτι κανείς δέν ἀναλαμβάνει τήν εὐθύνη γιά ὁποιοδήποτε ἀπό τά κακά πού μαστίζουν τή ζωή μας. Βλ. π. Φ. Φάρου-π. Σ. Κοφινᾶ, *Γονεῖς καί παιδεία*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1986, σ. 51-52.

λανθασμένη πορεία, ἀλλά καί μέ ἑτοιμότητα θά προλάβει καί θά ἀντιμετωπίσει τήν ἐπερχόμενη θαλασσοταραχή, πού ἀναστατώνει μέχρι καί τό βυθό[14].

Μέ τήν αὐτογνωσία αὐτή ὁ ἄνθρωπος παραδέχεται τή διμερῆ, βιολογική καί πνευματική του σύσταση[15]. Τό σῶμα δέν εἶναι κάτι τό κακό ἤ τό ἀρνητικό πού πρέπει νά πολεμηθεῖ, οὔτε μπορεῖ κανείς νά τό ἀπομονώσει ἀπό τήν πνευματική ἀνθρώπινη πορεία καί ἡλικία. Εἶναι ἡ αἰσθητική ἔκφραση τῆς προσωπικῆς ὑπόστασης κάθε ἀνθρώπου[16].

Ὁ ἄνθρωπος, ἐλεύθερος, ξανοίγεται πλέον διάπλατα, γιά νά βρεῖ τό σημεῖο πού ἀρχίζει ἡ ὕπαρξη, γιά νά μπορέσει νά δώσει ἀληθινό νόημα καί πραγματική ἀξία στή ζωή του. Δέν ὑπάρχει ἐδῶ κλειστός ἀνθρωποκεντρισμός. Ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι μόνος. Ἔχει τό Θεό δίπλα του. Ὁ ἄνθρωπος παρατηρεῖ τό σχῆμα τῆς ὕπαρξης πού τοῦ δόθηκε ἀπό τό Δημιουργό, καί τό συγκρίνει μέ τά ἄλλα ζῶα, χρησιμοποιώντας τά ἀντίστοιχα λόγια του Μ. Βασιλείου[17], ὥστε νά πληροφορηθεῖ τή συγγένειά του καί τήν προοπτική της πορείας του. Ἄν καί ἀποτελεῖται καί ἀπό ὑλικά στοιχεῖα ἤ συνδέεται ἄμεσα μ᾽ αὐτά, μαθαίνει, μέσα ἀπό τά λόγια του ἱεροῦ Χρυσοστόμου[18],

---

14. Βλ. τά ἀναφερόμενα παραδείγματα τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου, *Κλίμαξ, Περί διακρίσεως ΚΣΤ΄*, Β΄, 57, 69 καί Γ΄, 44, ἔκδ. Ἱ. Μ. Παρακλήτου Ὠρωπός 1978, σ. 322, 324 καί 331.

15. «*μή ἄν ψυχή μόνον μήτε σῶμα μόνον, ἀλλά τό συναμφότερον, εἶναι καί λέγεσθαι ἄνθρωπον*» Εἰρηναίου, *Ἔλεγχος καί ἀνατροπή τῆς ψευδωνύμου γνώσεως* 6, 1, PG 7, 1137 A.

16. «*κοιλία καί στόμαχος καί ἡ τῶν ἐντοσθίων κατασκευή τό χωρητικόν ὑπάρχει καί νοερόν τῆς ψυχῆς ἐργαστήριον ... στῆθος καί νῶτον, ὤμους, βραχίονας, χεῖρας ἤδη καί τράχηλον τούτῳ τῷ σώματι τῆς πνευματικῆς ἡλικίας συμπλάττομεν*» Συμεών Νέου Θεολόγου, *Λόγοι Ἠθικοί Δ΄*, SC 129, σ. 36 καί 40. Πρβλ. καί Ἀ. Κεσελόπουλου, *Πάθη καί ἀρετές στή διδασκαλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ*, Ἀθήνα 1986, σ. 148 κ. ἑ.

17. «*Ὄρθιον ἔπλασε μόνον τόν ἄνθρωπον, ἵν᾽ ἐξ αὐτοῦ τοῦ σχήματος εἰδῆς ὅτι ἐκ τῆς ἄνωθεν συγγενείας ἐστίν ἡ ζωή σου. Τά μέν γάρ τετράποδα πάντα πρός τήν γῆν βλέπει καί πρός τήν γαστέρα νένευκτεν· ἀνθρώπῳ δέ ἑτοίμη πρός οὐρανόν ἡ ἀνάβλεψις, ὥστε μή σχολάζειν γαστρί, μηδέ τοῖς ὑπό γαστέρα πάθεσιν, ἀλλ᾽ ὅλην ἔχειν τήν ὁρμήν πρός τήν ἄνω πορείαν*», Μ. Βασιλείου, *Εἰς τό πρόσεχε σεαυτῷ*, PG 31, 216C.

18. «*Οὐ διά τοῦτο ἐγενόμεθα, ἵνα φάγωμεν καί πίωμεν καί περιβαλλώμεθα, ἀλλ᾽ ἵνα ἀρέσωμεν Θεῷ καί τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν*», Ἰω. Χρυσοστόμου, *Εἰς Ρωμαίους* ὁμ. 4, 4, PG 60, 421.«*Τόν πάντων ἀλόγων, κρατοῦντα, ὀλιγοδεέστερον αὐτῶν κατά τήν ἀναλογίαν ἐποίησε καί τό σῶμα βραχύ, οὐδέν ἕτερον ἤ τοῦτο δηλῶν, ὅτι πρός ἑτέραν ζωήν ἐπειγόμεθα*», Ἰω. Χρυσοστόμου, *Εἰς Ἐφεσίους ὁμ. 19*, PG 62, 129.

νά προσβλέπει στό ὑψηλότερο σημεῖο τῆς πορείας του, πού εἶναι ἡ αἰώνια ζωή. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος μαθαίνει τήν ἀλήθεια τῆς ὕπαρξης, μαθαίνει νά βλέπει τίς δυνατότητες καί τίς ἀδυναμίες του. Καί ὅπως ἡ ἡλιακή ἀκτίνα μπαίνει στό σκοτεινό δωμάτιο ἀπό κάποιο ἄνοιγμα καί φωτίζει ὡς δέσμη φωτός καί τήν πιό λεπτή σκόνη πού αἰωρεῖται, ἔτσι καί ὁ Θεός πού εἰσέρχεται στήν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἐπιτρέπει νά δεῖ τόν ἑαυτό του καί τά σφάλματα του[19].

Αὐτή ἡ ἀληθινή ὑπαρξιακή δυναμικότητα, ἀπό τή σύνδεση τοῦ ἀνθρώπου μέ τό Θεό, τοῦ χαρίζει ἐπιπλέον καί ἕνα δυναμικό κριτήριο. Νά διαθέτει καί νά χρησιμοποιεῖ στήν πορεία του ἕνα «*μέτρο πνευματικης γνωσεως*[20]». Αὐτό εἶναι τό σημαντικότερο προτέρημα καί τό πιό ἀξιόλογο προσόν. Μ᾽ αὐτό ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾶ τή δυνατότητα νά κατανοεῖ τό βάθος, νά ἀνακαλύπτει νόημα, νά δίδει ἀξία, νά ἀξιοποιεῖ στοιχεῖα, νά προτάσσει ἀξίες, νά ἐπινοεῖ τρόπους, νά διατηρεῖ ἰσορροπίες, νά ἀντιμετωπίζει δυσκολίες νά ἀποφεύγει κινδύνους, νά ἀνακαλύπτει τούς λόγους τῶν ὄντων καί νά ἀναδεικνύει τό χαρακτήρα τῆς ὕλης καί ὅλων τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, πού τόν ἀκολουθοῦν.

Στήν Ὀρθόδοξη Παράδοση ἀγκαλιάζεται ὁλόκληρη ἡ ἱστορική, φυσική καί νοητή πραγματικότητα, ὁλόκληρη ἡ κτίση, ἡ ὁποία γίνεται μέσο φανέρωσης τοῦ Θεοῦ[21]. Ἡ ὕλη οὔτε ἀπορρίπτεται μανιχαϊκά, οὔτε λατρεύεται παγανιστικά, οὔτε θεωρεῖται ἀδιάφορη πνευματικά. Παίρνει ἀξία καί νόημα μέσα ἀπό τή δεκτικότητά της γιά θεία ἐνέργεια. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός βοηθάει τόν ἄνθρωπο μέ τά λόγια του νά προσεγγίσει τά πράγματα μέ τό μέτρο αὐτό τῆς πνευματικῆς γνώσης[22].

Ἔτσι, στό ἐπίπεδο αὐτό τῆς πορείας μας ἡ γνώση τῶν πραγμάτων εἶναι αὐτή πού θά καθορίσει τή συνέχεια τῆς κατεύθυνσής μας. Αὐτή εἶναι πού θά μᾶς φέρει στή διάκριση, ἀφοῦ θά διακρίνουμε τό λάθος πού διαπράττεται ἀπό τή σημερινή τεχνολογία, νά ἐνδιαφέρεται δηλαδή μόνο γιά τή χρήση τῶν πραγμάτων[23],

---

19. Βλ. τό ἀναφερόμενο παράδειγμα τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου, *Κλίμαξ, Περί διακρίσεως ΚΣΤ'*, Γ', 29, ἔκδ. Ί.Μ. Παρακλήτου, Ὠρωπός 1978, σ. 329.

20. Βλ. Συμεών Νέου Θεολόγου, *Θεολογικά Κεφάλαια* 1, 33, SC 51, σ. 58.

21. «*Ἀπό γάρ τοῦ μεγέθους καί τῆς καλλονῆς τῶν κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργός θεωρεῖται*», Συμεών Νέου Θεολόγου, *Θεολογικά Κεφάλαια 1*, SC 51, σ. 58.

22. « *Προσκυνῶ τόν τῆς ὕλης δημιουργόν, τόν ὕλην δι᾽ ἐμέ γενόμενον καί ἐν ὕλη τήν ἐνοίκησιν θέμενον καί δι᾽ ὕλης τήν σωτηρίαν μου ἐργασάμενον. Σέβω οὖν τήν ὕλην... δι᾽ ἧς ἡ σωτηρία μου γέγονε. Σέβω δέ, οὐχ ὡς Θεόν, ἀλλ᾽ ὡς θείας ἐνεργείας καί χάριτος ἔμπλεων*», Ἰω. Δαμασκηνοῦ, *Περί εἰκόνων*, 1, PG 94, 1300 AB.

23. Σπ. Κυριαζόπουλου, *Ἡ καταγωγή τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος*, Ἀθήνα 1965, σ. 275-276.

εἶναι αὐτή πού θά μᾶς μάθει τόν τρόπο τῆς χρήσης, γιατί «*ἐκ τοῦ εὐλόγως ἤ παραλογως τοῖς πραγμασι χρῆσασθαι ἤ ἐνάρετοι ἤ φαῦλοι γινόμεθα*»[24], θά σημειώσει ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής.

Ἑπομένως, τά ἴδια τά ὑλικά καί αἰσθητά ἀγαθά δέν ἔχουν εὐθύνη. Ἡ εὐθύνη ἐπιρρίπτεται στίς ἀνθρώπινες αἰσθήσεις. Ὅταν ἐκεῖνες μεταδίδουν στήν ὕπαρξή μας παράλογες ἀπαιτήσεις καί μέ ἀκόρεστη δίψα στοχεύουν στήν ἀπολυτοποίηση τῆς ἡδονῆς, τότε γίνεται ἔκπτωση τῆς πορείας μας, πού κατευθύνεται πλέον στήν αὐτονόμηση τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων καί στήν ἐξυπηρέτηση τῆς βουλιμίας καί τῶν κάθε εἴδους ἐπιθυμιῶν μας. Ἡ παράχρηση αὐτή τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων καί τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν δημιούργησε στήν ἱστορία τό κοινωνικό πρόβλημα, σέ δεύτερη φάση τό οἰκολογικό καί σέ τρίτη ὁδηγεῖ στήν καταστροφή τῆς ἴδιας της ὑγείας καί τῆς ἀνθρώπινης ὕπαρξης καί ζωῆς[25]. Ἀντίθετα ἡ κατεύθυνση τῆς αὐτογνωσίας καί τῆς γνώσης τῶν λόγων τῶν ὄντων, πού συνδέουν μέ τό Θεό, μποροῦν νά δημιουργήσουν κάποιες ρωγμές στό οἰκοδόμημα τοῦ καταναλωτισμοῦ καί στίς καταστροφικές συνέπειές του στήν ὑγεία τοῦ ἀνθρώπου[26].

Ἄν ἀκολουθήσουμε τήν κατεύθυνση ἐκείνη πού ξεκίνησε ἀπό τό Θεό, πέρασε ἀπό τή γνώση τοῦ ἑαυτοῦ καί προχώρησε στή γνώση τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου, ἔχουμε ἤδη ἀρχίσει νά βηματίζουμε στό χῶρο τῆς διάκρισης. Μποροῦμε σιγά – σιγά νά διακρίνουμε τό καλό ἀπό τό κακό, τά ὑλικά ἀπό τά αἰώνια[27], κ.λ.π.

Αὐτός ὁ μικρός καί δειλός βηματισμός, στό ἐπίπεδό της κατεύθυνσής μας, δίδει τή δυνατότητα φυλακῆς καί ἐλέγχου τῆς πορείας μας, ἀφοῦ μποροῦμε νά διακρίνουμε, σάν τόν ἐπιμελῆ γεωργό[28], τά σημεῖα ἐκεῖνα πού εἶναι ἐκτεθειμένα στόν κίνδυνο, εἴτε τόν καιρό τῆς σπορᾶς, εἴτε τῆς βλάστησης, εἴτε ἀκόμη καί τοῦ θερισμοῦ τῶν καρπῶν τοῦ ἔργου μας. Εἶναι μία καθοριστική προϋπόθεση πού μπορεῖ νά γίνεται «*χορηγός της ὑγείας καί καταστροφευς τῆς ἀσθενείας*»[29]. Βρισκόμαστε στή θέση ἐκείνου τοῦ μοναχοῦ πού ρώτησε κάποιο διακριτικό γέροντα γιά τά πονηρά πνεύματα καί ἐκεῖνος μέ λίγα λόγια του εἶπε: « Θά σοῦ προσφέρω μικρή ζύμη διά-

24. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια περί ἀγάπης* 1, PG 90, 981 B.

25. Βλ. σχετικά Ἀ. Κεσελόπουλου, *Ἄνθρωπος καί φυσικό περιβάλλον*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 1992, σ. 21-22.

26. Ὅ.π., σ. 25.

27. Βλ. Συμεών Νέου Θεολόγου, *Θεολογικά Κεφάλαια* 1, SC 51, σ. 94.

28. Ἰωάννου Σιναΐτου, *Κλίμαξ, Περί διακρίσεως ΚΣΤ'*, Β', 50, ἐκδ. Ἰ. Μ. Παρακλήτου, Ὠρωπός 1978, σ. 322.

29. Ὅ.π., Β', 22, σ. 313.

κρισης, ἀφήνοντάς σε νά κοπιάσεις μόνος σου γιά τά ὑπόλοιπα»[30].

β. Τό ἐπίπεδο τοῦ κόπου καί τοῦ ἀγώνα

Κρατώντας στά χέρια τή ζύμη αὐτή τῆς διάκρισης προχωροῦμε παραπέρα στό ἑπόμενο ἐπίπεδο τοῦ κόπου καί τοῦ ἀγώνα. Ἄν καί ἐπίπεδο τοῦ κόπου, δέ δείχνει σημάδια κόπωσης, ἐπειδή συνοδεύεται ἀπό τήν παρουσία τοῦ Θεοῦ. Εἶναι αὐτή ἡ κατάσταση γιά τήν ὁποία ὁ προφήτης Ἱερεμίας λέει στό Θεό: «*Ἐγω δέ οὐκ ἐκοπίασα κατακολουθῶν σοι, καί ἡμέραν ἤ ἀνάπαυσιν ἀνθρώπου οὐκ ἐπεθύμησα, Κύριε*»[31].

Ἡ γνώση καί ἡ διάκριση μᾶς ὠθοῦν ἐλεύθερα σέ μία ἑκούσια καί σταυρική αὐτοπαραίτηση ἀπό τήν ἐπήρεια τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, ὑπερβαίνοντας τήν ἀπάτη τῶν φαινομένων. Μέ αὐτή τή βάση ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής σημειώνει ὅτι «*τά φαινόμενα πάντα δεῖται σταυροῦ*»[32].

Ἡ σταυρική διάσταση αὐτή, πού νικᾶ τίς παράλογες ἀπαιτήσεις τῶν αἰσθήσεων, ὁδηγεῖ στή φιλοπονία[33], στήν ἀγάπη τοῦ πόνου καί τῆς στέρησης, γιά νά ἀντιμετωπισθεῖ ὁλοκληρωτικά ἡ ἐνήδονη καί φιλήδονη πλευρά τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν .

Εἶναι ἀδύνατο νά ἔλθουμε στή νέα αὐτή κατάσταση, ἄν δέν περάσουμε μέσα ἀπό τή στενή καί τεθλιμένη ὁδό, ὅπως εἶναι ἀδύνατο στό φίδι νά ἀποβάλει τό παλαιό του δέρμα, χωρίς νά εἰσχωρήσει σέ στενή τρύπα[34]. Μόνο ἡ ἐπίμονη καί γενναία προσπάθεια μπροστά στίς δυσκολίες, στόν πόνο καί στά προβλήματα μπορεῖ νά ἀνυψώσει τόν ἄνθρωπο σέ ὑψηλότερο ἐπίπεδο ὕπαρξης καί σέ ἀνώτερο τρόπο ζωῆς, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει νά ἀνυψώνεται ἡ στάθμη τοῦ νεροῦ μέσα σ᾽ ἕνα δοχεῖο, ὅταν ἀσκεῖται πίεση πάνω του[35].

Ἡ ἐσωτερική αὐτή προετοιμασία ὁδηγεῖ κατευθείαν στό στάδιο. Μπροστά ἀνοίγεται τό ἄθλημα τῆς ἑκούσιας ἐφαρμογῆς τῆς ἐγκράτειας, τῆς κυριαρχίας, δηλαδή, καί τοῦ ἐλέγχου πού μπορεῖ νά ἀσκήσει ὁ ἄνθρωπος στήν ὁρμή, στήν ἀπαιτητική ἐπιθυμία,

---

30. Ὁ.π., Β΄, 55, σ. 322.

31. Ἱερεμ. 17, 16.

32. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια περί θεολογίας καί τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ξζ΄*, PG 90, 1108 B.

33. Βλ. Ἱ. Βλάχου, *Θεραπευτική ἀγωγή. Προεκτάσεις στήν Ὀρθοδοξη ψυχοθεραπεία*, ἔκδ. Ἱ.Μ. Γενεθλίου Θεοτόκου (Πελαγίας), Ἀθήνα 1993, σ. 123.

34. Βλ. Ιωάννου Σιναΐτου, *Κλιμαξ, Περι διακρισεως ΚΣΤ΄*, Γ΄, 6, ἔκδ. Ἱ.Μ. Παρακλήτου, Ὠρωπός 1978, σ. 327.

35. Βλ., *ὅ.π.*, Γ΄, 6, σ. 328.

στήν ἐπιλογή, στήν περιέργεια, στόν κορεσμό καί στήν πλεονεξία. (τροφή, ἐνδυμασία, κατοικία καί πλοῦτος). Ἡ ἐγκράτεια λειτουργεῖ ὡς ἀνασταλτικός παράγοντας, γιά νά μένουμε στά ὅρια τῆς χρείας, χωρίς νά τά ὑπερβαίνουμε. Ἡ ἔστω λίγη ὑπέρβαση, δέν μπορεῖ νά σταματήσει τήν «*ἐπί τα πρόσω φοράν*»[36], τῆς πλεονεξίας, τῆς πολυφαγίας καί τοῦ εὐδαιμονισμοῦ, θά σημειώσει ὁ ἱερός Χρυσόστομος[37]:

Ἡ ὑπαρξιακή παιδαγωγία ἐδῶ μπορεῖ νά μεταφέρει τόν ἄνθρωπο σέ ὑψηλότερο σημεῖο· στήν κατάσταση ἐκείνη πού δέν ἕλκεται καθόλου ἀπό τά ὑλικά ἀγαθά καί ἀποκτᾶ κάποια ἀδράνεια στήν ἐνήδονη παρουσία τους, γιατί ἡ μνήμη τοῦ θανάτου καί ἡ ταπείνωση γίνονται κριτήριο σκέψης του.

γ. Τό ἐπίπεδο τῆς ἀγάπης

Τό ἐπίπεδο τοῦ κόπου καί τοῦ ἀγώνα φέρει τήν ὑπαρξιακή παιδαγωγία στό ἀμέσως ἀνώτερο ἐπίπεδο τῆς ἀγάπης, ὥστε νά συντελεστεῖ ἡ ἑνότητα καί ἡ ταύτιση τῆς παιδαγωγίας μ᾽ αὐτήν. Καί ἐγώ, καί ὁ κόπος μου, καί ὁ πόνος μου, καί οἱ δυσκολίες μου, καί ὁ ἀγώνας μου, καί οἱ ἄλλοι, καί τά ὑλικά ἀγαθά βρίσκονται μέσα στήν ἀγάπη. Ὁ ὁρίζοντας τῆς ἀγωγῆς δέν περιορίζεται στή φιλαυτία. Ἡ ἀγάπη ἀνοίγει καί ἐλευθερώνει τόν ὁρίζοντα τῆς ἀγωγῆς καί ὁ παιδαγωγούμενος μαθαίνει νά ἀναστρέφεται καί νά ζεῖ πέρα ἀπό τό ἐγώ, ἀγκαλιάζοντας τά πάντα, συναισθανόμενος ὅτι ὁ κόπος του δέν πάει χαμένος[38], γιατί ἑνώνεται μέ τούς ἄλλους καί μ᾽ ὅλο τόν κόσμο. Τίποτε καί κανένας δέν ἀσκοῦν κυριαρχική καί δυναστευτική ἐξουσία[39]. Ὁ ἄνθρωπος γίνεται ταπεινός καί εὐγνώμων ὑπηρέτης τῶν πάντων καί ὄχι δυνάστης καί πονηρός. Ἡ ἀγάπη

---

36. Νείλου Ἀσκητοῦ, *Λόγος ἀσκητικός* 69, PG 79, 804A.

37. Μόνιμα πλέον κινούμαστε ἔξω ἀπό τή χρεία, γι᾽ αὐτό «*ἡ περί τά ἱμάτια πλεονεξία, ὁ πολύς τῶν οἰκετῶν ἐσμός· διά τοῦτο πανταχοῦ μέν ἡ χρεία καταπεφρόνηται καί ἐν οἰκίαις καί ἐν ἱματίοις καί ἐν τραπέζῃ, ἡ δέ πλεονεξία κρατεῖν*» Ἰω. Χρυσοστόμου, *Εἰς Ἰωάννην ὁμ.* 69, PG 59, 680.

38. «*περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου πάντοτε, εἰδότες ὅτι ὁ κόπος ἡμῶν οὐκ ἔστι κενός ἐν Κυρίῳ*», *Α' Κοριν*. 15, 58.

39. «*Κοινά ἐκ κοινῶν ταμείων τῶν τοῦ Θεοῦ κτισμάτων τά θησαυρίσματα*», *Γρηγορίου Παλαμᾶ, Ὁμιλ. 13*, ΠΓ 151, 164Β. «*Τά γάρ ἐν τῷ κόσμῳ πράγματά τε καί χρήματα κοινά τῶν πάντων ἐστίν, ὥσπερ τό φῶς καί ὁ ἀήρ οὗτος ὅν ἀναπνέομεν, καί αὐτή ἡ βοσκή τοῖς ἀλόγοις ζώοις ἔν τε τοῖς πεδίοις ἔν τε τοῖς ὄρεσιν*» . . . *πᾶσιν μέν οὖν τά πάντα κοινά τῇ χρήσει μόνῃ τῆς ἀπολαύσεως καθεστήκασι, κατά δεσποτείαν δέ οὐδενός*», Συμεών Νέου Θεολόγου, Κατηχήσεις 9, SC 194, σ. 110 καί 112.

μέσα στήν παιδαγωγία δέν ἐπιτρέπει τήν ἐκτροπή στήν κατηφόρα τῆς καταναλωτικῆς βουλιμίας καί τῆς ἐξουσιαστικῆς πλεονεξίας. Γιά νά ἐπιτευχθεῖ, ὅμως, αὐτό πρέπει νά κατανοηθεῖ ὅτι τό παιδί ἔχει ἀνάγκη νά ἀγαπηθεῖ, ἀλλά καί νά διαπαιδαγωγηθεῖ.

Ἡ ἀνεύθυνη ἐπιτρεπτικότητα καί ἡ ἀνήσυχη κτητικότητα τῶν γονέων καί τῶν παιδαγωγῶν τοποθετεῖ τά παιδιά σέ μία μακροχρόνια θερμοκοιτίδα, διαμορφώνοντάς τα ἀπροσάρμοστα στήν κατάσταση τῆς πραγματικότητας καί ἀνεύθυνα στήν ἀντιμετώπιση τῶν δυσκολιῶν. Τόσο ἡ ἀγάπη, ὅσο καί τό ὅλο πλαίσιο τῆς διαπαιδαγώγησης, μέ τίς ἀρχές καί τούς περιορισμούς, ἀποτελοῦν βασικούς παράγοντες στή διαδικασία τῆς σωστῆς καί φυσιολογικῆς ἀνάπτυξης τοῦ παιδιοῦ.

Ἡ οἰκογένεια, τό σχολεῖο καί ὁλόκληρη ἡ κοινωνία κινοῦνται μέσα στό χῶρο τῆς ἀγάπης καί τῆς παιδαγωγίας καί ἡ κίνηση αὐτή δίνει ἀληθινό ὑπαρξιακό περιεχόμενο στήν ἀνθρώπινη ζωή, γιατί τή συνδέει μέ τήν πηγή τῆς ζωῆς, πού εἶναι ὁ Θεός. Ὁλόκληρη ἡ δημιουργία ἀρδεύεται πλούσια ἀπό τήν πηγή τῆς ἀλήθειας καί τῆς ἀληθινῆς ζωῆς. Ὁ Θεός πατέρας ἀγαπᾶ καί διαπαιδαγωγεῖ τά γνήσια, δικά του παιδιά. Τά παιδιά ἀγαποῦν καί δέχονται τήν παιδαγωγία ἀπό τόν πατέρα τους.

Πίσω ἀπό κάθε ταπεινή ἀδυναμία, δυσκολία, θλίψη, ἐμπόδιο, κόπωση ἤ ἀπελπισία τοῦ ἀνθρώπου ἤ τοῦ παιδιοῦ βρίσκεται ὁ Θεός καί ὁ παιδαγωγός γιά νά τούς κρατήσουν στούς ὤμους, ὅσο χρειαστεῖ. Πίσω ἀπό κάθε παιδαγωγική ἀρχή, ἐνέργεια ἤ μέσο ἀγωγῆς τοῦ Θεοῦ πατέρα καί τοῦ παιδαγωγοῦ βρίσκεται ἡ ἀγάπη, ἡ πρόσκληση καί ἡ μακρόθυμη ἀναμονή. Πίσω ἀπό κάθε σκέψη καί βῆμα τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ παιδιοῦ ἐκδηλώνεται ἡ ἔκφραση καί ἡ ἐξωτερίκευση μίας γνήσιας καί ἀνοιχτῆς ἀγάπης, ἡ ὁποία συνεχῶς πλαταίνει καί ἀνοίγεται, ὅπως τό ποτάμι πού πλαταίνει στήν ἐκβολή του. Μόνο μέ αὐτή τήν προοπτική διαπλάτυνσης τῆς ἀγάπης, πορευόμαστε στήν ὑπαρξιακή παιδαγώγία καί ἀκολουθοῦμε ὁποιαδήποτε παιδαγωγική ἀρχή ἤ συμβουλή, μακριά ἀπό κάθε ὁριοθετημένη καί στενή αὐτόνομη ἠθική.

Ἡ νηστεία λ.χ. ἤ ἡ παιδαγωγία τῶν παιδιῶν στό θέμα τῆς τροφῆς ἤ τῆς στέρησης καί τῆς ἐπιλογῆς, πού ἄμεσα συνδέονται ἤ καθορίζουν τό ζήτημα τῆς παχυσαρκίας καί ἰδιαίτερα τῆς παιδικῆς, δέν εἶναι ζήτημα ἠθικό, πού μπορεῖ νά συνδεθεῖ μέ ἀπαγορεύσεις καί προτροπές, μέ ἀντίστοιχες ὑποδείξεις καί συνταγές. Εἶναι ἕνας ὑπεύθυνος τρόπος γιά νά μάθει πρῶτα τό παιδί νά προσφέρει μέ ἀγάπη στό Θεό πατέρα· εἶναι μία εὐκαιρία στό παιδί γιά νά μαθαίνει νά θυσιάζει κάτι σ᾽ Αὐτόν πού θυσιάζει τόν ἑαυτό του γιά ὁλόκληρη τήν ἀνθρωπότητα· εἶναι μία δυνατότητα στό παιδί νά μάθει νά ἐξωτερικεύει τήν ἀγάπη πού δέχεται ἀπό τό δωρεοδότη Θεό·

εἶναι ἕνας τρόπος μέ τόν ὁποῖο μπορεῖ τό παιδί νά ἀντιπροσφέρει καί νά εὐχαριστεῖ γιά τό πλῆθος τῶν ἀγαθῶν πού ὁ Θεός πλουσιόδωρα δημιούργησε καί χαρίζει σ' ὅλους· εἶναι ἕνας τρόπος νά μάθει νά ὑπηρετεῖ καί νά ἐξασφαλίζει τή σωματική του ὑγεία.

Συμπέρασμα

Γονεῖς καί δάσκαλοι, φορεῖς καί ὑπεύθυνοι, ὑπηρέτες καί θιασῶτες τοῦ ὑψηλοῦ ἔργου τῆς ἀγωγῆς βρίσκονται μπροστά σέ μία συνεχῆ ὑπαρξιακή πορεία στά βήματα τῆς ἑλληνορθόδοξης παράδοσης καί ἱστορίας, πού περικλείει μία τεράστια δυναμική. Ἡ ταπεινή διάθεση, ἡ θέληση, ἡ προθυμία, ἡ ἀποφασιστικότητα παιδαγωγοῦ καί παιδαγωγούμενου, πού συντονίζονται στή δωρεοδόχο ἐνέργεια καί χάρη τοῦ Θεοῦ, δίδουν τήν ἐπιτυχία τῆς πορείας τῆς ὑπαρξιακῆς παιδαγωγίας.

Μέ τήν ἐπιλογή τῆς 3ης αὐτῆς κατεύθυνσης ἔρχονται στή θέση τοῦ Μωυσῆ[40] καί ἀναλαμβάνουν τήν ὁδήγηση τοῦ παιδαγωγούμενου λαοῦ στή γῆ τῆς ἐπαγγελίας, στήν περιοχή τῆς ἀληθινῆς ζωῆς. Ἀκολουθώντας τήν κατεύθυνση αὐτή αἰσθάνονται ὅτι ὁ Θεός τούς ἐμπιστεύθηκε τό ἔργο. Τάσσονται, ἔτσι, νά ἐλευθερώνουν τόν ἄνθρωπο ἀπό τήν τυραννική δουλεία, νά χρησιμοποιοῦν τή ράβδο τῆς εἰδικῆς κατάρτισης καί ἁρμοδιότητάς τους, νά παραμερίζουν ἐμπόδια, ὅπως τή φλογισμένη μανία τῆς Ἐρυθρᾶς θάλασσας, νά ἀφανίζουν τή δύναμη ἐχθρῶν καί ἀντιθέτων, νά προβάλλουν νόμο καί ἀρχές στήν πορεία, νά πλησιάζουν τό φῶς, νά ἀκοῦν τή θεϊκή φωνή, νά κατεβαίνουν ἀπό τήν ὑψηλή θέα τοῦ Θεοῦ στή βαθύτατη κοιλάδα τῆς ταπείνωσης καί τῆς ἀνθρώπινης πτώσης, νά περνοῦν τόν ἄνθρωπο μέσα ἀπό τήν ἔρημο, νά προσφέρουν πηγές ὕδατος σέ καιρούς βασανιστικῆς ἀνυδρίας, νά τόν ἀπαλλάσσουν ἀπό πληγές ἤ ἐπιδημικούς κινδύνους.

Αὐτή ἡ πορεία τῆς ὑπαρξιακῆς παιδαγωγίας ἀποτελεῖ ἀσφάλεια ὅσων ἤδη πορεύονται σ' αὐτήν, ὁλόθυμη πρόσκληση ὅσων θά ἤθελαν νά ἀκολουθήσουν καί διέξοδο, διόρθωση ἤ θεραπεία ὅλων πού πάσχουν, πού στεροῦνται τήν ὑγεία πού ἔχει ἡ ἀληθινή ζωή. Ἀξιοθαύμαστος θά εἶναι καί ὁ παιδαγωγός πού θά συντονισθεῖ στό ἔργο αὐτό καί θά κάνει σοφούς τους ἀμαθεῖς, αὐτούς πού βρίσκονται μακριά ἤ ἀντίθετα ἀπό τή θέση αὐτή[41].

Ἔτσι ἡ ὑπαρξιακή παιδαγωγία στό ἐπίπεδό της ἀγάπης

---

40. Βλ. Ἰωάννου Σιναΐτου, *Κλίμαξ, Εἰς τόν ποιμένα*, 20, ἔκδ. Ἰ.Μ. Παρακλήτου, Ὠρωπός 1978, σ. 403-408.

41. Βλ. *ὅ.π., σ. 386.*

βλέπει νά ἀποκτοῦνται οἱ δυνατότητες γιά μία ὁλοκληρωμένη ἀγωγή ὑγείας. Ἔτσι ἡ προνοητική αὐτή παιδαγωγική φθάνοντας στό ἐπίπεδό της ἀγάπης, μπορεῖ νά ἐπιτύχει μία προνοητική καί ἀποτελεσματική σέ βάθος ἀντιμετώπιση τῆς ἐπιδημικῆς ἔξαρσης τῆς παιδικῆς παχυσαρκίας στή χώρα μας.

Abstract

In our modern and complex lifestyles and days, it is important to form a preventing and provident guiding for the conservation and development of human physical and psychological health. It could be useful to captivate the interest of the medical science in such a potential in the field of health education and especially in the crucial subject of confronting childhood obesity.

As modern Psychology and Pedagogy note, the full bloom of the children's personality is mainly achieved by personal and existential experiences; the direction of existential pedagogy has the hope that it can offer potential solutions to the existential impasse of a society full of consuming, lust for profit, individuality, well-being and relationship degradation.

The application in an investigation of the path selection in the existential pedagogy direction, which we try to analyze in the present study, objectively reveals the project's impasse as far as the absorption and encirclement direction are concerned. On the contrary, as far as the three levels are concerned, based on objective elements of the Greek orthodox civilization it renders important results.

The path of the direction of existential pedagogy, from the knowledge and discrimination level, to the effort and diligence level and its continuance to the upmost love level appears having force and good results to those who are suffering.

It is possible that this suggestion is based on the original features and potentials of the existential experience of modern Greeks, where the preventive and efficient treatments of the epidemic increase in childhood obesity.

Παταπίου μοναχοῦ Καυσοκαλυβίτου
Βιβλιοθηκαρίου Ἱ. Σκήτης Καυσοκαλυβίων

Τά ἁγιορείτικα χειρόγραφα καί ἡ συμβολή τους στόν πολιτισμό

Ἄν καί ἡ μή ὀργανωμένη παρουσία ἀσκητῶν στόν Ἄθω ἤδη ἀπό τόν 7ο αἰ. εἶναι σήμερα γενικά παραδεκτή, ἐπίσημα τό Ἅγιον Ὄρος ἐμφανίζεται στήν ἱστορία κατά τόν 9ο αἰ., ὅταν ἀπό τήν αὐτοκράτειρα Θεοδώρα συνεκλήθη στήν Κωνσταντινούπολη ἡ σύνοδος γιά τήν ἀποκατάσταση τῶν εἰκόνων (ἔτος 843). Σ᾽ αὐτήν λαμβάνουν μέρος καί ἀθωνίτες μοναχοί. Τήν ἴδια ἐποχή ἄλλωστε ἀσκήθηκαν στίς ἐρημίες τοῦ Ἄθω καί οἱ πρῶτοι γνωστοί ἀσκητές, ὅσιοι Πέτρος ὁ Ἀθωνίτης καί Εὐθύμιος ὁ Νέος.

Στήν ἀνάπτυξη ὅμως τοῦ ἁγιορειτικοῦ μοναχισμοῦ κεφαλαιώδη σημασία εἶχε ἡ ἐμφάνιση τοῦ μικρασιάτη ὁσίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου πού εἰσήγαγε τόν κοινοβιακό τρόπο ζωῆς, ἱδρύοντας τήν περίφημη μονή τῆς Μεγίστης Λαύρας (ἔτος 963). Ἀπό τούς αἰῶνες πού ἀκολούθησαν, ὁ 14ος καί ὁ 18ος, θά ἀποτελέσουν αἰῶνες σταθμούς γιά τά γράμματα καί τίς τέχνες, ὅπως αὐτά καλλιεργοῦνταν στό Ἅγιον Ὄρος, μέ μεγάλες πνευματικές καί πολιτιστικές προεκτάσεις ὄχι μόνο γιά τούς μοναστές του, ἀλλά καί ὅλο τόν ὀρθόδοξο κόσμο. Ἰδιαίτερα ὁ εὐλογημένος τόπος τῆς ἑλληνικῆς Μακεδονίας μας ἔχει εὐεργετηθεῖ -ὅπως πανθομολογεῖται- πολύ ἀπό τήν ὕπαρξη στά ὅριά του, τῆς ἱερᾶς χερσονήσου τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

Οἱ ἁγιορεῖτες Πατέρες, παράλληλα μέ τούς ἀγῶνες τους γιά ἰσάγγελη πολιτεία, κάθαρση, θεῖο φωτισμό καί θέωση, εἶχαν καί ἔχουν πρωταρχικό μέλημά τους τήν περιφρούρηση καί με-

* Ἀδημοσίευτη εἰσήγηση τοῦ συγγραφέα στό 4ο Παγκόσμιο Συνέδριο Ἀποδήμων τῆς Χαλκιδικῆς, Οὐρανούπολις 12-14 Σεπτεμβρίου 2008.

τάδοση τῆς ὀρθόδοξης πίστης, τῆς κατά Θεόν σοφίας καί τῆς ἀνόθευτης ἀλήθειας, μέσω τοῦ γραπτοῦ κυρίως λόγου, μέ στόχο τήν ἀναβάθμιση τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου τόσο τῶν ἴδιων τῶν μοναχῶν ὅσο καί τῶν συνανθρώπων μας.

Εἶναι νομίζω ἀπόλυτα εὔλογο, σ᾽ ἕνα τόσο ἀξιόλογο κέντρο πνευματικῆς καί καλλιτεχνικῆς δραστηριότητας, ὅπως εἶναι τό Ἅγιον Ὄρος, οἱ πολιτιστικοί θησαυροί νά εἶναι πολλοί καί ποικίλοι: ἡ μνημειακή ζωγραφική, τά ἐντοίχια ψηφιδωτά, οἱ περίτεχνες φορητές εἰκόνες, τά χειρόγραφα, εἰκονογραφημένα ἤ μή, τά παλαίτυπα βιβλία, τά ξυλόγλυπτα, τά χρυσοκέντητα καί ἔργα μικροτεχνίας (ἀργυροχρυσοχοΐα, σμάλτα καί ἄλλα). Ὅλα αὐτά τά πολιτιστικά ἀγαθά, τά ὁποῖα δημιούργησε στόν ἱερό αὐτόν τόπο ἡ φιλοπονία καί φιλοκαλία τῶν καλλιτεχνῶν τους, μοναχῶν καί λαϊκῶν, ἤ ἀπέθεσε ἡ εὐλάβεια βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, τσάρων, πατριαρχῶν καί πλήθους ἄλλων εὐσεβῶν ἀνθρώπων, ἐπωνύμων καί ἀνωνύμων, οἱ ἁγιορεῖτες μοναστές τά διαφύλαξαν μέ περισσή φροντίδα καί ζῆλο. «Ὅ,τι σπουδαῖο καί ὡραῖο ὑπάρχει στούς ναούς καί τίς βιβλιοθῆκες τοῦ Ὄρους εἶναι καί μοναδικό». Καί ἐπειδή ἀκριβῶς τόσο μεγάλη εἶναι ἡ ἀξία πού ἔχουν τά κειμήλια αὐτά, προβάλλεται ἡ ἀνάγκη ὅπως ἡ ἀκτινοβολία τους ἐξακτινωθεῖ παντοῦ καί καταστοῦν -ὅπως τά τελευταῖα χρόνια γίνεται- δυνάμεις προαγωγῆς τῆς ἐπιστήμης καί πηγές γνώσης καί χαρᾶς τοῦ ἀνθρώπου πού διψᾶ γιά μόρφωση καί πασχίζει γιά τήν ἀνύψωση τοῦ πολιτιστικοῦ ἐπιπέδου τοῦ τόπου του.

Ἀπό τά πρῶτα χρόνια τῆς ὀργάνωσης τοῦ μοναστικοῦ βίου, ἡ συγγραφή καί ἀντιγραφή χειρογράφων θεωρήθηκε ἀναπόσπαστη πτυχή τῆς δραστηριότητας τῶν μοναχῶν. Ἔτσι, ἀναπτύχθηκαν στόν ἱερό αὐτό τόπο, μέ πρωτοβουλία- τίς περισσότερες φορές- τῶν ἴδιων τῶν ἱδρυτῶν καί κτιτόρων τῶν ἁγιορειτικῶν μονῶν, ἐργαστήρια ἀντιγραφῆς χειρογράφων. Βλέπουμε λοιπόν τόν διοργανωτή τοῦ ἁγιορειτικοῦ μοναχισμοῦ, ὅσιο Ἀθανάσιο τόν Ἀθωνίτη, τόν κτήτορα τῆς Μεγίστης Λαύρας ἀλλά καί στή συνέχεια τούς κτήτορες καί τῶν ἄλλων ἀθωνικῶν μονῶν, νά προβλέπουν τήν ὕπαρξη χώρων εἰδικῶν γιά τή στέγαση καί φύλαξη τῶν χειρογράφων βιβλίων στά ὑπερῷα τῶν κεντρικῶν ναῶν (καθολικῶν), ἀλλά καί νά ἱδρύουν καί λειτουργοῦν ἐργαστήρια ἀντιγραφῆς χειρογράφων (scriptorium) ὄχι μόνο θρησκευτικοῦ καί ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου, ἀλλά καί φιλοσοφικοῦ, ἰατρικοῦ, νομικοῦ, ἱστορικοῦ, ἐκπαιδευτικοῦ καί μουσικοῦ. Τά ἐργαστήρια αὐτά ὠργανώθηκαν περισσότερο κατά τή μεταβυζαντινή περίοδο, ὅταν τό Ἅγιον Ὄρος, μετά τήν πτώση τῆς βασιλίδος τῶν Πόλεων, ἀνέλαβε ἡγετικό ρόλο στήν πνευματική ζωή, τά γράμματα καί τίς τέχνες.

Ἡ χριστιανική παράδοση ἔχει τίς ἀρχές της στά βιβλία τῆς

Παλαιᾶς καί τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ζῶντας οἱ ἀθωνίτες μοναχοί καθημερινά σ᾽ ἕνα πνευματικό περιβάλλον, πού ἀκόμη καί μέ εἰκαστικούς τρόπους τούς διατηροῦσε σέ στενή σχέση μέ τά βιβλία, ἐμπνέονταν μέ τόν καλύτερο τρόπο γιά τήν τόσο ἐπιμελημένη ἐργασία πού θά ἔκαναν ἀργότερα, σκυμμένοι γιά ὧρες πολλές, στά καλλιγραφεῖα τῶν μονῶν. Ἡ ζωγραφική ἀπεικόνιση τῶν βιβλίων εἶναι αἰσθητή παντοῦ πάνω στίς ἀμέτρητες ἐπιφάνειες τῶν τοιχογραφιῶν τῶν ἁγιορειτικῶν ναῶν, πού ἔχουν ἱστορηθεῖ μέ τόν χρωστῆρα τῆς κρητικῆς ἤ τῆς μακεδονικῆς Σχολῆς. Τίς δέκα ἐντολές παρέλαβε ὁ Μωϋσῆς ἀπό τό Θεό στό ὄρος Σινᾶ σέ μορφή γραπτῶν πινακίδων, Ὁ Χριστός παριστάνεται ὡς Παντοκράτωρ μέ ἕνα βιβλίο στό χέρι, ὡς παιδί στήν ἀγκαλιά τῆς Θεοτόκου, ἀλλά καί ὡς Κριτής τοῦ κόσμου στήν Ἀποκάλυψη, μέ ἕνα βιβλίο-εἰλητάριο, οἱ Εὐαγγελιστές ἀποδίδονται πάντα εἰκαστικά μέ ἕναν κώδικα τή στιγμή πού γράφουν, ἐνῶ, ἀπό τίς πρῶτες ἤδη Οἰκουμενικές Συνόδους, τό βιβλίο τοῦ Εὐαγγελίου πάνω σ᾽ ἕνα θρόνο, ἀντιπροσώπευε τόν ὁρατά μή παρόντα Σωτήρα Χριστό. Ἀκόμη καί ἡ σκηνή τῆς «Ἑτοιμασίας τοῦ θρόνου» γιά τήν ἐπάνοδο τοῦ Χριστοῦ, παριστάνεται στή βυζαντινή εἰκονογραφία συχνά μέ ἕνα βιβλίο-Εὐαγγέλιο.

Περισσότεροι ἀπό ἑξῆντα εἶναι οἱ μέχρι σήμερα γνωστοί ἐπώνυμοι ἁγιορεῖτες μοναχοί πού ἀντέγραψαν χειρόγραφα, καί σέ πολλές ἑκατοντάδες ἀνέρχονται τά σωζόμενα ἐνυπόγραφα χειρόγραφα πού γράφηκαν ἐντός τῆς ἀθωνικῆς χερσονήσου. Ἀνάμεσα στούς ὀνομαστότερους καί ἱκανότερους βιβλιογράφους, βρίσκουμε τόν ὅσιο Ἀθανάσιο τόν Ἀθωνίτη, τό μαθητή του, μοναχό Ἰωάννη Λαυριώτη (μέ 7 κώδικες πού χρονολογοῦνται ἀπό τό ἔτος 984 μέχρι τό 995), τόν ὅσιο Εὐθύμιο τόν Ἰβηρίτη, τόν Θεοφάνη τῆς μονῆς Ἰβήρων (μέ 10 κώδικες ἀπό τό πρῶτο τέταρτο τοῦ 11ου αἰ., ὁ ὁποῖος συνέδεσε τό ὄνομά του μέ τήν ἵδρυση τοῦ βιβλιογραφικοῦ ἐργαστηρίου τῆς μονῆς του), τόν ὅσιο Ἰωάννη τόν Κουκουζέλη, τό μοναχό Νεῖλο Λαυριώτη, τόν ἱερέα Ἄνθη (ἔτος 1106), Ἰωάννη, Κάλλιστο (ἔτος 1322), Γρηγόριο καί Φιλόθεο τούς Βατοπαιδινούς, τόν ὅσιο Διονύσιο τόν Ρήτορα (16-17ος αἰ.), τούς ὁσίους Θεόφιλο καί Νεῖλο τούς Μυροβλύτες (17ος αἰ.), τό μοναχό Εὐφρόσυνο Κουτλουμουσιανό, τόν ἱερομόναχο Ἰωνᾶ Καυσοκαλυβίτη (18ος αἰ.), τόν ὅσιο Νικόδημο τόν Ἁγιορείτη (+ 1809), τό μοναχό Διονύσιο Ἁγιαρτεμίτη (19ος αἰ.), τό μοναχό Ἰάκωβο Νεασκητιώτη (19ος αἰ.), τόν Χαρίτωνα τόν Πνευματικό (19ος αἰ.) κ.ἄ.

Κατά τήν περίοδο ἀπό τόν 10ο ἕως τόν 15ο αἰ., τό Ἅγιον Ὄρος βρισκόταν σέ πνευματική ἄνθηση καί πολιτιστική ἀκμή καί οἱ μοναχοί του θεωροῦνταν ἀπό τούς πλέον μορφωμένους καί καταρτισμένους θεολογικά στόν ὀρθόδοξο κόσμο. Αὐτό εἶχε

ώς ἀποτέλεσμα, ὁ μεγαλύτερος ἀριθμός ἀπό τούς ἀνώτατους ἐκκλησιαστικούς παράγοντες (πατριάρχες, ἐπίσκοποι κ.ἄ.), νά προέρχονται ἀπό τά ἱερά καθιδρύματά του καί μάλιστα ἀνάμεσα ἀπό τούς ἐγγράμματους μοναχούς καί ἰδιαίτερα αὐτούς πού ἀσκοῦσαν τήν τέχνη τῆς καλλιγραφίας. Ἀνάμεσά τους, διαπρεπεῖς πνευματικοί ἡγέτες πού ἔζησαν στή μοναχοπολιτεία τοῦ Ἄθω κατά τούς βυζαντινούς χρόνους καί πού συνέβαλαν σέ μεγάλο βαθμό στήν ὀργάνωση τῶν τοπικῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν (Σερβίας, Ρουμανίας, Ρωσίας, Γεωργίας).

Κατά τήν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας, τό Ἅγιον Ὄρος, μέ τή σπουδαία αὐτή δραστηριότητα τῆς ἀντιγραφῆς χειρογράφων - παρ᾽ ὅλο πού τό ἔντυπο βιβλίο εἶχε ἤδη κάνει τήν ἐμφάνισή του στά τυπογραφεῖα τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης- ἀναλαμβάνει εἴτε ἄμεσα εἴτε ἔμμεσα τή φροντίδα γιά τήν παιδεία τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Τό Ἅγιον Ὄρος κατά τήν περίοδο αὐτή διαδραμάτισε ἕνα γενικότερα σημαντικό ρόλο ὄχι μόνο στή θρησκευτική, ἀλλά καί στήν εὐρύτερα πνευματική ζωή τοῦ ἑλληνισμοῦ. Τά ἁγιορειτικά καθιδρύματα γίνονται τά πολιτιστικά κέντρα καθ᾽ ὅλη τή δύσκολη αὐτή περίοδο. Ὡς παράλληλη ἐκδήλωση μάλιστα ἑνός γενικότερα προοδευτικοῦ πνεύματος πού ἄγγιζε καί τά μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὄρους καί πού ἐκδηλώθηκε τό 1754 μέ τήν ἵδρυση σ᾽ αὐτό τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς, θά πρέπει νά θεωρηθεῖ τό πρῶτο τυπογραφεῖο πού ἱδρύθηκε καί λειτούργησε στόν ἑλλαδικό χῶρο (1759)· τό τυπογραφεῖο πού ἵδρυσε ὁ ἀρχιμανδρίτης Κοσμᾶς ὁ Ἐπιδαύριος· κάτοχος σημαντικῆς παιδείας καί πρόσωπο μέ ἔντονα πνευματικά ἐνδιαφέροντα. Ἡ ἐπιλογή μάλιστα, γιά τήν ἔναρξη τῶν ἐργασιῶν τῆς τυπογραφίας, τοῦ βιβλίου Ἐκλογή τοῦ Ψαλτηρίου παντός τοῦ ἱεροδιάκονου Νεόφυτου Καυσοκαλυβίτου, σημαντικῆς προσωπικότητας τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἐκεῖνα τά χρόνια καί πρώτου σχολάρχη τῆς Ἀθωνιάδος, δέν πρέπει νά θεωρεῖται τυχαία.

Μέσα ἀπό γραπτές μαρτυρίες πού διασώθηκαν, μποροῦμε νά πληροφορηθοῦμε ποιά χριστιανικά ἤ κόσμικά ἔργα ὑπῆρξαν ἡ πνευματική τροφή τῶν προγόνων μας καί νά φέρουμε στό φῶς ἀξίες παγκόσμιες πού διαφωτίζουν τήν ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ καί τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Σ᾽ αὐτόν λοιπόν τόν ἱστορικό καί ἁγιασμένο τόπο διατηρεῖται ὁ μεγαλύτερος ἀριθμός ἀπό τά ἱερά καί τά ὅσια τοῦ γένους μας, ἀπό τήν βυζαντινή καί μεταβυζαντινή περίοδο τῆς ἱστορίας του. Στόν Ἄθω φυλάσσεται ὁ μεγαλύτερος ἀριθμός ἑλληνικῶν χειρογράφων καί μάλιστα εἰκονογραφημένων στόν κόσμο, ἀφοῦ στά 20 κοινόβια μοναστήρια, τίς 12 σκῆτες καί τά χίλια ἄλλα καθιδρύματα, φυλάσσονται περισσότερα ἀπό τά μισά σωζόμενα διεθνῶς ἑλληνικά χειρόγραφα. Ἀνάμεσά τους καί τρεῖς χιλιάδες περίπου

μουσικά χειρόγραφα, τῶν ὁποίων ἡ μελέτη συνέβαλε σέ καίριο βαθμό στήν συνέχιση τῆς ἱστορικῆς πορείας τῆς ἐθνικῆς μας μουσικῆς.

Σήμερα στό Ἅγιον Ὄρος φυλάσσονται περισσότερα ἀπό 30.000 χειρόγραφα, ἀπό τά ὁποῖα τά μισά περίπου κατέχουν οἱ τρεῖς μεγάλες μονές Μεγίστης Λαύρας, Βατοπαιδίου καί Ἰβήρων. Ἀρχικό πυρῆνα κάθε μοναστηριακῆς Βιβλιοθήκης ἀποτελοῦσαν τά προσωπικά βιβλία τοῦ κτήτορα καί ἱδρυτή τῆς μονῆς καί στή συνέχεια ἡ Βιβλιοθήκη ἐμπλουτιζόταν μέ χειρόγραφους κώδικες πού γράφονταν στό καλλιγραφεῖο τῆς μονῆς γιά τίς ἀνάγκες τῆς θείας λειτουργίας ἤ τῶν λοιπῶν ἀκολουθιῶν καί τῶν ἀναγνώσεων ἤ γιά τά πνευματικά ἐνδιαφέροντα τῶν μοναχῶν. Ἄλλα βιβλία κατέληξαν στίς βιβλιοθῆκες ἀπό κληρονομιές διαφόρων προσωπικοτήτων, πού μετέφεραν τά βιβλία τους, ὅταν ἐγκαταστάθηκαν στίς μονές ἤ δημιούργησαν δική τους βιβλιοθήκη μέσα στίς ἰδιόρρυθμες –κάποτε- μονές. Μεγάλος ἐπίσης ἀριθμός χειρογράφων προέρχεται καί ἀπό τά ἐκτός Ἁγίου Ὄρους- μετόχια τῶν μονῶν.

Τά λαμπρά βιβλία ὅμως πού κίνησαν τό ἐνδιαφέρον τῶν ἐπισκεπτῶν, τῶν ἱστορικῶν τῆς τέχνης καί ἄλλων ἐπιστημόνων, τά διακοσμημένα καί εἰκονογραφημένα χειρόγραφα, τά χειρόγραφα κλασικῶν κειμένων καί γενικά τά χειρόγραφα μή θεολογικοῦ ἤ λειτουργικοῦ περιεχομένου, προέρχονται ἀπό δωρεές πού ἔκαναν στίς μονές οἱ βυζαντινοί αὐτοκράτορες, ἡγεμόνες, ἐκκλησιαστικοί ἡγέτες κ.ἄ. τεκμηριώνοντας μέ τόν τρόπο αὐτό τήν ἐκτίμηση καί τό σεβασμό τους πού ἔτρεφαν γιά τό Ἁγιώνυμο Ὄρος. Ὡς χαρακτηριστικό παράδειγμα ἀναφέρουμε μία ἀπό τίς πιό πλούσιες δωρεές βιβλίων πού ἔγινε σέ ἁγιορειτική μονή· αὐτήν τοῦ αὐτοκράτορα Ἰωάννου ΣΤ' τοῦ Καντακουζηνοῦ στή μονή Βατοπαιδίου: μιά δωρεά 26 τουλάχιστον βιβλίων πού ἀποτελοῦν λαμπρό δεῖγμα τῆς ἀκμῆς τῆς βυζαντινῆς καλλιγραφίας καί τέχνης στό δεύτερο τέταρτο τοῦ 14ου αἰ. · δωρεά πού ἔγινε μεταξύ τῶν ἐτῶν 1347-1354.

Τά ἁγιορείτικα χειρόγραφα διακρίνονται ὡς πρός τή μορφή σέ κώδικες καί εἰλητάρια, ὡς πρός τό περιεχόμενο σέ κώδικες κοσμικῶν γνώσεων (ὅπως γιά παράδειγμα ἡ Βοτανική τοῦ Διοσκουρίδου τοῦ αἰ. στή Μεγίστη Λαύρα, ἡ Γεωγραφία τοῦ Κλαύδιου Πτολεμαίου τοῦ 13ου-14ου αἰ. στή μονή Βατοπαιδίου) καί σ' αὐτούς πού διασώζουν κείμενα χριστιανικῆς καί ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας, ὡς πρός τό ὑλικό πάνω στό ὁποῖο ἔχουν γραφεῖ, σέ περγαμηνά, βομβύκινα καί χάρτινα καί τέλος, ὡς πρός τή γραφή, σέ μεγαλογράμματα καί μικρογράμματα.

Ἀνάμεσα στούς χειρόγραφους κώδικες, τό ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον τῶν εἰδικῶν καί τῶν ἱστορικῶν τῆς τέχνης ἑλκύουν τά εἰκονογραφημένα χειρόγραφα βιβλία· μέγιστο καλλιτεχνικό

ἐπίτευγμα τῶν βυζαντινῶν προγόνων μας. Ζωγραφίζοντας μέ μεγάλη δεξιοτεχνία καί ξεχωριστή χάρη πάνω στά φύλλα τῶν χειρογράφων μέ χρυσό καί ἀνεξίτηλα χρώματα πού διατήρησαν τίς μικρογραφίες σχεδόν ἀναλλοίωτες μέ τήν πάροδο τῶν αἰώνων, κατάφεραν νά συνδυάσουν τή χριστιανική πίστη καί παράδοση μέ τήν ὑψηλή αἰσθητική. Οἱ περισσότεροι σήμερα ἱστορικοί τῆς τέχνης ἀναγνωρίζουν τή μεγάλη ἐπίδραση πού εἶχαν στήν ἐξέλιξη τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς οἱ μικρογραφίες τῶν εἰκονογραφημένων αὐτῶν χειρογράφων.

Ἀξιόλογες εἶναι ἐπίσης καί οἱ βιβλιοδεσίες (σταχώσεις) πολλῶν χειρογράφων κωδίκων μέ τά διακοσμημένα περίτεχνα καλύμματα, βαρύτιμα ἐπιθήματα, σκαλιστά μέταλλα καί πολύτιμους ἤ ἡμιπολύτιμους λίθους.

* * *

Ἡ μελέτη τῆς πνευματικῆς ἔκφρασης τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἀδύνατη χωρίς τήν ὕπαρξη γραπτῶν κειμένων. Καί οἱ μελετητές, φιλόλογοι, φιλόσοφοι, ἱστορικοί καί θεολόγοι τῆς ἐποχῆς στήν ὁποία ἄρχισε νά διαμορφώνεται ἡ εὐρωπαϊκή ἐπιστημονική σκέψη, ἀπό τήν Ἀναγέννηση καί μετά, βασίστηκαν –κι αὐτό εἶναι κάτι πού γίνεται γενικά παραδεκτό παγκοσμίως– στή σοφία πού μετέδιδαν τά ἑλληνικά χειρόγραφα τά ὁποῖα εἶχαν φθάσει ἀπό Ἕλληνες λογίους, στήν Ἰταλία ἀρχικά, μετά τήν κατάλυση τοῦ βυζαντινοῦ κράτους.

Ἡ μεγάλη προσφορά τῶν βυζαντινῶν προγόνων μας στήν ἱστορία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος παραμένει ἡ διάσωση καί παράδοση οὐσιαστικῶν τμημάτων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματείας. Ἔτσι μπόρεσαν νά φέρουν σέ πέρας αὐτό τό ἔργο μέ τή βοήθεια τῶν φιλολόγων τῆς ἐποχῆς καί τῶν ἀντιγραφέων (μοναχῶν κυρίως) τῶν χειρογράφων πού παρέδιδαν τά κλασικά κείμενα. Αὐτοί οἱ μορφωμένοι καλλιγράφοι μοναχοί μᾶς διέσωσαν τήν ἀρχαία ἑλληνική γραμματεία ἤ τουλάχιστον ἕνα σημαντικό μέρος της. Τά ἔργα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἀντιγράφονταν αὐτούσια στήν ἀρχική τους μορφή καί στή συνέχεια συνιστῶντο στούς συγγραφεῖς καί λογίους τῆς ἐποχῆς ὡς παράδειγμα γιά μίμηση στή γλῶσσα τους. Ἕνα ἱκανό μέρος αὐτῶν τῶν χειρογράφων σχετίζεται μέ ἄμεσο ἤ ἔμμεσο τρόπο μέ τό Ἅγιον Ὄρος.

Ἔτσι, ὁ πλοῦτος καί ἡ ἀξία, πολιτιστική καί ἄλλη, τῶν ἁγιορειτικῶν χειρογράφων, ὁδήγησε -κυρίως τούς δυτικοευρωπαίους- στή διοργάνωση εἰδικῶν ἀποστολῶν πρός ἀπόκτηση ἁγιορειτικῶν χειρογράφων, κλασσικῶν κυρίως Ἑλλήνων συγγραφέων (χαρακτηριστικά ἀναφέρουμε τήν ἀποστολή (τῶν ἐτῶν 1490 -1492) τοῦ οὐμανιστή Ἰανοῦ Λάσκαρη, πού μέ ἐντολή τοῦ ἡγεμόνα τῆς Φλωρεντίας Λαυρεντίου Μεδίκου ἐπισκέφθηκε τόν Ἄθω καί

μετέφερε στή Δύση ἀρκετούς κώδικες καθώς καί ἐκείνη τοῦ Νικολάου Σοφιανοῦ (16ος αἰ.), πού γιά λογαριασμό τοῦ Καρόλου τοῦ Ε' μετέφερε στή Βενετία τριακόσιους περίπου κώδικες). Ἀποτέλεσμα τῆς μελέτης αὐτῶν τῶν χειρογράφων ἦταν οἱ πολύ σημαντικές ἐκδόσεις πού πραγματοποιήθηκαν σέ εὐρωπαϊκά τυπογραφεῖα, γιά παράδειγμα, τῶν Ἁπάντων τοῦ Πλάτωνα (1513), τοῦ Μεγάλου Ἐτυμολογικοῦ Λεξικοῦ (1499), τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Ἡσυχίου (1514), τῶν Λόγων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ (1516) κ.ἄ. Εἶναι μᾶλλον ἀδύνατο νά ὑπολογίσει κανείς τό ποσοστό τῶν βιβλίων πού χάθηκαν ἤ ἀφαιρέθηκαν ἀπό τίς ἁγιορειτικές βιβλιοθῆκες κατά τούς περασμένους αἰῶνες, πολλά ἀπό τά ὁποῖα κοσμοῦν τίς προθῆκες τῶν ξένων μουσείων καί πού ἀφοροῦν κυρίως χειρόγραφα κειμένων τῆς ἀρχαίας κλασικῆς γραμματείας.

Μεγάλη ὡστόσο ἦταν ἡ ἀκτινοβολία τῶν ἁγιορειτικῶν χειρογράφων καί στή μακρυνή Ρωσία. Ἔτσι, γιά νά ἀναφέρουμε μόνο ἕνα παράδειγμα, τό πολυσήμαντο γιά τή ρωσική Ἐκκλησία μεταφραστικό ἔργο τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ, στηρίχθηκε σέ κώδικες πού μετέφερε ὁ ἴδιος ἀπό τό Ἅγιον Ὄρος.

Ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Σπυρίδωνος Λάμπρου (τέλος 19ου αἰ.- ἀρχές 20οῦ) ἄρχισε ἡ συστηματική καταλογογράφηση τῶν ἀθωνικῶν κωδίκων. Παρ᾽ ὅλα αὐτά κι ἐνῶ διανύουμε ἤδη τήν πρώτη δεκαετία τοῦ 21ου αἰ., οἱ μισοί περίπου κώδικες παραμένουν ἀκαταλογογράφητοι. Προσπάθεια γίνεται ἐπίσης καί γιά τήν ἀποκατάσταση καί συντήρησή τους.

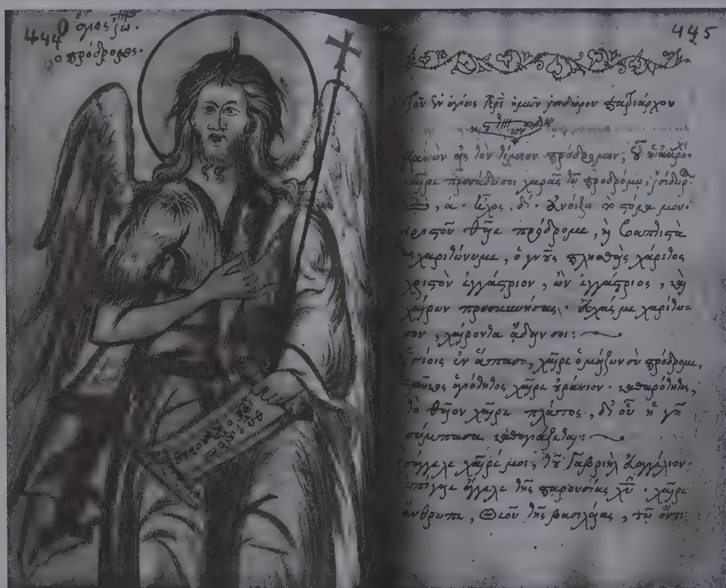
* * *

Συμπερασματικά, θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι ἡ συμβολή τῶν χειρογράφων τοῦ Ἁγίου Ὄρους στήν ἀνάπτυξη τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι πολύ σημαντική, τόσο ὅσον ἀφορᾶ στά γράμματα ὅσο καί τίς τέχνες. Ταπεινά φρονοῦμε, εἶναι δύσκολο νά ἐκτιμήσει κανείς πώς θά ἦταν ὁ κόσμος, ἄν οἱ πατέρες δέν ἀντέγραφαν στά βιβλιογραφικά ἐργαστήρια καί δέν φρόντιζαν μέ τόν τρόπο αὐτό γιά τή διάσωση καί διάδοση τῶν καρπῶν τοῦ πνεύματος καί τῆς σοφίας τῶν ἑλλήνων προγόνων μας.

Κάποιοι μελλοντολόγοι ἀρέσκονται σέ προφητεῖες γιά μία ριζική πολιτισμική ἀλλαγή, ἡ ὁποία θά μποροῦσε νά ἀρχίζει μέ τό τέλος τῆς ἐποχῆς τῆς γραφῆς καί τοῦ βιβλίου στήν παραδοσιακή του μορφή. Πράγματι, στόν τομέα τῶν σύγχρονων ὀπτικοακουστικῶν μέσων ὑπάρχουν τάσεις γιά παραμερισμό τοῦ τυπωμένου λόγου, ἀπό τήν εἰκόνα καί τόν ἦχο σέ ὁλοένα νέες παραλλαγές πού ἀσκοῦν μία ἀπροσδόκητη γοητεία στό σύγχρονο ἄνθρωπο καί ἰδιαίτερα τή νέα γενιά.

Σήμερα ὅμως, πού τά πάντα γύρω μας ἀμφισβητοῦνται καί πού τά σύνορα γύρω μας πέφτουν καί ἀλλάζουν, εἴτε στά πλαί-

σια τῆς λεγόμενης παγκοσμιοποίησης εἴτε σέ ἐκεῖνα ἄνομων γεωπολιτικῶν συμφερόντων· σήμερα, περισσότερο ἴσως ἀπό κάθε ἄλλη φορά, θά πρέπει νά σπουδάσουμε καί νά γνωρίσουμε καί μέσα ἀπό τά σωζόμενα γραπτά μνημεῖα τό ἱστορικό παρελθόν μας. Γιατί ὅποιος ἀγνοεῖ τό παρελθόν του, θέτει σέ ἄμεσο κίνδυνο τό μέλλον του, μέ ἀπρόβλεπτες συνέπειες γιά τόν ἴδιο καί τούς ἀπογόνους του. Ἡ μελέτη τῶν κειμένων τῶν προγόνων μας θά συνεχίσει νά ὠφελεῖ πολυδύναμα τίς ἐπερχόμενες γενιές πρός δόξαν Θεοῦ καί πρός ὄφελος ὅλων μας.

Κώδ. Σκήτης Καυσοκαλυβίων 74. Μέσα 18ου αἰ.
Γραφέας, ἱερομόναχος Ἰωνᾶς Καυσοκαλυβίτης.

Γεωργίου Μ. Στυλιαρᾶ
Δρ. Θεολογίας

Ὁ Πατριάρχης Πεκίου Ἀρσένιος Γ' Crnojević (1674-1690)

Καταγόταν ἀπό τόν ἱστορικό μεσαιωνικό Οἶκο τῶν Crnojević (Τσαρνόγιεβιτς)[1] καί γεννήθηκε στήν πόλη Cetinje[2] τοῦ Μαυροβουνίου τό ἔτος 1633[3]. Ἡ μοναχική του κλίση τόν ὁδήγησε στόν Πατριάρχη Πεκίου Μάξιμο Α' (τόν Σκοπιανό, 1655-1672, + 1680)[4], πού τόν ἔκειρε μοναχό, τόν χειροτόνησε διάκονο καί πρεσβύτερο καί τόν ἐγκατέστησε τό ἔτος 1665 ἡγούμενο στήν περιώνυμη Μονή τοῦ Πεκίου[5], κέντρου τῆς σερβικῆς εὐσέβειας. Ἐκεῖ ἀσκοῦσε

1. Περισ., βλ: Ἰωάννη Α. Παπαδριανοῦ, *Διαβαλκανικά ἱστορικά δοκίμια*, ἔκδ., «Ἀδελφῶν Κυριακίδη», τ. 2, 227-231. Jagoš Jovanović, *Istorija Crne Gore*, Podgorica 19983, σσ. 43-47.

2. Ἡ Cetinje εἶναι ἡ ἱστορική πρωτεύουσα τοῦ Μαυροβουνίου πού χτίστηκε τόν 15ο αἰῶνα. Ἐδῶ βρίσκεται καί ἡ ὁμώνυμη Μονή τοῦ Ἁγίου Πέτρου τοῦ Cetinje (Sveti Petar Cetinjski), πού ἱδρύθηκε τό 1701 ἀπό τόν ἐπίσκοπο Danilo Petrović (1670-1735). Βλ: *Александар Младеновић, Владика Данило и владика Сава - Писма, Књижевност Црне Горе од XII до XIX вијека*, ἐκδ., «Обод» Цетиње 1996, σ. 12 κ.έ. Растислав В. Петровић, *Владика Данило и владика Сава* (1697-1781), ἔκδ., «Стручна књига», Београд 1997, σ. 7.

3. Djoko Slijepčević, *Istorija srpske pravoslavne crkve*, τ. 1, Beograd 1962, σ. 339.

4. Γεννήθηκε στά Σκόπια καί διετέλεσε Μητροπολίτης Ras καί Novi Pazar. Τό 1655 ἐξελέγη Παρτιάρχης Πεκίου. Ὅπως ἀναφέραμε, τό 1669 ὑπέστη ἐγκεφαλικό ἐπεισόδιο. Πέθανε στίς 29 Ὀκτωβρίου 1680 στή Μονή Πεκίου. Εἶναι Ἅγιος τῆς Σερβικῆς Ἐκκλησίας καί ἑορτάζει στίς 30 Αὐγούστου κατά τό Ἰουλιανό ἡμερολόγιο. Βλ: Radoslav Grujić, *Maksim Skopljianac*, στο: «Narodna Enciklopedia», SHS, τ. 2, στ. 652.

5. Περισ., βλ: Ἀθανασίου Ἀγγελοπούλου, *Πεκίου Μονή*, λῆμμα στή: «Θρησκευτικη καί Ἠθική Ἐκγυκλοπαιδεία», τ. 10, Ἀθῆναι 1967, στ. 254-255. Slobodan Mileusnić, Srpski Manastiri, Beograd 2004, σ. 209 κ.έ.

μέ σύνεση τά ἡγουμενικά του καθήκοντα ἀπολαμβάνοντας τήν εὐμένεια τοῦ Πατριάρχη, γιαυτό ὅταν ὁ Μάξιμος ἀσθένησε σοβαρά ἀπό ἐγκεφαλικό, ὁ Ἀρσένιος χειροτονήθηκε τό 1669 Μητροπολίτης Hvosno[6] και ορίστηκε βοηθός καί ἀναπληρωτής του[7].

Στά 1674, ὅταν ἡ ἀνάρρωση τοῦ Πατριάρχη φαινόταν ἀδύνατη, ὁ Ἀρσένιος τόν διαδέχτηκε στόν Θρόνο τῆς Σερβικῆς Ἐκκλησίας σέ μία ἰδιαίτερα κρίσιμη περίοδο. Τό ἴδιο διάστημα, οἱ Τοῦρκοι εἶχαν καταλάβει ὅλες τίς Σερβικές περιοχές. Γιά νά ἐνισχύσει τό φρόνημα τῶν ὁμοδόξων του, ὁ Πατριάρχης Ἀρσένιος ἐπισκέφθηκε τό ἴδιο ἔτος τή Βοσνία καί τό ἑπόμενο τούς Ὀρθοδόξους Σέρβους τῶν παραλιακῶν περιοχῶν πού κατεῖχαν οἱ Βενετοί[8]. Συναντήθηκε ἐπίσης μέ τόν Σερβικῆς καταγωγῆς Ρωμαιοκαθολικό Ἀρχιεπίσκοπο τοῦ Bar, Andrija Zmajević (1628-1694)[9], ὁ ὁποῖος ἦταν καί αὐτός ἀπόγονος τοῦ Οἴκου τῶν Crnojević[10]. Σκοπός τῆς συνάντησης ἦταν νά πιέσει μέσω τοῦ Ρωμαιοκαθολικοῦ Ἀρχιεπισκόπου τίς εὐρωπαϊκές δυνάμεις νά ἀναλάβουν τήν προστασία τῶν χριστιανικῶν λαῶν πού ζοῦσαν στήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία[11].

Τό 1676 ἐπισκέφτηκε τό Braničevo καί τό Srem, τήν ἑπόμενη χρονιά τή Μονή τῆς Žiča καί τό 1680 τό Smederevo[12]. Τόν Ἰανουάριο τοῦ 1682 ὁ Πατριάρχης Ἀρσένιος ἀποφάσισε νά ἐπισκεφτεῖ τά Ἱεροσόλυμα. Πρίν ἀναχωρήσει ἐπισκέφτηκε τόν Μητροπολίτη

---

6. Περιλάμβανε τό βορειοδυτικό τμῆμα τοῦ σημερινοῦ Κοσυφοπεδίου. Βλ: Noel Malcolm, *Kosovo: A Short History.* ἐκδ., «Basingstoke», Macmillan 1998, σ. 12. Sima Cirković, *The Serbs,* ἔκδ., «Blackwell Publishing», Oxford 2004, σ. 80, 144.

7. Sava Episkop Sumadijski, *Srpski Jerarsi od devetog do dvadesetog veka,* Beograd 1996, σ. 26.

8. J.N. Tomić, *Patrijarh Arsenije III Crnojević prema Mlečićima* i *Ćesaru 1685-1695,* στό: «*Glas Srpske Kralijevske Akademije*», τ. 70, Beograd 1906, σ. 67.

9. Ἀπό τό 1671 ἦταν Ρωμαιοκαθολικός ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Bar, μίας παραθαλάσσιας πόλης τοῦ νοτίου Μαυροβουνίου πού οἱ Ἕλληνες ὀνόμαζαν Ἀντιβάριον. Τό ὄνομα τῆς πόλης συνδέεται μέ τό Bari τῆς Ἰταλίας πού βρίσκεται στήν ἀκριβῶς ἀπέναντι πλευρά τῆς Ἀδριατικῆς. Βλ: *Miroslav Pantić, Književnost na tlu Crne Gore i Boke Kotorske od XVI do XVIII veka,* Beograd 1990, σ. 43.

10. C. Giannelli, *Lettere del Patriarca di Peć Arsenio III e del Vescovo Savatije all Archivescovo di Antivari Zmajević,* στό: «*Orientalla Christiana periodica*», τ. 21, ἔτ., 1955, σ. 64.

11. Ἰωάννου Χ. Ταρνανίδου, *Τά προβλήματα τῆς Μητροπόλεως Καρλοβικίων κατά τόν ΙΗ΄ αἰῶνα* καί ὁ Jovan Rajić, διατριβή ἐπί διδακτορία, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 20-21.

12. Pantić, *Književnost na tlu Crne Gore i Boke Kotorske od XVI do XVIII veka,* ὅ.π., σ. 43.

Σκοπίων Θεοφάνη καί τόν ἐπίσκοπο τοῦ Karatovo Ἀνανία. Ἔφτασε στά Ἱεροσόλυμα ἐπί πατριαρχίας Δοσιθέου Νοταρᾶ (1669-1707). Κατά τή διάρκεια τῆς περιοδείας του κρατοῦσε σημειώσεις - ἡμερολόγιο, καταγράφοντας ἔτσι κάθε ἀξιόλογο στοιχεῖο. Ὅταν ἐπέστρεψε οἱ Τοῦρκοι τόν συνέλαβαν καί γιά ν' ἀπελευθερωθεῖ χρειάστηκε νά καταβάλει 10.000 τάληρα[13].

Τότε ξέσπασε ὁ Τουρκοαυστριακός πόλεμος. Ἤδη ἀπό τό 1683 ἡ Αὐστρία εἶχε κηρύξει τόν πόλεμο στήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία καί μέ συμμάχους τήν Πολωνία καί τή Βενετία ἀπωθοῦσε τόν τουρκικό στρατό εἰσβάλοντας στά σερβικά ἐδάφη[14]. Τό 1688 οἱ Αὐστριακοί κατέλαβαν τό Βελιγράδι καί τό 1689 ὁ πρίγκιπας Εὐγένιος τῆς Σαβοΐας πλησίασε στα Σκόπια[15]. Ὅμως ἀπό τίς ἀρχές τοῦ ἔτους 1690 τό αὐστριακό μέτωπο ἄρχισε νά κάμπτεται[16]. Τότε ὁ Αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας Λεοπόλδος ὁ Α' μέ δύο διαγγέλματά του στίς 26 Ἀπριλίου καί στίς 31 Μαΐου τοῦ 1690 κάλεσε τούς Σέρβους, Βουλγάρους καί Ἀλβανούς νά ἐξεγερθοῦν ἐναντίον τῶν Τούρκων καί τούς ὑποσχέθηκε προνόμια, ἐθνική καί θρησκευτική ἐλευθερία καί ἀπαλλαγή ἀπό τούς φόρους[17].

Τήν προτροπή του ἀκολούθησε ὁ Πατριάρχης Ἀρσένιος, οἱ ἄρχοντες καί ὁ λαός, ἔτσι οἱ Αὐστριακοί μέ τή βοήθεια τῶν Σέρβων ἀντιμετώπισαν με ἐπιτυχία τόν Τουρκικό στρατό. Ἡ νίκη ἦταν ὅμως πρόσκαιρη, ὁ αὐστριακός στρατός ἄρχισε νά κάμπτεται, νά ἡττᾶται καί νά προελαύνουν οἱ Ὀθωμανοί. Σύντομα ἔχασαν τήν περιοχή τῆς νότιας Σερβίας καί οἱ Τοῦρκοι ἀνακατέλαβαν τά χαμένα ἐδάφη σκορπίζοντας τόν ὄλεθρο στούς συμμάχους τῶν Αὐστριακῶν. Γιά ν' ἀποφύγουν τά ἀντίποινα οἱ Σέρβοι ἀκολούθησαν τά αὐστριακά στρατεύματα στήν ὑποχώρησή τους[18].

---

13. Rajko Veselinović, *Arsenije III Crnojević u istoriji i književosti*, Beograd 1949, σ. 3.

14. Στέλιου Ἀλειφαντῆ, *Διεθνεῖς σχέσεις στά Βαλκάνια: ἡ ἱστορική διάσταση*, στό: *«Τά Βαλκάνια στό σταυροδρόμι τῶν ἐξελίξεων»*, ἔκδ., «Ροές», Ἀθήνα 1988, σ. 31.

15. Νικηφόρου Μοσχόπουλου, *Σερβία*, λῆμμα στή *«Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαίδεια»* (Μ.Ε.Ε.), τ. 21, Ἀθῆναι 1931, σ. 688.

16. Ἐξαιτίας τῆς δράσης τοῦ Βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου τοῦ 14ου, στίς περιοχές τοῦ Ρήνου, στίς κάτω χῶρες καί τήν Ἰταλία, οἱ Αὐστριακοί ἀναγκάστηκαν νά μεταφέρουν δυνάμεις ἀπό τήν περιοχή τῆς Σερβίας σέ ἄλλα μέτωπα. Τό γεγονός αὐτό ἀποδυνάμωσε τό νότιο μέτωπο. Βλ: Ταρνανίδου, *Τά προβλήματα τῆς Μητροπόλεως Καρλοβικίων κατά τόν ΙΗ' αἰῶνα και ὁ Jovan Rajić*, ὅ.π., σ. 20. Rragomir Popović, *Srpska Crkva*, Beograd 1997, σ. 193.

17. Yovan Radonitch, *histoire des Serbes de Hongtie*, Paris 1919, 203 κ.έ. *Enciklopedija Pravoslavlja*, τ.3, Beograd 2002, σσ. 1478-1479.

18. Μαρίας Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου, *Οἱ Βαλκανικοί λαοί, ἀπό τήν τουρκική*

Τότε μέ ἐπικεφαλῆς τόν Πατριάρχη Ἀρσένιο, οἱ προεστοί τῶν Σέρβων ἀποφάσισαν ὀργανωμένα νά περάσουν στά αὐστριακά ἐδάφη[19]. Ἀπό τόν Ἰανουάριο μέχρι τό καλοκαίρι τοῦ 1690 περισσότεροι ἀπό 100.000 Σέρβοι ἐγκατέλειψαν τίς ἑστίες τους καί κατέφυγαν στό Βελιγράδι[20]. Ἐκεῖ ὁ Πατριάρχης Ἀρσένιος ἀποφάσισε μετά ἀπό σύνοδο κλήρου καί λαοῦ νά ζητήσει ἀπό τίς αὐστριακές ἀρχές ἐλευθερίες καί ἐκκλησιαστική αὐτονομία γιά τούς Σέρβους πού θά κατοικοῦσαν στά ἐδάφη τους μέ ἀντάλλαγμα ν᾽ ἀναγνωρίσουν τόν Λεοπόλδο Αὐτοκράτορά τους[21]. Στόν Αὐτοκράτορα ἔστειλαν τόν ἐπίσκοπό Isaija Djakovic[22] τῆς Jenopolje, ὁ ὁποῖος γνώριζε γερμανικά καί τοῦ παρουσίασε τίς θέσεις τῶν Σέρβων. Οἱ Αὐστριακοί συμφώνησαν καί ὁ Αὐτοκράτορας ἐξέδωσε σχετικό διάταγμα στίς 21 Αὐγούστου 1690, σύμφωνα μέ τό ὁποῖο ὁ Ἀρσένιος ἀναγνωριζόταν Ἀρχιεπίσκοπος τῶν Σέρβων καί εἶχε τό δικαίωμα νά χειροτονεῖ ἐπισκόπους[23].

Μετά τίς αὐστριακές ἐγγυήσεις ὁ Πατριάρχης Ἀρσένιος καί Σέρβοι ἀπό τίς περιοχές Raška, Kosovo, Μαυροβούνιο, Βοσνία καί Ἑρζεγοβίνη ἐγκαταστάθηκαν στή Voivodina, Σλοβενία, ἀνατολική Κροατία καί Βουδαπέστη[24]. Στόν κενό Πατριαρχικό Θρόνο τοῦ Πεκίου τοποθετήθηκε ἀπό τόν Σουλτάνο ὁ ἑλληνικῆς καταγωγῆς Καλλίνικος Α᾽ (1693-1710)[25].

κατάκτηση στήν ἐθνική ἀποκατάσταση (14ος-19ος αἱ.), ἔκδ., «Βάνιας», Θεσσαλονίκη 20002, σ. 50.

19. Γερασίμου Ἰ. Κονιδάρη, *Ἡ Ἑλληνική Ἐκκλησία ὡς πολιτιστική δύναμις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου*, ἐν Ἀθῆναις 1948, σ. 134.

20. Βλ: Stefan Čakić, *Velika seoba Srba i patrijarh Arsenije III Crnojević*, ἔκδ., «Prometej», Novi Sad 1990, σ. 12. Rene Ristelhueber, *Ἱστορία τῶν Βαλκανικῶν λαῶν*, ἔκδ. «Παπαδήμα», Ἀθήνα 1995, σ. 69.

21. Radoslav M. Grujić, *Kako se postupalo sa srpskim moldama* na *dvoru ćesare avstrijskog posledne godine Zivota Patrijarha Arsenija III Čarnojevića*, Novi Sad 1906, σ. 13.

22. Περισ., Βλ: J. Radonić, *Mitropolit Isaija Djaković*, Beograd 1938.

23. Slijepčević, *Istorija srpske pravoslavne crkve*, ὅ.π., σ. 196. σ. 149. Οἱ Σέρβοι εἶχαν τή δυνατότητα νά τελοῦν ἐλεύθερα τή Θεία Λατρεία κατά τό Ὀρθόδοξο τυπικό καί νά ἀκολουθοῦν τό Ἰουλιανό ἡμερολόγιο. Βλ: Τραϊαν Κώστιτς, *Ἀρσένιος ὁ Γ, ὁ Τσερνόγεβιτς, Πατριάρχης Πεκίου*, λῆμμα στή «Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία», τ. 3, Ἀθῆναι 1963, στ. 251.

24. Ion Florentin Dobrescu, Nicoleta-Laura Dobrescu, *Românii din Serbia*, περιοδ., «*Geopolitica*», τεύχ., 1 (5)/2005, ἔτ., IV, σ. 81-82. Catena I. Mundi, *Migrations of the Serbs towards Croatia and Slavonia since the beginning of the sixteenth to the end of the seventeenth century*, Beograd-Kraljevo 1992, σσ. 265-282.

25. *Sava, Srpski Jerarsi od devetog do dvadesetog veka*, ὅ.π., σ. 270 κ.ἑ. Μέχρι τήν

Ὁ Πατριάρχης Ἀρσένιος μέ βάση τό διάταγμα τοῦ Λεοπόλδου ἄρχισε νά ὀργανώνει ἐκκλησιαστικά τούς Σέρβους πού εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στά ἐδάφη τῆς Αὐστροουγγαρίας. Τό 1695 ὁ Αὐτοκράτορας ἐξέδωσε καί συμπληρωματικό διάταγμα στό ὁποῖο ἀναφέρονται στή δικαιοδοσία τοῦ Ἀρσενίου ἑπτά ἐπίσκοποι μέ ἰσάριθμες ἐκκλησιαστικές δικαιοδοσίες[26].

Ὅπως ἦταν ἀναμενόμενο, ἡ στάση τῶν Αὐστριακῶν ἔναντι τοῦ Πατριάρχη Ἀρσενίου ἦταν ἀνάλογη τῶν συμφερόντων τήν ἐξυπηρέτηση τῶν ὁποίων ἔπρεπε κάθε φορά νά προωθήσουν. Ἔτσι ὁ Αὐτοκράτορας Ἰωσήφ Α΄ τόν ὀνόμασε Πατριάρχη γιά νά μεθοδεύσει τήν διακοπή τῶν σχέσεων μέ τήν Ἀρχιεπισκοπή Πεκίου καί ὁ Λεοπόλδος τό 1703 τοῦ ἀπαγόρευσε τή χρήση τοῦ Πατριαρχικοῦ τίτλου. Ὁ ἴδιος εἶχε συνείδηση ὅτι ἦταν ὁ κανονικός Πατριάρχης τῶν Σέρβων καί προσέβλεπε σέ ἐνδεχόμενη ἐπιστροφή του στόν Θρόνο τοῦ Πεκίου[27].

Ὁ Ἀρσένιος προετοίμασε τήν ἵδρυση τῆς αὐτόνομης Σερβικῆς μητρόπολης τοῦ Krušedol[28] τό 1708, πού τό 1716 μεταφέρθηκε στό Karlović. Ὁ Αὐτοκράτορας Ἰωσήφ ὁ Α΄ ἐπικύρωσε τήν ἵδρυση τό 1710 καί ὁ Πεκίου Καλλίνικος ὁ Α΄ στίς 18 Μαΐου 1710[29]. Ταυτόχρονα

κατάργηση τοῦ Πατριαρχείου Πεκίου τό 1766, οἱ Τοῦρκοι ἀναδείκνυαν Ἕλληνες ἀρχιερεῖς στό Θρόνο, οἱ ὁποῖοι δέν ἦταν ἀρεστοί στό σερβικό λαό. Βλ: Δημητρίου Β. Γόνη, *Ἱστορία τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν Βουλγαρίας καί Σερβίας*, ἔκδ., «Ἁρμός», Ἀθήνα 20013, σ. 227-228. Ἰωάννη Ταρνανίδη, *Ἱστορία τῆς Σερβικῆς ἐκκλησίας*, ἔκδ., «Ἀδελφῶν Κυριακίδη», Θεσσαλονίκη 2007, σ. 87.

26. Οἱ ἐπαρχιοῦχοι ἐπίσκοποι εἶναι: Ἠσαΐας Diaković, Temišvar – Jenopolij, Στέφανος Μετοχίτης, Gornjo – Karlovački καί Zrinopolj, Εὐθύμιος Drobnjak, Segedin, Εὐθύμιος Popović, Budin καί Beograd, Εὐθυμιος Tetovac, Mohač καί Siget, Σπυρίδων Štibica, Vršac, Εὐφραίμ Banjanin, Velikovaradin καί Jegar. Βλ: Ταρνανίδου, *Τά προβλήματα τῆς Μητροπόλεως Καρλοβικίων κατά τόν ΙΗ΄ αἰῶνα καί ὁ Jovan* Rajić, ὅ.π., σ. 28.

27. Мата Косовац, *Српска православна митрополија карловачка,* Сремски Карловци 1910, σ. 14, 23.

28. Ἡ Μονή τοῦ Krušedol βρίσκεται κοντά στήν πόλη Irig τῆς Σερβίας βόρεια τοῦ Βελιγραδίου. Ἱδρυτής ὁ Σέρβος Μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας Μάξιμος Branković (1462-1516). Ἡ ἀνέγερση ἄρχισε τό 1509. Τό 1716 ἡ Μονή καταστράφηκε ἀπό τούς Τούρκους. Βλ: Др *Алекса Ивић, Историја Срба у Војводини*, Нови Сад 1929, σ. 36 κ.έ.

29. Ταρνανίδου, *Τά προβλήματα τῆς Μητροπόλεως Καρλοβικίων κατά τόν ΙΗ΄ αἰῶνα καί ὁ Jovan Rajić, ὅ.π.*, σ. 33. Grujić, Kako se postupalo sa srpskim moldama na dvoru ćesare avstrijskog poslednе godine Zivota Patrijarha Arsenija III Čarnojevića, ὅ.π., σ. 3. Ἡ Μητροπολη τοῦ Karlović (Κάρλοβιτς - Карловачка митрополија) μέχρι

ἀντιμετώπισε δραστικά τόν προσηλυτισμό τῶν Ὀρθοδόξων Σέρβων ἀπό τούς Ρωμαιοκαθολικούς καί κατόρθωσε νά ἐπαναφέρει στήν Ὀρθόδοξη πίστη ἐκείνους πού εἶχαν προσχωρήσει στήν Ἑλληνοκαθολική ἐκκλησία[30]. Στήν προσπάθειά του νὰ ἀντικρούσει τήν ρωμαιοκαθολική προπαγάνδα ὁ Πατριάρχης Ἀρσένιος χρειάστηκε ν᾽ ἀντιμετωπίσει καί τόν Καρδινάλιο Leopold Kollonich (1631-1707), ἀρχιεπίσκοπο τοῦ Esztergom, μυστικοσύμβουλο τῶν Αὐστριακῶν[31].

Ὁ Πατριάρχης Ἀρσένιος Γ᾽ Crnojevic πέθανε στή Βιέννη στίς 27 Ὀκτωβρίου 1706[32]. Ἀρχικά ἐνταφιάστηκε ἐκεῖ καί ἀργότερα μεταφέρθηκαν τὰ ὀστά του στή Μονή Krušedol[33]. Ἀποτελεῖ μία προσωπικότητα τῆς Σερβικῆς Ὀρθόδοξης ἐκκλησίας πού διαφύλαξε μεγάλο μέρος τοῦ ποιμνίου του ἀπό τήν Ὀθωμανική μανία, τό παιδαγώγησε στήν Ὀρθοδοξία καί τό διαφύλαξε ἀπό τόν καθολικισμό.

τό ἔτος 1707 εἶχε ἕδρα τήν πόλη Sentandreja. Ἀπό τό 1708 μέχρι τό 1716 τή Μονή Krušedol (κοντά στήν πόλη Irig τῆς Σερβίας βόρεια τοῦ Βελιγραδίου) καί ἀπό τό 1716 μέχρι τό 1848 στο Κάρλοβιτς. Βλ: Др Алекса Ивић, Историја Срба у Војводини, Нови Сад 1929, σ. 46.

30. Κώστιτς, *Ἀρσένιος ὁ Γ, ὁ Τσερνόγεβιτς, Πατριάρχης Πεκίου, ὅ.π.*, στ. 251.

31. Περισσότερα γιά τόν ρόλο τοῦ Καρδιναλίου πληροφορούμαστε ἀπό τήν ἔκθεση πού ὑπέβαλε στόν αὐτοκράτορα Ἰωσήφ Α΄ τόν Μάρτιο τοῦ 1706. Τό σχετικό κείμενο Βλ: Grujić, *Kako se postupalo sa srpskim moldama na dvoru ćesare avstrijskog posledne* godine *Zivota Patrijarha Arsenija III Čarnojevića, ὅ.π.*, σ. 45-73.

32. Slijepčević, *Istorija srpske pravoslavne crkve, ὅ.π.*, σ. 349.

33. Κώστιτς, *Ἀρσένιος ὁ Γ, ὁ Τσερνόγεβιτς, Πατριάρχης Πεκίου, ὅ.π.*, στ. 251.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακας Α'
Ὁ Πατριάρχης Ἀρσένιος Γ' Crnojević

Πίνακας Β'
Ἡ φυγή τοῦ Πατριάρχη Ἀρσενίου Γ' Crnojević τό ἔτος 1690[34].

Πίνακας Γ'
Τό Οἰκόσημο
τῶν Crnojević

34. Ἐλαιογραφία τοῦ Σέρβου ζωγράφου Pavle (Paja) Jovanović (1859-1957). Εἶναι ἔργο τοῦ 1896 καί βρίσκεται στό Ἐθνικό μουσεῖο τοῦ Pancevu.

Γρηγορίου Μ. Λιάντα,Δρ.θ., Εἰδικοῦ Ἐπιστήμονα ΑΕΑΘ
Ἰωάννου Σκούρτη, Καθηγητοῦ Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ΑΠΘ

Συνομιλία τοῦ λογογράφου Χρηστοβασίλη μέ τόν ἡγεμόνα τοῦ Μαυροβουνίου Νικόλαο καί τούς Ἀρχιερεῖς Κιλικίας καί Φιλαδελφείας (1896)[1].

Σύμφωνα μέ τήν ἀκολουθούμενη πρακτική σέ παγκόσμιο διπλωματικό ἐπίπεδο, ὁ Ἕλληνας Πρεσβευτής στήν Πετρούπολη Τομπάζης, στήν προσπάθειά του νά ἐνημερώσει τόν προϊστάμενο Ὑπουργό του [Σκουζέ], διαβιβάζει τήν ἐπιστολή τοῦ λογογράφου-δημοσιογράφου Χρ. Χρηστοβασίλη[2] πρός τόν ἴδιο [τόν Τομπάζη]. Στήν ἐπιστολή[3] παρουσιάζεται, ὑστεροβούλως, μέ πολύ γλαφυρό

---

1. Ἀνακοίνωση στό Διεθνές Συμπόσιο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ: ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ-ΒΕΛΙΓΡΑΔΙ-ΚΕΤΙΓΝΗ, 43α Δημήτρια, Θεσσαλονίκη 17-19 Ὀκτωβρίου 2008. Τό ἀρχειακό ὑλικό ἐρευνήθηκε ἀπό τόν Ἰωάννη Σκούρτη καί οἱ δημοσιευμένες πηγές ἀπό τόν Γρηγόρη Λιάντα.

2. Γεννήθηκε τό 1855 στό Σουλόπουλο τῆς Ἠπείρου. Διηγηματογράφος καί δημοσιογράφος ἔζησε μια ζωή αφιερωμένη στά πατριωτικά ἰδανικα του, γεματη κινδυνους καί περιπέτειες. Ὡς διηγηματογράφος ἐμφανίστηκε τό 1889 ἀπό τίς στῆλες τῆς Ακροπόλεως τοῦ Βλάση Γαβριηλίδη. Ὡς ἀνταποκριτής τῆς ἴδιας ἐφημερίδας μπόρεσε νά ἱκανοποιήσει τήν ἔμφυτη, φαίνεται, ροπή του γιά μετακινήσεις καί περιπέτειες, ταξιδεύοντας σέ πολλούς τόπους, μέσα καί ἔξω ἀπό τήν Ἑλλάδα, σέ εἰρηνικές καί πολεμικές περιόδους. Ἔφτασε μέχρι τή Ρωσία, γιά νά παρακολουθήσει τή στέψη τοῦ Τσάρου Νικολάου Β', ἀπ' ὅπου ἔστειλε στήν ἐφημερίδα ὡραιότατες ἀνταποκρίσεις. Βλ. Ἀθ. Γκρόζας, «Χρηστοβασίλης», *Ἐγκυκλοπαίδεια Χάρη Πάτση*, τόμος 25ος , Ἀθήνα 1964, σσ.66 - 69.

3. Ἀρχεῖο Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν (του λοιποῦ: ΑΥΕ), Φ. Κωνσταντινούπολη

τρόπο ἡ συζήτηση τοῦ Χρηστοβασίλη μέ τόν Ἡγεμόνα τοῦ Μαυροβουνίου Νικόλαο[4], καθώς καί ἡ συζήτηση τοῦ Νικολάου μέ τούς ἀρχιερεῖς Κιλικίας Γερμανό[5] καί Φιλαδελφείας Δαμιανό[6].

Ἡ ἐπιστολή – ἔκθεση γράφτηκε ἀπό τόν Χρηστοβασίλη στήν Πετρούπολη τήν 4η Ἰουνίου 1896, στήν πόλη αὐτή, βρέθηκε ὡς ἀνταποκριτής τῆς ἑλληνικῆς ἐφημερίδας Ἀκρόπολις.

Στήν πολυσέλιδη ἐπιστολή[7], ὁ Χρηστοβασίλης ἀπευθύνεται στόν Τομπάζη μέ πολύ φιλικό τρόπο (Ἀξιότιμε φίλε κύριε Α. Τομπάζη), γεγονός πού δείχνει ὅτι οἱ δυό ἄνδρες γνωρίζονταν καλά.

Στό προοίμιο τῆς ἐπιστολῆς ὁ Χρηστοβασίλης ἀναφέρει τά ἑξῆς: «Σήμερον περί ὥραν 9.30 ἔσχον τήν τιμήν νά παρουσιασθῶ πρός τήν Α.Υ. τόν ἡρωϊκόν Ἡγεμόνα τοῦ Μαυροβουνίου καί τήν μετ᾽ αὐτοῦ συνδιάλεξίν μου σᾶς μεταδίδω ὅσον οἷόν τε πιστῶς, καθώς ἐνόμισα καλόν νά τήν γνωρίζετε, λόγω τῆς σπουδαιότητος αὐτῆς[8]».Στό σημείο αὐτό πρέπει νά ὑπογραμμίσουμε ὅτι ἡ ἐπιστολή τοῦ Χρηστοβασίλη χωρίζεται σέ δυό μέρη. Στό πρῶτο παρουσιάζει τή συζήτησή του μέ τόν Ἡγεμόνα τοῦ Μαυροβουνίου Νικόλαο καί στό δεύτερο τή συζήτηση τῶν ἀρχιερέων Κιλικίας καί Φιλαδελφείας μέ τόν Ἡγεμόνα Νικόλαο, μέ τήν παρουσία τοῦ Χρηστοβασίλη, πού

1896/49/9, ἀ.ἀ.π. , *Ἐπιστολή Χρ. Χρηστοβασίλη πρός τόν Ἕλληνα Πρεσβευτή Πετρούπολης (Τομπάζη)*, Κετίγνη 4/6/1896.

4. Γιά τόν Ἡγεμόνα τοῦ Μαυροβουνίου Νικόλαο τόν Α᾽ δέν ὑπάρχει καμμία βιογραφία μέ ἐπιστημονικό χαρακτήρα. Ὑπάρχουν ὁρισμένα ἄρθρα καί γενικότερες μελέτες γιά τήν Ἐποχή του, ἀλλά ἀρκετά πεπαλαιωμένα. Βλ. Μ. Κατσαροπούλου, *Ἱστορία τοῦ Μαυροβουνίου. Ἀπό τό Συνέδριο τοῦ Βερολίνου μέχρι τό τέλος τοῦ Α᾽ παγκοσμίου πολέμου*. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2004, σ.32.

5. Ὁ Κιλικίας Γερμανός πρωτοστάτησε στά γεγονότα τοῦ Ἀντιοχικοῦ Ζητήματος 1897-1899, βλ. σχετικά Βεν. Ἐγγλεζάκης «Τό Ἀντιοχικό Ζήτημα κατά τά ἔτη 1897-1899, ἀνέκδοτον ἡμερολόγιον Κ.Ι. Μυριανθοπούλου», σσ. 441-494, στόν τόμο Βέν. Ἐγγλεζάκης, *Διά τήν Ἐκκλησίαν Κύπρου εἴκοσι μελέται, 4ος-20ος αἰών, Μορφωτικό Ἵδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης*, Ἀθήνα 1996. Ἐπίσης βλ. Μ. Γεδεών, Μνεία τῶν πρό ἐμοῦ (1800-1863-1913), Ἀθήνα 1934, σ. 238, καί Π. Καρολίδης, «Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας», στό *Πανελλήνιον Λεύκωμα Ἐθνικῆς Ἑκατονταετηρίδος*, τόμος ΣΤ', Ἀθήνα 1922, σ. 140.

6. Βλ. σχετικά Β. Σταυρίδης, «Δαμιανός Πατριάρχης Ἱεροσολύμων», *Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία*, τόμος 4ος , Ἀθήνα 1964, σσ. 936-938, Μάξιμος, Μητρ. Φιλαδελφείας (μετέπειτα Οἰκουμενικός Πατριάρχης), «Ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δαμιανός», *Ορθοδοξια*, 6(1931) 453-462 καί Π. Τζουμέρκας, «Εισαγωγικό προοίμιο» στήν ἐπανέκδοση τοῦ Π. Καρολίδης, *Περί τῆς ἐθνικῆς καταγωγῆς τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν Συρίας καί Παλαιστίνης*, Μάτι, Κατερίνη 2009, σσ. xii-xiv.

7. ΑΥΕ, *ὅ.π.*

8. Βλ. *ὅ.π.*

ἀναγκαστικά ἐκτελοῦσε χρέη διερμηνέως.

Εἰδικότερα, στό πρῶτο μέρος ὁ Χρηστοβασίλης ἀναφέρει πώς καί πού γνώρισε τόν Ἡγεμόνα τοῦ Μαυροβουνίου καί γιά ποιό λόγο θέλησε νά τόν συναντήσει: « (...) Σκοπός τῆς παρουσιάσεώς μου ἦτον νά ἐξακριβώσω ἄν πράγματι ὁ Ἡγεμών εἶχε σκοπό νά ἐπισκεφθεῖ τήν Βουλγαρίαν καί τήν Κων/πολιν, ὡς πομπωδῶς ἀνήγγελον οἱ ἐφημερίδες»[9] .

Μάλιστα ὁ Χρηστοβασίλης ἀναφερόμενος πρός τόν Νικόλαο λέει: « (...) Ἀνέγνωσα Ὑψηλότατε, εἰς τάς σημερινάς μοσχοβιτικάς ἐφημερίδας ὅτι προτίθεσθε νά μεταβεῖτε εἰς Βελιγράδιον καί ἐκεῖθεν εἰς Σόφιαν, καί ὅτι ἀφοῦ ἐπισκεφθεῖτε τά ἐν Βουλγαρία διάφορα ἱστορικά μέρη τοῦ τελευταίου ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, νά κατέλθετε εἰς Κων/πολιν. Τό ταξείδιόν σας τοῦτο ἔχον μεγίστην πολιτικήν σημασίαν διά τά Κράτη τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, μοί ἐξῆψε τήν δημοσιογραφικήν περιέργειαν καί μέ ἠνάγκασε νά λάβω τό θάρρος νά ἐμφανισθῶ ἐνώπιον τῆς Ὑμετέρας Ὑψηλότητας καί μάθω ἐάν πράγματι θά ἐκτελέσητε τό ταξείδιον τοῦτο ἤ ὄχι»[10].

Βλέπουμε, δηλαδή, ὅτι ὁ Χρηστοβασίλης ὡς τυπικός δημοσιογράφος προσπαθεῖ «νά βγάλει εἴδηση» καί νά προβάλει τήν ἐφημερίδα πού ἐργάζεται, δηλαδή τήν Ἀκρόπολη.

Ἡ ἀπάντηση τοῦ Ἡγεμόνα Νικολάου εἶναι ξεκάθαρη, διότι εὐθέως λέει ὅτι « (...) Σᾶς ἀπαντῶ ὅτι δέν εἶμαι καθόλου διατεθειμένος νά μεταβῶ εἰς Βουλγαρίαν καί Κων/πολιν, θά ὑπάγω μόνον εἰς τήν Σερβίαν. Εἶμαι Σέρβος...»

Ἀναφερόμενος ὁ Νικόλαος πρός τούς δημοσιογράφους εὐρύτερα, ἀναφέρει κάτι πού ἰσχύει καί στίς μέρες μας: « (...) Σεῖς οἱ δημοσιογράφοι ἐνίοτε – ἵνα μή εἴπω πολύ συχνά – ἀγαπᾶτε νά κάμετε τόν προφήτην. Ἡ βεβαία, περί μεταβάσεως εἰς Σερβίαν, εἴδησις ἔκαμε τούς συναδέλφους σου νά ἐκφέρουν μίαν προφητείαν ὅτι θά ὑπάγω εἰς Βουλγαρίαν καί περαιτέρω ἀκόμη»[11].

Στό τέλος τοῦ πρώτου μέρους τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Χρηστοβασίλη ἀναφέρεται ὅτι ὁ Νικόλαος κάλεσε τόν λογογράφο νά ἐπισκεφθεῖ τό Μαυροβούνιο μέ εὐκαιρία τή διακοσαετηρίδα τοῦ Δανιήλ καί νά διαπιστώσει ὁ ἴδιος τίς ὀμορφιές τῆς χώρας αὐτῆς.

Ἡ συζήτηση τῶν δυό ἀνδρῶν τελειώνει μέ τήν ἐπίδοση ἀπό τό Νικόλαο πρός τό Χρηστοβασίλη φωτογραφίας του μέ τήν ἀφιέρωση: «Κνιάζ Τσερναγκόρσκυ Νικόλαος», δηλ. Νικόλαος Ἡγεμών τοῦ Μαυροβουνίου[12]. Ἡ κίνηση αὐτή, θά λέγαμε, ὅτι

9. ΑΥΕ, *ὅ.π.*

10. *Ὅ.π.*.

11. ΑΥΕ, *ὅ.π.*.

12. Μ. Κατσαροπούλου, *ὅ.π.*, σσ. 33-37.

ἀποτελεῖ διπλωματικό ἑλιγμό τοῦ Ἡγεμόνα: θέλει νά κάνει ἕνα δημοσιογράφο ''φίλο''.

Τό δευτερο μέρος τῆς ἐπιστολῆς Χρηστοβασίλη πρός τόν Πρέσβη Τομπαζη ἔχει ἰδιαίτερη ἀξία, τόσο πολιτική ὅσο καί ἱστορική. Κι αὐτό γιατί πρόκειται γιά τό περιεχόμενο τῆς συζήτησης τῶν ἀρχιερέων Κιλικίας Γερμανοῦ, ἐκπροσώπου τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας καί Φιλαδελφείας Δαμιανοῦ, ἐκπροσώπου τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων (καί μετέπειτα Πατριάρχου Ἱεροσολύμων) μέ τόν Ἡγεμόνα τοῦ Μαυροβουνίου Νικόλαο, μέ τή μεταφραστική συμπαράσταση τοῦ Χρηστοβασίλη.

Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι ἀπό τήν ἐπιστολή πληροφορούμαστε ὅτι ὁ Χρηστοβασίλης τό 1887 εἶχε διορισθεῖ ὡς διερμηνέας τοῦ ἑλληνικοῦ Προξενείου στή Θεσσαλονίκη[13].

Ὁ Χρηστοβασίλης παρουσιάζει μέσα ἀπό τήν ἀναφορά του στή συζήτηση τῶν τριῶν ἀνδρῶν «μόνο ὅσα οὐσιώδη ἐνδιαφέρουν τήν καθ'ὅλου πολιτικήν τῆς Ἀνατολῆς», μέ ἀπώτερο σκοπό νά ἐντυπωσιάσει τούς ἀναγνῶστες του καί τόν Τομπάζη, Πρεσβευτή τῆς Ἑλλάδας.

Πιό συγκεκριμένα γίνεται λόγος γιά τήν ἀσφάλεια τῶν προσκυνητῶν πού μεταβαινουν στά Ἱεροσόλυμα, ποιά χωριά πλησίον τῆς Ἱερουσαλήμ εἶναι ἐπικίνδυνα λόγω τῆς παρουσίας ἐκεῖ φανατικῶν μωαμεθανῶν, πόσοι εἶναι οἱ προσκυνητές ἐτησίως καί δινονται στοιχεῖα γιά τή βιαιότητα τῶν Τούρκων (Λέει χαρακτηριστικά: Οἱ Τοῦρκοι ἐπλημμύρησαν τόν κόσμον αἵματος) ἔναντι τῶν χριστιανῶν[14], κυρίως στήν περιφέρεια τοῦ Ἀντιοχικοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου.

Ὁ Ἡγεμόνας τοῦ Μαυροβουνίου Νικόλαος, συγκλονισμένος ἀπό τίς περιγραφές τῶν δυό ἀρχιερέων, λέει ὅτι δέν ἐγνώριζε γιά τίς σφαγές, τίς ὁποῖες θεωροῦσε ὑπερβολές τῶν ἀγγλικῶν ἐφημερίδων. Ἡ ἔκπληξη τοῦ Νικολάου γιά τίς σφαγές, μπορεῖ νά θεωρηθεῖ καί ἕνα παιχνίδι τοῦ Χρηστοβασίλη γιά τούς ἀναγνῶστες τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἐνῶ οἱ ἀναφορές στήν ἐπιστολή, στίς βιαιοπραγίες κατά τῶν Χριστιανῶν συνεχίζονται, παρεμβαίνει πρός τό Νικόλαο ὁ Χρηστοβασίλης ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζει τό Σουλτάνο ὡς μάστιγα τοῦ 19ου αἰώνα, καί ὡς δεύτερο Νέρωνα. Συνεχίζοντας, ὁ δημοσιογράφος, ἀναφέρει « (...) Σᾶς ὁμιλῶ Ὑψηλότατε, ἐκ τῶν πραγμάτων καί οὐχί ἐκ πληροφοριων. Διαρκουσῶν τῶν ἀρμενικῶν σφαγῶν ἤμην ἐν Κωνσταντινουπόλει. Εἶδον ἀνθρώπους φονεμένους εἰς τό πλά-

13. Ὅπως ἀναφέρεται στό ἔγγραφό τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, ΑΥΕ, *ὅ.π.*.

14. Βλ. Φιλάρετος Βαφείδης, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, τόμος 3ος , μέρος β', Ἀλεξάνδρεια 1928, σσ. 20-21.

γιόν μου. Ό φόνος ένός χριστιανοῦ ἰσοδυνάμει τότε καί ἰσοδυναμεῖ ἀκομη μέ φόνον μίας μυίας. Δεν λέγω σκύλου, διότι οἱ σκύλοι ἐν Κων/πολει τυγχάνουσι μεγαλυτέρας μερίμνης ἐκ μέρους τοῦ Σουλτάνου καί τῆς Κυβερνήσεώς του ἤ οἱ Χριστιανοί, ἡ δέ ζωή τῶν σκυλων σεβαστοτέρα τῆς τῶν χριστιανῶν»[15].

Στήν ἴδια κατεύθυνση κινήθηκε καί ὁ μητροπολίτης Κιλικίας, ὁ ὁποίος ἀνέφερε χαρακτηριστικά: «Οὐδείς ἐκ τῶν ἐργατῶν της καταστροφῆς ταύτης ἔπαθέ τι ἢ ἐτιμωρήθη ἔστω καί εἰς βαθμόν πταίσματος. Αἱ σφαγαί διηυθύνοντο ἐκ τοῦ Γιλδίζ. Δεν εἶναι μόνον οἱ Κοῦρδοι ἐργάται τῶν σφαγῶν, ἀλλά καί αὐτος ὁ τουρκικός στρατός. Ὅ,τι δέν ἔσφαξε ὁ τουρκικός στρατός, δέν τό ἔπραξε χάριν τοῦ νά μή ἐκτεθεῖ ἡ τουρκική κυβέρνησις, εἰς τά ὄμματα τῶν ξενων προξένων. Ἀλλά ἐχει πράξει καί ὁ στρατός φοβερά κακουργήματα. (….) Μεταξύ τῶν σφαγέντων Ἀρμενίων ὑπαρχουν καί χιλιάδες τινές ὀρθοδόξων. Ναοί ἐβεβηλώθησαν καί παρεδόθησαν εἰς τήν μανίαν τοῦ πυρός, ἄλλοι μετεβλήθησαν εἰς τζαμιά και ἐκεῖ ἔνθα ἐλατρεύετο ὁ Χριστός καί ὁ ἀληθής Θεός, λατρεύεται ἤδη ὁ ψευδοπροφήτης (…). Χιλιάδες ἄνθρωποι, χάριν τοῦ νά ἐξασφαλίσωσι τήν ἀθλίαν των ὕπαρξιν ἠσπάσθησαν τόν μωαμεθανισμόν, μεταξύ δέ τῶν ἐξομωτῶν συγκαταλέγονται καί ἱερεῖς. Τά ἱερά ἄμφια τῶν ἐκκλησιῶν διαρπαγέντα ὑπό τῶν τουρκικῶν καί κουρδικῶν ὀρδῶν μετεβλήθησαν εἰς φορέματα χανουμισσῶν καί τά ἱερά σκεύη χρησιμεύουν ὡς μαγειρικά σκεύη τουρκικῶν οἰκογενειῶν»[16].

Ἡ ἐντυπωσιακή καί ταυτόχρονα ρομαντική ἐπιστολή τοῦ Χρηστοβασίλη τελειώνει μέ τίς λαμπρές σκέψεις τοῦ λογογράφου, πού ἐκθειάζουν τόν ἡρωϊκό καί εὐσεβῆ ἡγεμόνα τοῦ Μαυροβουνίου, Νικόλαο.

15. ΑΥΕ, *ὅ.π.*.

16. ΑΥΕ, *ὅ.π.*.

Βασιλικῆς Β. Παππᾶ
Ms Θεολόγου

Ἡ σεξουαλική διαπαιδαγώγηση τῶν παιδιῶν ὡς προετοιμασία γιά τό γάμο

Παρά τό βομβαρδισμό πληροφοριῶν πού δέχονται τά παιδιά στήν ἐποχή μας, ἡ σεξουαλική διαπαιδαγώγηση ὑστερεῖ. Θά ἀρχίσουμε μέ τό ἐρώτημα «τί εἶναι σέξ;». Μέ τόν ὅρο σέξ χαρακτηρίζουμε τή γενετήσια συμπεριφορά τοῦ ἀνθρώπου, δήλ. ὅ,τι ἔχει σχέση μέ τήν ἐκδήλωση τοῦ γενετήσιου ἔνστικτου, πού εἶναι ἡ ἀναζήτηση τοῦ ἄλλου φύλου μέ στόχο τή διαιώνιση τοῦ εἴδους. Ὅπως συμβαίνει ὅμως μέ τούς περισσότερους ὁρισμούς, οἱ λέξεις γιά τό σέξ λένε πολλά, χωρίς νά λένε ὅμως ἀρκετά γιά τόν ἔρωτα. Μᾶς δείχνουν ὅτι ἡ σεξουαλικότητα εἶναι ἕνα ἀπό τά βασικά στοιχεῖα τῆς ζωῆς, ἕνα μέρος ἀπό τήν ἀνάπτυξή μας, ἕνα μέρος ἀπό τήν προσωπικότητά μας, Δέν μᾶς δίνουν ὅμως καμιά ἔνδειξη τῆς ζεστασιᾶς, τῆς σφοδρῆς ἐπιθυμίας καί τῆς στοργῆς πού περιλαμβάνονται στή σεξουαλική σχέση. Δέν μᾶς δείχνουν ὅτι γιά τούς ἀνθρώπους τό σέξ εἶναι ἕνα μέρος τῆς ἀγάπης, μία ἔκφραση τῆς ἐπιθυμίας νά βροῦμε νόημα καί ἀξία σέ κάποιο ἄλλο πρόσωπο. Νά κάνουμε αὐτόν ἤ ἐκείνη τό κέντρο τῆς καλοσύνης καί τῆς στοργῆς μας, νά βροῦμε μέσα στό πλούσιο συναίσθημα τήν εὐτυχία τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Οὔτε μᾶς δείχνουν ὅτι γιά πολλούς ἀνθρώπους τό σέξ σημαίνει ἀμηχανία. Γιά αὐτούς τό σέξ εἶναι ἕνας γρίφος, ἕνα πρόβλημα, πού γίνεται δεκτό μέ δυσφορία καί ἐξηγεῖται στούς ἄλλους μέ δυσαρέσκεια.

Τίθεται ὅμως τό ἐρώτημα. «Γιατί συμβαίνει αὐτό;» Ὑπάρχουν πολλές ἀπαντήσεις γι᾿ αὐτό. Μία ἀπ᾿ αὐτές εἶναι τό παρελθόν μας, οἱ αὐστηρές ἰδέες τῶν παππούδων μας καί ἐκείνων πού

ὑπῆρξαν πρίν ἀπό αὐτούς, ὅτι τό σέξ εἶναι ἐκδήλωση τοῦ κακοῦ, μία ἁμαρτία τῆς σάρκας. Αὐτό ἔχει σάν συνέπεια, νά νιώθουμε ἕνα αἴσθημα ἐνοχῆς ὅταν ἀσχολούμαστε μέ τό σέξ. Ἀκόμα, καί στούς πιό «ἀπελευθερωμένους» ἀπό μᾶς φωλιάζουν βαθιές καί ἀνομολόγητες προκαταλήψεις, πού μᾶς κάνουν νά σιωποῦμε ἤ νά μισοκουβεντιάζουμε γιά αὐτονόητες ἐκδηλώσεις καί καταστάσεις. Ἔτσι καλλιεργοῦμε καί στά παιδιά μας μία λαθεμένη στάση ἀπέναντι στή σεξουαλικότητα, πού φτάνει καμιά φορά ὡς τήν ἀποστροφή καί τήν ἀπόρριψη. Ἡ ἔλλειψη πληροφόρησης ἤ, ἡ παραπληροφόρηση τῶν παιδιῶν σχετικά μέ τό σέξ ἔχει ἀρνητικές συνέπειες στούς μελλοντικούς ἐνήλικες. Συνήθως, ὁδηγεῖ σέ ἄγχη, φοβίες, ψυχαναγκαστικές συμπεριφορές καί σέ μία γενικότερη καταπίεση τῆς σεξουαλικότητάς τους καί κατά συνέπεια, τοῦ ἑαυτοῦ τους.

Ἀπόδειξη τῆς σύγχυσης καί τῆς ἀβεβαιότητας στό ζήτημα αὐτό εἶναι ἡ ἴδια μας ἡ στάση, σέ διάφορα σημεῖα τῆς σεξουαλικῆς μας ζωῆς. Θαυμάζουμε τούς ὡραίους σέξι νέους στόν κινηματογράφο, στήν τηλεόραση καί στά βιβλία, ἀλλά ἀντιπαθοῦμε τούς νέους ἤ τούς ἐνήλικες πού συμπεριφέρονται μέ τόν ἴδιο τρόπο στήν πραγματική ζωή. Μᾶς ἀρέσει νά θεωροῦμε τούς ἑαυτούς μας ἔξυπνους καί σύγχρονους, ἀλλά συχνά αἰσθανόμαστε ἀδέξια, καί εἴμαστε ἀνειλικρινεῖς στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο προετοιμάζουμε τούς νέους γιά τή σεξουαλική πλευρά τῆς ζωῆς, καθώς τό σέξ ἔχει συνδεθεῖ μέ τό «πονηρό», τό «βρώμικο», τό «κρυφό» καί τό «ἐνοχοποιητικό».

Ἀκόμη, στίς μέρες μας, πολλά κορίτσια ἀνησυχοῦν γιά τήν ἔμμηνο ρύση. Πολλοί ἔφηβοι νιώθουν ἀμηχανία καί ἀναστάτωση γιά τίς ὀνειρώξεις, τίς ἀπότομες μεταβολές πού γίνονται στά σώματά τους ἐνῶ ὑπάρχουν πολλοί ἐνήλικες οἱ ὁποῖοι, αἰσθηματικά, βρίσκονται ἀκόμη στήν παιδική ἡλικία.

Ἄν φυλλομετρήσει κανείς τά σχολικά ἐγχειρίδια θά διαπιστώσει ὅτι πολύ λίγες σελίδες εἶναι ἀφιερωμένες στό γεννητικό σύστημα: ἀρσενικά καί θηλυκά γεννητικά ὄργανα, χρωμοσώματα, χρωμοσωμικές ἀνωμαλίες, προγαμιαῖα πιστοποιητικά ὑγείας, φυσιολογία ἐμβρύου. Σήμερα, τά παιδιά διδάσκονται ὁρισμένα πράγματα γιά τόν ἀναπαραγωγικό μηχανισμό τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά τίποτα γιά τίς ἀνθρώπινες σχέσεις πού ὁδηγοῦν ἐκεῖ. Καμία ἀναφορά στή φυσιολογία τῆς σεξουαλικότητας καί στήν ὑγιεινή της ἀναπαραγωγῆς.

Τό ἴδιο φαινόμενο παρατηρεῖται καί ἀπό πλευρᾶς γονέων, ὅσον ἀφορᾶ τίς «ἐξηγήσεις» πού δίνουν στά παιδιά τους. Ἤ θά κάνουν λόγο γιά τά φυτά καί τά ζῶα καί γιά τόν μηχανισμό ἀναπαραγωγῆς τους, ἤ θά ἀναφερθοῦν στή φυσική ἕλξη πού συνδέει τά δυό φύλα χωρίς καμία ἀναφορά στίς συναισθηματι-

κές σχέσεις πού συνδέουν τόν ἄντρα καί τή γυναίκα ὁδηγώντάς τους στήν ἐρωτική ἕνωση. Αὐτή ἡ «μηχανιστική» ἐξήγηση, ἐάν δοθεῖ ἀπότομα εἶναι πιθανό ὁρισμένα παιδιά νά τά πανικοβαλλει. Τό νά ἀγνοοῦμε τίς ἐρωτήσεις τους ἤ τό νά δίνουμε συχνά παραπλανητικές ἤ ἀνακριβεῖς ἀπαντήσεις μόνο κακό μπορεῖ νά κάνει. Ἄς μήν ξεχνᾶμε ἀλλωστε πώς τά παιδιά θά πάρουν καποτε τίς ἀπαντήσεις στίς ἀπορίες τους ἴσως ἀπό κάποιους, πού δέ θά εἶναι καλά ἐνημερωμένοι ἤ δέ θά ἀπαντήσουν μέ ἀρκετά σωστό ἢ καλό τρόπο στίς ἐρωτήσεις τους.

Ἡ σεξουαλική διαπαιδαγώγηση μέσα ἀπό τό σχολεῖο ἔχει ἀπασχολήσει κατά καιρούς παιδαγωγούς, γονεις, ψυχολόγους, γιατρούς, κοινωνιολόγους. Ὅλοι γνωρίζουν σήμερα ὅτι ἕνα μεγάλο ποσοστό τῆς νεολαίας ἔχει ὁλοκληρωμένες ἐρωτικές σχέσεις. Τό νά παριστάνουμε ὅτι δέν τό γνωρίζουμε εἶναι στρουθοκαμηλισμός. Ἕνας ἐπικίνδυνος στρουθοκαμηλισμός. Εἶναι γνωστό ὅτι σήμερα ἔχουμε μετατόπιση τῆς ἐναρξης τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας ἀπό τά 14 στά 12 καί πολύ νωρίτερα πιθανῶς ἔναρξη τῆς σεξουαλικῆς δραστηριότητας καί, φυσικά, πιθανότητες ἐφηβικῆς ἐγκυμοσύνης καί ἐσπευσμένου γάμου. Ἐπομένως, ἐπιβάλλεται νά γίνει λόγος γιά τήν πρόληψη τῆς κύησης προτοῦ περάσει στούς νέους τό ἡδονιστικό πρότυπο καί ὁ ψευτοορθολογισμός.

Ἡ πρόωρη σεξουαλική δραστηριότητα συνεπάγεται καί συχνότερη ἔκθεση σέ ἀφροδίσια νοσήματα. Ἀναγνωρίζουμε ὅτι οἱ βιασμοί καί οἱ κακοποιήσεις πολλαπλασιάστηκαν, ἐπίσης, ἡ πορνεία ἀλλάζει πρόσωπο, ἐνῶ τό πορνογραφικό ὑλικό μπορεῖ κανείς νά τό προμηθευτεῖ μέ σχετική εὐκολία ἀκόμη καί ἀπό τό περίπτερο τῆς γειτονιᾶς.

Μέσα στόν καθημερινό βομβαρδισμό τῶν νέων μέ τήν ἄμεση καί τήν ἔμμεση πορνογραφία ἐπιβάλλεται νά δοθοῦν ἀντισώματα στά παιδιά, ὡς ἀντίβαρο, εἴτε μέσα στό σπίτι εἴτε στό σχολεῖο. Οἱ νέοι σήμερα δέν ἔχουν ἀνάγκη ἀπό κηδεμονία, ἀλλά ἀπό φιλία καί ἰδιαίτερα ἀπό μία καλή ἐνημέρωση, θωράκιση καί συνεπῶς προστασία.

Ἀρχικά ἡ πληροφόρηση ἐπιβάλλεται νά ξεκινήσει ἀπό τήν οἰκογένεια καθώς μέσα σέ αὐτήν τό παιδί ὑφίσταται τήν πιό ἔντονη ἐπίδραση γιά τήν ἀγάπη καί τή γενετήσια συμπεριφορά. Τά παιδιά πολύ νωρίς θέτουν ἐρωτήματα πού ἀφοροῦν στή γέννησή τους. Πολύ λίγες εἶναι οἱ μητέρες ἐκεῖνες πού δέν αἰφνιδιάζονται. Τρομοκρατημένες, οἱ περισσότερες μήπως διαλυθεῖ ἡ εἰκόνα τῆς «τέλειας» καί «ἀντικειμενικῆς» μητέρας πού θέλουν νά δώσουν στό παιδί τους, προτιμοῦν νά ἀπαντήσουν μέ ὑπεκφυγές, παρά νά διακινδυνέψουν μία ἐξήγηση.

Βασικά σημεῖα πού πρέπει νά ἔχουν ὑπόψη τους οἱ γονεῖς:

Δέν ὑπάρχει κανένας λόγος γιά ὑποκρισίες. Μιλᾶμε εἰλικρινά καί ἀληθινά, ὅπως ἄν ἦταν νά ἐξηγήσουμε στό παιδί γιατί πρέπει νά τρώει ἤ νά πλένει τά χέρια του.

Δέ χρησιμοποιοῦμε λέξεις καί ὅρους πού τό παιδί δέν κατανοεῖ. Ἄν ἀναφέρουμε ἕναν ὅρο, τόν ἐπεξηγοῦμε. Οἱ πολλές λεπτομέρειες ἐκεῖ πού δέ ζητιοῦνται εἶναι περιττές.

Παίρνουμε τήν πρωτοβουλία γιά σχετική ἐπί τοῦ θέματος κουβέντα στήν κατάλληλη στιγμή.

Δέν προκαλοῦμε συζήτηση «στά καλά καθούμενα».

Δέν ὑπάρχει κανένας λόγος ἀπό πλευρᾶς γονέων νά μή δώσουν τή σωστή ἀπάντηση. Κι ὅμως οἱ περισσότεροι αἰσθάνονται ἀδυναμία νά ἀπαντήσουν οἱ ἴδιοι στίς ἐρωτήσεις τῶν παιδιῶν τους. Εἶναι ἀπροετοίμαστοι, νά σκεφτοῦν τόν πιό κατάλληλο τρόπο ὥστε νά λύσουν τήν ἀπορία τους, καί προτιμοῦν νά ἀναβάλουν αὐτή τήν κρίσιμη στιγμή μερικά χρόνια ἀργότερα. Πίσω ἀπό ὅλα αὐτά κρύβεται ὁ φόβος τους μήπως δέν ἀνταποκριθοῦν στίς ἀπαιτήσεις τοῦ ρόλου τους, καί ἡ ἀγωνία τούς μή τυχόν καί τό ἐπηρεάσει ἀρνητικά ἡ ἀπάντησή τους.

Ὁ κύριος ἔνοχος γιά τή δυσκολία ἑνός ἐλεύθερου διαλόγου ἀνάμεσα στά παιδιά καί τούς γονεῖς, ἀκόμα καί σέ θέματα «ταμπού», εἶναι αὐτή ἡ ἔντονη ἀνάγκη πού νιώθουν οἱ γονεῖς νά ἔχουν πάντα μία «τέλεια» συμπεριφορά. Ὅμως ἡ «τελειότητα» εἶναι ἕνας μύθος πού καταδυναστεύει τήν οἰκογενειακή ζωή καί ἐμποδίζει μία στενή καί ἀνθρώπινη ἐπαφή μέ τά παιδιά. Μία ἀπάντηση, ὅσο ἀδέξια καί ἄν εἶναι, ἀφήνει πάντα περιθώρια γιά διάλογο καί ἀντικαθιστᾶ τίς ἐσφαλμένες ἀντιλήψεις μέ σωστές. Ἄλλωστε, ἡ διαθεσιμότητα τῶν γονέων νά ἀπαντήσουν στίς ἐρωτήσεις τῶν παιδιῶν εἶναι ἡ μεγαλύτερη ἱκανοποίηση πού μποροῦν νά προσφέρουν στήν περιέργειά τους.

Εἶναι ἀναγκαῖο, πάντως, στίς μέρες μας νά πληροφοροῦμε τά παιδιά σχετικά μέ τό σεξουαλικό μηχανισμό, παρά νά ἀφήνουμε αὐτήν τή διδασκαλία στήν τύχη διότι οἱ κίνδυνοι τότε γίνονται μεγαλύτεροι. Ἕνα παιδί τεσσάρων ἐτῶν θέτει ἐρωτήσεις πάνω σέ αὐτό τό ζήτημα ἁπλά καί αὐτόματα. Ἄν ἐπιμένει σέ αὐτές ὀφείλουμε νά δώσουμε μία ἀπάντηση στό ἴδιο πνεῦμα, ἁπλή, καί σύμφωνα πρός τό μέτρο τῆς διανοητικότητάς του, τῆς προσωπικῆς του ἱκανότητας πρός τό μανθάνειν καί τήν ἔφεσή του γιά γνώση. Ἡ περίοδος αὐτή δέ ὑπερβαίνει ἤ δέν πρέπει νά ὑπερβαίνει τήν ἡλικία τῶν ἕξι ἐτῶν. Μετά ἀπό αὐτήν τήν ἡλικία, διατρέχει τόν κίνδυνο νά πάρει πληροφορίες ἀπό ἔξω. Ἰδιαίτερα στά κορίτσια ἡ πληροφόρηση ἐπιβάλλεται νά γίνεται νωρίτερα ἀπ' ὅτι στά ἀγόρια, δεδομένου ὅτι ἡ ἐφηβεία ἀναπτύσσεται σέ αὐτά πρωιμότερα.

Ὁ κατάλληλος δάσκαλος σεξουαλικῆς διαπαιδαγώγησης εἶναι

ἡ μητέρα. Δέ χρειάζεται νά κατέχει εἰδικές γνώσεις. Τό οὐσιῶδες εἶναι νά ἔχει πίστη στήν ἁγνότητα καί τήν ἀξιοπρέπεια τῆς φυσικῆς συγγένειας μέ τό παιδί της καί νά γνωρίζει νά μιλᾶ μέ εἰλικρίνεια καί στοργή. Ἐάν ὅλα αὐτά ἐκπληρώνονται, ὁποιαδήποτε μητέρα γνωρίζει ἀρκετά ὥστε νά ἀπαντήσει στίς ἐρωτήσεις τοῦ παιδιοῦ της.

Ἐάν οἱ πρῶτες ἐξηγήσεις ἀναβληθοῦν μέχρι τήν ἡλικία τῶν δέκα ἐτῶν ἤ ἀργότερα, παρουσιάζονται δυσκολίες. Ἡ μητέρα ἀρχίζει νά αἰσθάνεται ἀμηχανία νά μιλᾶ γιά ζητήματα τόσο πολύπλοκα, σέ ἕνα ἀγόρι ἤ κορίτσι πού εἶναι πλέον ἀρκετά μεγάλο. Αἰσθάνεται ὅτι δέν μπορεῖ νά τό κάνει παρά μόνο μέ ἀποσιωπήσεις ἐνῶ στό τέλος συνήθως προτιμᾶ νά σιωπήσει. Αὐτό ἔχει σάν συνέπεια τή δημιουργία μιᾶς ἀτμόσφαιρας μυστηρίου, μέ ὅλα τά δυσάρεστα ἐπακόλουθα καί ὅλες τίς πιθανές διαστροφές, τίς ὁποῖες ἐπιφέρει τό μυστήριο λόγω αὐτῆς του τῆς φύσης.

Ὅλη αὐτή ἡ ἐνημέρωση τῶν παιδιῶν ἀπό τούς γονεῖς βοηθᾶ καί στό νά προετοιμαστοῦν ἀργότερα γιά τό γάμο. Εὐχῆς ἔργο θά ἦταν, ἐάν βρισκόταν τρόπος οἱ παιδαγωγοί νά καταρτίζουν τούς γονεῖς, ὥστε καί αὐτοί νά ἀποβοῦν παιδαγωγοί τῶν παιδιῶν τους. Καί τοῦτο, διότι ἡ διαπαιδαγώγηση μέσα στήν οἰκογένεια εἶναι ἐκδήλωση στοργῆς καί ἀγάπης.

Ἀπό τό δέκατο τέταρτο ἔτος τῆς ἡλικίας καί ἑξῆς, εἶναι δυνατό νά ὀργανώνονται ἰδιαίτερα παιδαγωγικά μαθήματα στά ὁποῖα, κατόπιν συντονιστικῆς συνεργασίας θεολόγων, ἰατρῶν, παιδαγωγῶν καί ἄλλων εἰδικῶν προσώπων, οἱ νέοι νά παίρνουν κατάλληλες πληροφορίες, διαπαιδαγωγούμενοι καί προετοιμαζόμενοι σταδιακά γιά τό μυστήριο τοῦ γάμου, προφυλασσόμενοι συνάμα ἀπό πολλούς κινδύνους οἱ ὁποῖοι μποροῦν νά διαταράξουν τήν ἠθική καί θρησκευτική τους ὑπόσταση. Ἁρμόδια πρόσωπα γι' αὐτό εἶναι ὄχι μόνο ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀνάλογες ἐπιστημονικές γνώσεις, ἀλλά κυρίως ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι μποροῦν νά γίνουν πρότυπα καί ὑποδείγματα ἠθικοῦ καί θρησκευτικοῦ βίου ἔγγαμοι χριστιανοί.

Ἐπομένως, κάθε πληροφορία μίας τέτοιας διαπαιδαγώγησης ἐπιβάλλεται νά εἶναι ἀντικειμενική, ἀληθής καί ἀκριβής. Ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώνει, ὄχι ὅμως τό ψεῦδος. Ἡ ἀποσιώπηση, ἡ ὑπεκφυγή, οἱ ὑπαινιγμοί καί τό ψέμα σέ ἐρωτήσεις τῶν παιδιῶν σχετικές μέ τή γέννηση, τό ρόλο τοῦ πατέρα στή γέννησή τους, ὄχι μόνον κλονίζουν τήν ἐμπιστοσύνη τους πρός τούς γονεῖς, ἀλλά καί ἐγείρουν τήν περιέργεια, ἡ ὁποία μπορεῖ νά ὁδηγήσει σέ καταστρεπτικά ἀποτελέσματα. Τό παράδειγμα τῆς δικῆς τους ζωῆς, ἡ ἀντιμετώπιση κάθε θέματος μέσα κι ἔξω ἀπό τήν οἰκογένεια μέ τόν ἴδιο συνεπῆ τρόπο κάνουν τή σεξουαλική διαφώτιση πραγματική σεξουαλική ἀγωγή.

Ἔτσι ὑπογραμμίζεται, ὅτι προϋπόθεση καί κατακλείδα τῆς βιολογικῆς καί ψυχολογικῆς ἐξήγησης τοῦ σεξουαλικοῦ ἐνστίκτου καί τῶν δυό φύλων, ὀφείλει νά εἶναι ἡ ἀνθρωπολογική-θεολογική ἑρμηνεία τῆς ἔννοιας τῶν δυό φύλων καί τοῦ σκοποῦ τοῦ γάμου, ἡ ὁποία ἑρμηνεία, ὀρθά καί κατάλληλα γινομένη δέν μπορεῖ παρά νά ὁδηγήσει στήν ἐξύμνηση τῶν μεγαλείων τοῦ Θεοῦ καί νά ἐνισχύσει τή θέληση τῶν νέων πρός τή δημιουργία ἄριστου χριστιανικοῦ γάμου.

Γρηγορίου Μ. Λιάντα
Δρ. Θεολογίας, Εἰδικοῦ Ἐπιστήμονα Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Θεσσαλονίκης

Ἡ ἐκκλησιαστική πολιτική τοῦ Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Νικολάου ΣΤ΄ ἔναντι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ἡ περίπτωση τῆς κατάργησης τῆς ἐξαρχίας τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας στήν Ἀμερική καί τόν Καναδά, ἐπί τῇ βάσει ἀνέκδοτου ἀρχειακοῦ ὑλικοῦ.

Συμβολή στίς Διορθόδοξες Σχέσεις.

Ἕνα ἀπό τά θέματα πού ταλάνισε, ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα, τήν Ὀρθοδοξία καί δυστυχῶς τήν ταλανίζει μέχρι καί σήμερα (σέ μικρότερο ἤ μεγαλύτερο βαθμό) εἶναι αὐτό τῆς Ὀρθοδόξου διασπορᾶς.

Εἶναι πανθομολογούμενο ὅτι ἡ ἑλληνική ὀρθόδοξη διασπορά τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀμερικῆς καί τῆς Αὐστραλίας ἀπό τή γένεση καί σύστασή της τύγχανε τῆς μητρικῆς μέριμνας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, βάσει τοῦ κατοχυρωμένου κανονικοῦ κυριαρχικοῦ δικαιώματός του πάνω σέ ὅλους τους Ὀρθόδοξους πού βρίσκονταν στή διασπορά, σύμφωνα καί μέ τίς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων[1].

---

1. Πρβλ. Β. Ἀναγνωστόπουλος, «Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον καί ἡ ἑλληνική διασπορά», στόν τόμο *Φανάρι – 400 χρόνια*, Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο (Κωνσταντινούπολη 2001), σ. 305.

Ὁ Μητροπολίτης Τυρολόης καί Σερεντίου, Καθηγητής Παντελεήμων Ροδόπουλος, ἀσχολούμενος μέ τήν Ὀρθόδοξη διασπορά ἀπό ἐκκλησιολογική καί κανονική ἄποψη[2], ἀπέδειξε ὅτι ἡ θεωρία, κατά τήν ὁποία αὐτοκέφαλες ἐκκλησίες, πού ἀναλαμβάνουν ἱεραποστολική δράση σέ ἄλλες χῶρες ἤ βοηθοῦν ἱεραποστολικά ἄλλες ἐκκλησίες ἐκτός τῶν γεωγραφικῶν ὁρίων, ἀποκτοῦν αὐτόματα καί κανονική ἐπ'αὐτῶν δικαιοδοσία, ἔρχεται σέ πλήρη ἀντίθεση πρός τήν ὀρθόδοξη ἐκκλησιολογία καί τούς ἱερούς κανόνες. Οἱ ὀρθόδοξοι πιστοί πού μεταναστεύουν σέ νέες χῶρες, δέν ἀνήκουν ἐκκλησιαστικά στίς ἐκκλησιαστικές ἐπαρχίες ἀπ᾿ ὅπου προέρχονται, γιατί ὡς κάτοικοι τῶν νέων χωρῶν ἀνήκουν στή νέα ἐκκλησιαστική ἐπαρχία, ὅπου ἔχουν ἐγκατασταθεῖ καί βιώνουν τήν εὐχαριστιακή καί γενικά τή μυστηριακή ζωή ὡς μέλη τῆς Ἐκκλησίας ὑπό τόν ἐπίσκοπο.

Ἐξαιρετικό ἐνδιαφέρον προκύπτει ἀπό τά ὅσα ὑποστηρίζει, γιά τό θέμα τῆς Ὀρθοδόξου διασπορᾶς, ὁ μακαριστός Μητροπολίτης Ἐφέσου κυρός Χρυσόστομος, λέγοντας[3] ὅτι « (...) Διά τῆς ἱδρύσεως ἐν Εὐρώπη (ἀλλά καί εἰς ἄλλας ἠπείρους, Ἀμερικήν, Αὐστραλίαν κλπ) τῶν Πατριαρχικῶν Μητροπόλεων καί Ἐξαρχιῶν, τεθέντος ἅπαξ τοῦ δικαιοδοσιακοῦ καθεστῶτος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπί τῶν περιοχῶν τούτων, καθεστῶτος δυσαποδέκτου ὑπό ὡρισμένων ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν, κακοβούλως ἐτέθη ὑπ᾿ αὐτῶν τό ὅλον θέμα τῆς Διασπορᾶς, καί – κυριολεκτικῶς – ἤνοιξεν 'ὀρέξεις' εἰς ὡρισμένας ἐξ αὐτῶν, εὐθέως ἀντιδρασασῶν εἰς τήν ἐνέργειαν ταύτην τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί ἀχθεισῶν μέχρι τοῦ σημείου ἀρνήσεως τοῦ προνομίου τούτου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Τινές δέ ἐξ αὐτῶν ἔδειξαν σαφῶς τήν διάθεσιν καί ἀπόφασιν, ὅτι δέν εἶναι διατεθειμέναι νά ἀπεμπολήσουν τά 'ἑαυτῶν' δῆθεν, δικαιώματα (!) ἐπί τῶν ἑαυτῶν ἑκασταχοῦ ἐγκατεστημένων διασπορῶν των, μέ ἀποτέλεσμα νά γιγαντωθοῦν αἱ ἐνδορθόδοξοι ἀντιδράσεις, τό δέ θέμα τῆς Διασπορᾶς νά ἐξαρθῆ ἐπί τοσοῦτον, ὥστε σήμερον νά εἶναι τό δυσεπιλυτότερον πρόβλημα τῆς Ὀρθοδοξίας.

Πρῶτον καί δριμύτερον, εὐθύς μετά τήν ἵδρυσιν τῆς ὑπό τόν Θυατείρων Γερμανόν Στρηνόπουλον Ἐξαρχίας Δυτικῆς καί Κε-

---

2. Βλ. Παντελεήμων (Ροδόπουλος) Μητροπολίτης Τυρολόης καί Σερεντίου, «*Ἡ Ὀρθόδοξος διασπορά ἀπό ἐκκλησιολογικῆς καί κανονικῆς ἀπόψεως*», στόν τόμο Μελέται Α', ΑΒ 56, ΠΙΠΜ (Θεσσαλονίκη 1993), σσ. 178-189 καί κυρίως σ. 185.

3. Χρυσόστομος (Κωνσταντινίδης), Μητροπολίτης Ἐφέσου, *Τά ἐκ τῆς ζωῆς καί τῆς δράσεως τοῦ Γερμανοῦ Καραβαγγέλη μητροπολίτου Ἀμασείας καί Κεντρώας Εὐρώπης προκύπτοντα θέματα τινά καί προβλήματα, ἀπό τάς σελίδας ἑνός βιβλίου*, ΠΙΠΜ (Θεσσαλονίκη 2006), σσ. 31-33.

ντρώας Εὐρώπης, ἐξεφράσθη τό Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας διά τῆς γραφίδος τοῦ τότε Λεοντοπόλεως Χριστοφόρου, τοῦ μετέπειτα Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας. Οὗτος ἰσχυρίσθη πικροχόλως, ὅτι τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον κατά τά τελευταῖα δύο ἔτη, 1922 καί 1924, ἔχει καταληφθῆ ἀπό τήν τάσιν νά θέλῃ νά ἐξαπλώσῃ τήν πνευματικήν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ εἰς πᾶσαν ἐκκλησιαστικήν περιφέρειαν ἤ Κοινότητα, ἥτις, διά τοῦτον ἤ τόν ἄλλον λόγον, ἐθεωρεῖτο ἤ ἦτο πραγματικῶς ἐστερημένη κανονικῆς πνευματικῆς κυριαρχίας καί ἐπιβλέψεως καί ἐχαρακτηρίζετο ὡς 'Ἐκκλησία Διασπορᾶς'. Ἐνθυμεῖται δέ ὁ χαράσσων τάς γραμμάς ταύτας [Ἐφέσου Χρυσόστομος], πῶς ὁ αὐτός Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Χριστοφόρος καί κυρίως ὁ διάδοχος αὐτοῦ Νικόλαος ὁ ΣΤ', ὁ Βαρελόπουλος, ἐκράτουν εἰς σοβαράν οἰκονομικήν ὁμηρείαν[4] τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, μέ τήν ὑπόσχεσιν ἔναντι χρηματικοῦ ποσοῦ ὑπερόγκου νά μή διαταράξωσι τήν ὁμαλήν λειτουργίαν τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀμερικῆς, εἴτε διά τῶν ἐγκαθέτων τῶν προσώπων, εἴτε ἄλλων».

Ἀπό τά ὅσα, παραπάνω, ἀναφέρει, ὁ Ἐφέσου Χρυσόστομος, διαπιστώνουμε ὅτι τό ζήτημα τῆς Ὀρθοδόξου διασπορᾶς ἀπασχόλησε τόσο τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ὅσο καί τό Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας καί ὅπως θά δοῦμε παρακάτω ἀποτέλεσε σημεῖο τριβῆς μεταξύ τῶν δυό Πατριαρχείων[5].

Ἡ ἐκκλησιαστική πολιτική τοῦ Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Νικολάου ΣΤ'[6] ἔναντι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου θά λέγαμε ὅτι

---

4. Μέ ὅλο τό σεβασμό πρός τόν μακαριστό Μητροπολίτη Ἐφέσου κυρό Χρυσόστομο, θεωροῦμε, ὕστερα ἀπό ἐνδελεχῆ ἔρευνα, ὅτι εἶναι ὑπερβολικός ὁ χαρακτηρισμός «...ἐκράτουν εἰς σοβαράν οἰκονομικήν ὁμηρείαν τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον», διότι μέ βάση τίς πηγές πού γνωρίζουμε καί ἀντλοῦμε στοιχεῖα, δέν ὑφίσταται τό ζήτημα πού θέτει ὁ Ἐφέσου.

5. Ἡ Εὐ. Βαρέλλα ὑποστηρίζει ὅτι «... αἱ σχέσεις Κωνσταντινουπόλεως καί Ἀλεξανδρείας εκινηθησαν πάντοτε εἰς κλίμα λεπτῆς ἐξισορροπήσεως τῶν ἱστορικῶν ἐπιτεύξεων καί κανονικῶν προνομίων τῶν δυό σημαντικοτέρων τούτων πόλων τῆς ἀνατολικῆς Χριστιανοσύνης, ἡ δέ ἀρωγός προσφορά τοῦ κέντρου τῆς Ὀρθοδοξίας πρός τήν παλαίφατον Καθέδραν Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου ἀπέβη καθ' ὅλην τήν μακράν περίοδον τῆς ισλαμικῆς ἐπ' αὐτῆς κυριαρχιας πολύτιμος», βλ. Εὐ. Βαρέλλα, *Διορθόδοξοι καί οἰκουμενικαί σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατά τόν Κ' αἰῶνα*, [ΑΒ 58], ΠΙΠΜ (Θεσσαλονίκη 1994), σ. 60.

6. Γιά τόν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Νικόλαο τόν ΣΤ' βλ. Εὐθ. Σουλογιάννης (επιμ.), *Πατριαρχειο Ἀλεξανδρειας και πασης Ἀφρικης, Οἱ Πατριαρχες Ἀλεξανδρειας και πασης Ἀφρικης Νικολαος ΣΤ (1915-1986) και Παρθενιος Γ* (1919-1996) (Ἀλεξάνδρεια – Ἀθήνα 2007) καί Χρυσόστομος (Παπαδόπουλος), Μητροπολίτης Καρθαγενης, *Τό Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας καί πάσης Ἀφρικῆς στό χρόνο. Ἀπό τόν Ἀπόστολο Μάρκο στήν τρίτη χιλιετία* (Ἀθήνα – Ἀλεξάνδρεια 2000), σσ. 190-193.

ὑπῆρξε, σέ γενικές γραμμές, πολιτική συμπόρευσης πρός τόν Πρῶτο θρόνο τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἡ θέση μας αὐτή προκύπτει ἀπό τό πρῶτο στίγμα πού ἔδωσε ὁ Νικόλαος ΣΤ΄ ὡς Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, τήν ἡμέρα τῆς ἐνθρονίσεώς του. Εἰδικότερα ὑποστήριξε[7] ὅτι «… ὅσον δ᾽ ἀφορᾷ τὰς σχέσεις Ἡμῶν μετά τῶν ἄλλων Ἀδελφῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν (…) ἡμεῖς θά ἀκολουθήσωμεν τήν ἤδη ὑπό τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἀναληφθεῖσαν τακτικήν (…) διά τήν καλυτέραν κατανόησιν καί τήν εὐθυγράμμισιν τῆς κοινῆς πλευστικῆς γραμμῆς τῆς Ὀρθοδοξίας γενόμενοι οὕτω συμπαραστᾶται καί συνακόλουθοι Αὐτοῦ ἐν παντί καί πάντοτε μάλιστα δέ εἰς τήν πρός τήν Ἕνωσιν πορείαν Αὐτοῦ, διότι αὕτη τυγχάνει ἀπαίτησις τῶν καιρῶν καί θέλησις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ»[8].

Ἐπίσης, κατά τήν πρώτη ἐπίσημη ἐπίσκεψη τοῦ Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Νικολάου τοῦ ΣΤ′ στόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Ἀθηναγόρα (5-10 Φεβρουαρίου 1969), ὅπως πληροφορούμαστε ἀπό τό κοινό ἀνακοινωθέν[9] « (…) ἐξεφράσθη ἑκατέρωθεν εἰλικρινής ἐπιθυμία περί ἐγκαρδίου συνεργασίας τῶν δυό παλαιφάτων Πατριαρχείων, ἐπ᾽ ἀγαθῷ τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνάγκη, ὅπως εἰς τό θέμα τῆς ἐν Ἀφρικῇ Ἱεραποστολῆς, τό ὁποῖο ἐμπίπτει εἰς τήν εὐθύνην τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου Ἀλεξανδρείας, αὐστηρῶς τηρῆται ὑπό τήν κατά τόπους Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἡ κανονική Ἐκκλησιαστική τάξις, διά τοῦ ἀπολύτου σεβασμοῦ τῆς κυριάρχου δικαιοδοσίας τοῦ θρόνου τούτου καί ὅπως πᾶσα τυχόν βοήθεια πρός ἐνίσχυσιν καί εὐόδωσιν τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἐν αὐτῇ ἔργου παρέχηται μόνον διά τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας. Ἐν τέλει, ἡ Α.Θ. Παναγιότης καί ἡ Α.Θ. Μακαριότης ἐπανέλαβαν τήν ἀπόφασιν αὐτῶν, ὅπως διατελῶσιν ἐν στενῇ ἐπαφῇ ἐπί τῶν ἑκάστοτε ἀνακυπτόντων ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων».Ἕνα χρόνο ἀργότερα, τό 1970, τό Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας καί ὁ Προκαθήμενός του, Πατριάρχης Νικόλαος ΣΤ΄, μέ ἀφορμή τό ὑπό τοῦ Πα-

---

7. «Ἐνθρονιστήριος τῆς ΑΘΜ τοῦ Πάπα καί Πατριάρχου κ.κ. Νικολάου ΣΤ΄»,, *Πάνταινος*, 60:5 (1968), 295-296.

8. Γιά τήν συμπόρευση τῶν δυό Πατριαρχείων σέ ζητήματα πανορθόδοξα καί διαχριστιανικά βλ. ἐνδεικτικά Π. Τζουμέρκα, «Ἡ ἐγκυρότητα τοῦ βαπτίσματος τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν στό κλίμα τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας. Ἡ κοινή ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος ἀπό τίς Ἐκκλησίες Ἀλεξανδρείας καί Κωνσταντινουπόλεως», *Ἐκκλησιαστικός Φάρος*, 76 (2005), 213-228.

9. «Ἐπίσκεψη τοῦ Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Νικολάου ΣΤ΄ στόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Ἀθηναγόρα 5-10/2/1969», *Ἐκκλησία*, ΜΣΤ΄: 6-7 (1969), 159. Ἐπίσης βλ. Π. Τζουμέρκα, *Τά δικαιοδοτικά ὅρια καί προβλήματα μεταξύ τῶν Πρεσβυγενῶν Πατριαρχείων. Ἡ περίπτωση τῶν ὁρίων τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας ὡς «πάσης γῆς Αἰγύπτου» καί «πάσης Ἀφρικῆς»*, Κατερίνη 2005.

τριαρχείου Μόσχας παραχωρηθέν αὐτοκέφαλο στήν 'Ὀρθόδοξη Ρωσική Καθολική Ἑλληνική Ἐκκλησία στήν Ἀμερική' (Μετροπόλια), ἔλαβε θέση ὑπέρ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, δέν ἀναγνώρισε τήν πράξη τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας, καί πρῶτο αὐτό, διά τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας τήν 4η Δεκεμβρίου 1970[10] ἀπέστειλε Γράμμα στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ἀναφέροντας τά ἑξῆς[11]: «Ἐπισταμένως διεξελθόντες τά τίμια Γράμματα τῆς Ὑμετέρας Παναγιότητος τά ἀφορῶντα τήν ἀνακήρυξιν εἰς Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν μερίδος τινός τῶν Χριστιανῶν τῆς Ρωσικῆς διασπορᾶς ἐν Ἀμερικῇ, ὑπό τοῦ Ρωσικοῦ Πατριαρχείου· καί εἰς τήν ἀπάντησιν πληροφοροῦμεν Αὐτῇ, ὅτι ἡ Ἁγία καί Ἱερά Σύνοδος τοῦ Ἡμετέρου Θρόνου, ἐν τῇ συνεδρίᾳ αὐτῆς τῆς 4ης Δεκεμβρίου ἐ.ἔ., ἀπεφάσισεν, ὅπως ἀποκηρύξῃ τό δοθέν ὑπό τοῦ Ρωσικοῦ Πατριαρχείου Αὐτοκέφαλον, ὑπό οἱανδήποτε μορφήν, εἴτε ὡς Αὐτοκέφαλον Ὀρθόδοξον Ρωσικήν Μητρόπολιν Βορείου Ἀμερικῆς, εἴτε γενικώτερον, ὡς Αὐτοκέφαλον Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν Ἀμερικῆς, ὡς μή στηριζόμενον ἐπί ἱστορικῶν καί κανονικῶν βάσεων. Θεωροῦμεν δέ ὅτι ὤφειλε τοῦτο [Ρωσικό Πατριαρχεῖο] νά σεβασθεῖ τό μέχρι τοῦδε ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ ἰσχῦον καθεστώς, περί σεβασμοῦ δικαιωμάτων καί κυριαρχίας ἑκάστης Ἐκκλησίας, ἵνα μή διά τῆς πράξεως ταύτης φέρῃ σύγχυσιν καί ταραχήν εἰς τήν ἁρμονίαν τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, ἧς τήν τάξιν καί εὐρυθμίαν ὀφείλομεν πάντες οἱ ἑκασταχοῦ ἐπίσκοποι νά εὐλαβώμεθα. Ἵνα μή δέ ἀποβῇ ἡ ἀνακήρυξις εἰς Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν τῶν Ρώσων τῆς Ἀμερικῆς πράξεως ὀλεθρίων συνεπειῶν, θά ἔδει ὅπως τό Πατριαρχεῖον Μόσχας ἀναμένει τήν συζήτησιν τοῦ ὅλου θέματος περί τῆς τύχης τῶν ἐν διασπορᾷ Ρώσων, νά ἐξετασθῇ καί ὁριστικῶς διευθετηθῇ ὑπό τῆς παρασκευαζομένης Μεγάλης Συνόδου τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, κατά τά ἀποφασισθέντα πανορθοδόξως».

Οἱ ἄριστες σχέσεις Κωνσταντινουπόλεως καί Ἀλεξανδρείας ἐπιβεβαιώνονται καί κατά τήν ἐπίσημη ἐπίσκεψη τοῦ Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Νικολάου ΣΤ' στόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Δημήτριο τό Μάρτιο τοῦ 1973[12]. Ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας στήν ὁμιλία[13] του

---

10. «Ἡ Ἱερά Σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας δέν ἀναγνωρίζει τό αὐτοκέφαλον τῆς Ρωσικῆς Ὀρθοδόξου Μητροπόλεως Ἀμερικῆς», *Ἐπισκεψις* 24 (1971), 6.

11. *Ὁ.π.*, 6-7.

12. Βλ. «Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης καί ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ἀπευθύνουν κοινόν μήνυμα πρός τούς ἀνά τήν οἰκουμένην ὀρθοδόξους χριστιανούς», *Ἐπίσκεψις* 73 (1973), 2-5, καί Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, «Ἀνακοινωθέν, ἐπί τῇ λήξει τῆς ἐπισκέψεως τῆς Α.Θ. Μακαριότητος τοῦ Πάπα καί Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Νικολάου ΣΤ'», *Πάνταινος*, 65:3 (1973), 169.

13. Πρβλ. Τιμόθεος, Ἐπίσκοπος Ἐλευσῖνος, «Ὁ Πάπας καί Πατριάρχης εἰς τό

πρός τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Δημήτριο ἀναφέρθηκε ἰδιαίτερα στόν ἡγετικό ρόλο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου καί δέν παρέλειψε νά τονίσει τόν πανταχόθεν σεβασμό πρός τά προνόμια καί δικαιώματα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, γεγονός πού προκάλεσε βαθύτατη ἐντύπωση καί ἱκανοποίηση τόσο στόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη ὅσο καί στήν Ἱεραρχία τοῦ Πατριαρχείου[14].

Καί ἐνῶ τό Μάρτιο τοῦ 1973 ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Νικόλαος ΣΤ΄ δήλωνε τό σεβασμό του πρός τά προνόμια καί δικαιώματα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, δυό χρόνια ἀργότερα, τό Νοέμβριο τοῦ 1975, προέβη σέ μία κίνηση πού προκάλεσε μεγάλη ἔνταση στίς μέχρι τότε ἄριστες σχέσεις τῶν δυό Πατριαρχείων, καί δέν ἦταν ἄλλη ἀπό τό διορισμό ἐξάρχου τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας στήν Ἀμερική καί τόν Καναδά[15].

Τήν ἄσχημη κατάσταση στήν Ἀμερική παρουσιάζει ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Βορείου καί Νοτίου Ἀμερικῆς Ἰάκωβος μέ ἐπιστολή του[16], τήν 14η/1/1976, πρός τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Δημήτριο, στήν ὁποία ἀναφέρει ὅτι «ἡ Ἐπισκοπική Σύνοδος τῆς Ὀρθοδόξου Κανονικῆς Σερβικῆς Δικαιοδοσίας στήν Ἀμερική τοῦ ἀπέστειλε [στόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἰάκωβο] ἐπιστολή (23/12/1975), στήν ὁποία καταγγέλλονται οἱ ἀντικανονικές καί ἀπαράδεκτες πράξεις καί ἐπεμβάσεις τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας κ.κ. Νικολάου στά πράγματα τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς καί κρούεται ὁ κώδων τοῦ κινδύνου καί γιά τίς ὑπόλοιπες Ὀρθόδοξες Δικαιοδοσίες στήν Ἀμερική[17] καί τονίζει [ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἰάκωβος] ὅτι ἡ Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Ἀμερικῆς ἀπό ἐτῶν ὑφίσταται τά ἀποτελέσματα τῆς εἰσπηδήσεως αὐτῆς χωρίς νά ἔχουν ληφθεῖ ἀποτελεσματικά μέτρα[18] ἐναντίον της».

Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον», *Πάνταινος*, 65:3 (1973), 144-145.

14. Ὅ.π., 145.

15. Τό ζήτημα τῆς ἱδρύσεως Ἐξαρχίας τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας στήν Ἀμερική ἐπί Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Χριστοφόρου Β΄ μετά τό 1946 εἶναι μεγάλο, πολύπλοκο καί χρήζει εἰδικῆς καί εἰς βάθος μονογραφίας. Ἐμεῖς στήν προκειμένη μελέτη μας ἐξετάζουμε μία πτυχή τοῦ ζητήματος αὐτοῦ ἐπί τῇ βάσει ἀνέκδοτου ἀρχειακοῦ ὑλικοῦ.

16. Βλ. Ἰάκωβος, Ἀρχιεπίσκοπος πρώην Βορείου καί Νοτίου Ἀμερικῆς. *Τά Ἅπαντα. Ἡ μέριμνά μου*. Τόμος 5ος (ἐπιμέλεια Δ. Κωνσταντέλος). ΠΙΠΜ (Θεσσαλονίκη 2006), σ. 372.

17. Πρβλ. ἐπιστολή, ὅ.π., σσ. 370-371.

18. Βλ. Ἐπιστολή Ἀρχιεπισκόπου Βορείου καί Νοτίου Ἀμερικῆς κ. Ἰακώβου πρός τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη κ. Δημήτριο (μέ τήν ἔνδειξη «προσωπική»), ἡμερομηνία 17/8/1973 καί τρισέλιδο «σημείωμα ἀπόρρητο», μέ θέμα: «Παλαιοημερολογῖται – Καθηρημένοι – Ὑπόδικοι κληρικοί». Στήν ἐπιστολή αὐτή ὁ Ἀρχιεπίσκοπος

Στό σημεῖο αὐτό ὀφείλουμε νά ἐπισημάνουμε ὅτι ἡ ἐνέργεια τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας γιά ἀποστολή ἐξάρχου στήν Ἀμερική καί τόν Καναδά, ἀποτελεῖ ἀμφισβήτηση τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στή Διασπορά.

Τελικά, τό Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας προέβη στήν κατάργηση τῆς Ἐξαρχίας του στήν Ἀμερική καί τόν Καναδά[19], λύνοντας μ᾿ αὐτό τόν τρόπο τίς παρεξηγήσεις, οἱ ὁποῖες καί ἀπείλησαν τή διασάλευση τῶν, ἀπό αἰώνων, καλῶν σχέσεων τῶν δυό Πατριαρχείων (Οἰκουμενικοῦ καί Ἀλεξανδρείας).

Μάλιστα στήν ἐπιστολή του πρός τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Δημήτριο, ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Νικόλαος ΣΤ᾿ ἀναφέρει τά ἑξῆς[20]: «Κατόπιν τῆς ἐπελθούσης συμφωνίας μετά τοῦ Ὑμετέρου ἐκπροσώπου Σεβ. Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος κυρίου Μελίτωνος, ἐπί τοῦ θέματος τῆς Ἐξαρχίας τῆς Ἀμερικῆς καί Καναδά, διά ταύτης σπεύδομεν νά εὐαγγελισθῶμεν τό χαρμόσυνον τοῦτο γεγονός πρός τήν Ὑμετέραν Γεραράν Παναγιότητα καί νά τονίσωμεν τά ἐκ τοῦ διακανονισμοῦ αἴσια ἀποτελέσματα, ἀπότοκα βεβαίως τῆς ἄρσεως τῶν μέχρι τοῦδε παρεξηγήσεων, αἵτινες καί ἠπήλησαν πρός στιγμήν τήν διασάλευσιν τῶν ἀπ᾿ αἰώνων καλῶν σχέσεων τῶν δυό Πατριαρχείων. Ταῦτα δέ πάντα κατόπιν πολλῶν ἀμοιβαίων ἐξηγήσεων καί διευκρινίσεων. (...) Πεποίθαμεν ἀκραδάντως, ὅτι οὕτως ἐνεργοῦντες καί πράττοντες ὑπηκούσαμεν εὐσυνειδήτως εἰς τήν καλοῦσαν Ἡμᾶς φωνήν τοῦ Ἔθνους, ὅπερ ταλαιπωρεῖται καί δή σήμερον διέρχεται στιγμάς λίαν δυσχερεῖς καί κρισίμους καί ἱκανοποιήσαμεν συνάμα καί τήν Μεγάλην τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, ἥτις ἀναμφιβόλως θά χαρῇ ἐκ τοῦ ἀκούσματος τῆς καταπαύσεως τοῦ δημιουργηθέντος ὡς μή ὤφειλε σάλου».

Συμπερασματικά, εἶναι ἀπαραίτητη ἡ αὐστηρή τήρηση τῆς κανονικῆς τάξεως καί τοῦ σεβασμοῦ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαιοδοσιῶν γιά νά μπορεῖ νά ἀναπτυχθεῖ ἡ ἐνδορθόδοξη ἑνότητα ἐντός τῶν πλαισίων τῆς κανονικῆς εὐρυθμίας.

Ἰάκωβος ἀναφέρεται στό θέμα τῆς ἐλευθέρας εἰσόδου στίς ΗΠΑ φερόντων τό σχῆμα «Κληρικοῦ» καθηρημένων ἤ ὑπό καθαίρεσιν ἤ γενικῶς ὑποδίκων Ἑλλήνων κληρικῶν, τό ὁποῖο θά ἔπρεπε νά ἀπασχολήσει τό ἑλληνικό Ὑπουργεῖο Ἐσωτερικῶν, ὥστε νά μήν ἐμπορεύονται τήν ἀνύπαρκτη ἱερωσύνη τους οἱ κληρικόσχημοι καταχραστές τῆς ἀφελείας καί ἀθωότητας τῶν μεταναστῶν.

19. Βλ. «Καταργεῖται ἡ Ἐξαρχία τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας εἰς τήν Ἀμερικήν καί τόν Καναδᾶν», *Ἐπίσκεψις* 154 (1976), 2.

20. ΑΟΠ/ΑΙΣ, *Ἐπιστολή Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας κ.κ. Νικολάου ΣΤ᾿ πρός τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη κ.κ. Δημήτριο.* Ἀλεξάνδρεια Ἰούνιος 1976. Ἀριθμ. Πρωτ. 501, Ἡμερομηνία 13/7/1976.

Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ἐθισμένο κατά τήν μακραίωνη ἱστορία του, στίς δυσμενεῖς ἐξωτερικές συνθῆκες καί καταστάσεις διαβίωσης, συνέχισε καί θά συνεχίσει νά ἐξασκεῖ μέ βαθειά συνείδηση εὐθύνης τά κυριαρχικά του δικαιώματα στήν Ὀρθόδοξη Ἑλληνική διασπορά, χωρίς νά ἐπιτρέπει σέ κανένα τή διασάλευση τῆς ὀρθοδόξου ἑνότητας.

+ Νικόλαος [illegible]

Ἀριθμ.Πρωτ.880

Τῷ Παναγιωτάτῳ Ἀρχιεπισκόπῳ Νέας Ρώμης καὶ
Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ κ.κ.Δημητρίῳ

Εἰς Φανάριον

Κατόπιν τῆς ἐπελθούσης συμφωνίας μετὰ τοῦ Ὑμετέρου ἐκπροσώπου Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος κυρίου Μελίτωνος, ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς Ἐξαρχίας τῆς Ἀμερικῆς καὶ Καναδᾶ, διὰ ταύτης σπεύδομεν νὰ εὐαγγελισθῶμεν τὸ χαρμόσυνον τοῦτο γεγονὸς πρὸς τὴν Ὑμετέραν Γεραρὰν Παναγιότητα καὶ νὰ τονίσωμεν τὰ ἐκ τοῦ διακανονισμοῦ αἴσια ἀποτελέσματα, ἀπότοκα βεβαίως τῆς ἄρσεως τῶν μέχρι τοῦδε παρεξηγήσεων, αἵτινες καὶ ἠπείλησαν πρὸς στιγμὴν τὴν διασάλευσιν τῶν ἀπ'αἰώνων καλῶν σχέσεων τῶν δύο Πατριαρχείων. Ταῦτα δὲ πάντα κατόπιν πολλῶν ἀμοιβαίων ἐξηγήσεων καὶ διευκρινήσεων.

Ὡς ἐκ τούτου φέρομεν εἰς γνῶσιν τῆς Ὑμετέρας λίαν πεφιλημένης Παναγιότητος, ὅτι Ἡμεῖς, ἀφ'ἑνός, ἐκπροσωποῦντες τὸ Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας, ἀνελάβομεν τὴν ὑποχρέωσιν διὰ παντός, ὅπως προβῶμεν εἰς τὴν κατάργησιν τῆς Ἐξαρχίας ἐν Ἀμερικῇ καὶ Καναδᾷ, ὁ δὲ Ὑμέτερος καὶ κατὰ πάντα ἄξιος ἐκπρόσωπος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Γέρων Χαλκηδόνος κύριος Μελίτων, ἀφ'ἑτέρου, τὴν ὑποχρέωσιν χορηγίας ἐτησίως καὶ εἰς τακτὴν ἡμερομηνίαν ποσοῦ 20 χιλιάδων δολλαρίων ἀποστελλομένων ἀπαρεγκλίτως κατ'ἔτος καὶ κατὰ μῆνα Ἰούνιον, ὡς καὶ τὴν ἐφ'ἅπαξ ἀποστολὴν ποσοῦ 50 χιλιάδων δολλαρίων πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἡμετέρου Πατριαρχείου, διερχομένου κατ'αὐτὰς στιγμὰς οἰκονομικῆς δυσχερείας.

Πεποίθαμεν ἀκραδάντως, ὅτι οὕτως ἐνεργοῦντες καὶ πράττοντες ὑπηκούσαμεν εὐσυνειδήτως εἰς τὴν καλοῦσαν Ἡμᾶς φωνὴν τοῦ Ἔθνους, ὅπερ ταλαιπωρεῖται καὶ δὴ σήμερον διέρχεται στιγμὰς λίαν δυσχερεῖς καὶ κρισίμους καὶ ἱκανοποιήσαμεν συνάμα καὶ τὴν Μεγάλην τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, ἥτις ἀναμφιβόλως, θὰ χαρῇ ἐκ τοῦ ἀποβάσματος τῆς καταπαύσεως τοῦ δημιουργηθέντος ὡς μὴ ὤφειλε σάλου.

Ἐὰν ὅμως, Παναγιώτατε Ἅγιε Ἀδελφέ, παρ'ἐλπίδα δὲν θέλουσι τηρηθῆ, ὡς καὶ ἄλλοτε, τὰ ὑπὸ τοῦ Ὑμετέρου ἐκπροσώπου ὑποσχεθέντα, ἅτινα ἀναφέρονται ἀνωτέρω, Ἡμεῖς πρῶτοι θὰ λύσωμεν τὴν συμφωνίαν καὶ θὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν πρὸ τῆς γενομένης συμφωνίας κατάστασιν.

Ἐπὶ τούτοις κατασπαζόμενοι καὶ αὖθις τὴν Ὑμετέραν πεφιλημένην Παναγιότητα, διατελοῦμεν μετὰ πολλῆς ἀγάπης καὶ ἐξιδιασμένης τιμῆς

Ἀλεξανδρείᾳ τῇ
Ἰουνίου 1976

Τῆς ὑμετέρας Γεραρᾶς Παναγιότητος
ἀδελφὸς [illegible]
ὁ Ἀλεξανδρείας Νικόλαος

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΔΗΜΟΣΙΕΥΤΕΣ ΠΗΓΕΣ

ΑΟΠ/ΑΙΣ, *Ἐπιστολή Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας κ. Νικολάου πρός* τόν *Οἰκουμενικό Πατριάρχη* κ. Δημήτριο. Ἀλεξάνδρεια Ἰούνιος 1976. Ἀριθ.Πρώτ. 501, Ἡμερομηνία 13/7/1976.

Ἐπιστολή Ἀρχιεπισκόπου Βορείου καί Νοτίου Ἀμερικῆς κ. Ἰακώβου πρός τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη κ. Δημήτριο (μέ τήν ἔνδειξη «προσωπική»), ἡμερομηνία 17/8/1973 καί τρισέλιδο «σημείωμα ἀπόρρητο», μέ θέμα: «Παλαιοημερολογίται-Καθηρημένοι-Ὑπόδικοι Κληρικοί».

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ ΠΗΓΕΣ

«Ἐνθρονιστήριος τῆς ΑΘΜ τοῦ Πάπα καί Πατριάρχου κ.κ. Νικολάου τοῦ ΣΤ'», *Πάνταινος*, 60:5 (1968) 290-298.

«Ἐπίσκεψη τοῦ Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Νικολάου ΣΤ' στόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Ἀθηναγόρα 5-10/2/1969», *Ἐκκλησία*, ΜΣΤ': 6-7 (1969) 158-160.

Ἐπιστολή Ἀρχιεπισκόπου Ἀμερικῆς Ἰακώβου πρός τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Δημήτριο, τήν 14η/1/1976, στό Ἰάκωβος, Ἀρχιεπίσκοπος πρώην Βορείου καί Νοτίου Ἀμερικῆς. *Τά Ἅπαντα. Ἡ μέριμνά μου.* Τόμος 5ος (ἐπιμέλεια Δ. Κωνσταντέλος), ΠΙΠΜ, Θεσσαλονίκη 2006.

Ἐπιστολή τῆς Ἐπισκοπικῆς Συνόδου τῆς Ὀρθοδόξου Κανονικῆς Σερβικῆς Δικαιοδοσίας στήν Ἀμερική πρός τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀμερικῆς Ἰάκωβο, τήν 23η/12/1975, στό Ἰάκωβος, Ἀρχιεπίσκοπος πρώην Βορείου καί Νοτίου Ἀμερικῆς. *Τά Ἅπαντα. Ἡ μέριμνά μου.* Τόμος 5ος (ἐπιμέλεια Δ. Κωνσταντέλος), ΠΙΠΜ, Θεσσαλονίκη 2006.

«Ἡ Ἱερά Σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας δέν ἀναγνωρίζει τό Αὐτοκέφαλον τῆς Ρωσικῆς Ὀρθοδόξου Μητροπόλεως Ἀμερικῆς», *Ἐπίσκεψις*, 24 (1971) 6-7.

«Καταργεῖται ἡ Ἐξαρχία τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας εἰς τήν Ἀμερικήν καί τόν Καναδᾶν», *Ἐπίσκεψις*, 154 (1976) 2.

Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, «Ἀνακοινωθέν ἐπί τῇ λήξει τῆς ἐπισκέψεως τῆς Α.Θ. Μακαριότητος τοῦ Πάπα καί Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Νικολάου ΣΤ'», *Πάνταινος*, 65:3 (1973) 169.

«Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης καί ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ἀπευθύνουν κοινόν μήνυμα πρός τούς ἀνά τήν οἰκουμένην Ὀρθοδόξους Χριστιανούς», *Ἐπίσκεψις*, 73 (1973) 2-5.

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Ἀναγνωστόπουλος Β., «Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον καί ἡ ἑλληνική διασπορά», στόν τόμο *Φανάρι-400 χρόνια*. Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, Κωνσταντινούπολη 2001, σσ. 305-361.

Βαρέλλα Εὐ. , *Διορθόδοξοι καί οἰκουμενικαί σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατά τόν Κ΄αἰῶνα*. ΑΒ 58. ΠΙΠΜ, Θεσσαλονίκη 1994.

Παντελεήμων (Ροδόπουλος), Μητροπολίτης Τυρολόης καί Σερεντίου, «Ἡ Ὀρθόδοξος διασπορά ἀπό ἐκκλησιολογικῆς καί κανονικῆς ἀπόψεως», στόν τόμο *Μελέται Α΄*, ΑΒ 56, ΠΙΠΜ, Θεσσαλονίκη 1993, σ.σ. 178-189.

Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας καί πάσης Ἀφρικῆς, *Οἱ Πατριάρχες Ἀλεξανδρείας καί πάσης Ἀφρικῆς Νικόλαος ΣΤ΄(1915-1986) καί Παρθένιος Γ΄*(1919-1996). Ἐπιμ. Εὐθ. Σουλογιάννης, Ἀλεξάνδρεια-Ἀθήνα 2007.

Τζουμέρκας Π., *Τά δικαιοδοτικά ὅρια καί προβλήματα μεταξύ τῶν Πρεσβυγενῶν Πατριαρχείων. Ἡ περίπτωση τῶν ὁρίων τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας ὡς «πάσης γῆς Αἰγύπτου» καί «πάσης Ἀφρικῆς»*, Κατερίνη 2005.

Τζουμέρκας Π., «Ἡ ἐγκυρότητα τοῦ βαπτίσματος τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν στό κλίμα τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας. Ἡ κοινή ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος ἀπό τίς Ἐκκλησίες Ἀλεξανδρείας καί Κωνσταντινουπόλεως», *Ἐκκλησιαστικός Φάρος*, 76 (2005), 213-228.

Τιμόθεος, Ἐπίσκοπος Ἐλευσῖνος, «Ὁ Πάπας καί Πατριάρχης εἰς τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον», *Πάνταινος*, 65:3 (1973)137-154.

Χρυσόστομος (Κωνσταντινίδης), Μητροπολίτης Ἐφέσου, *Τά ἐκ τῆς*

ζωῆς καί τῆς δράσεως τοῦ Γερμανοῦ Καραβαγγέλη μητροπολίτου Ἀμασείας καί Κεντρώας Εὐρώπης προκύπτοντα θέματα τινά καί προβλήματα, ἀπό τᾶς σελίδας ἑνός βιβλίου. ΠΙΠΜ, Θεσσαλονίκη 2006.

Χρυσόστομος (Παπαδόπουλος), Μητροπολίτης Καρθαγένης, *Τό Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας καί πάσης Ἀφρικῆς στό χρόνο. Ἀπό τόν Ἀπόστολο Μάρκο στήν τρίτη χιλιετία.* Ἀθήνα-Ἀλεξάνδρεια.

Ἀκολουθία Τῆς Ἁγίας Ἐνδόξου Θεοστέπτου καί Ἰσαποστόλου Βασιλίσσης Πουλχερίας τῆς Παρθένου

Ψαλλομένη τῇ Ι' Σεπτεμβρίου

ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΣΠΕΡΙΝΟΝ

Στιχολογοῦμεν τήν α' στάσιν τοῦ, Μακάριος ἀνήρ. Εἰς δέ τό, Κύριε ἐκέκραξα, ἱστῶμεν Στίχους η' καί ψάλλομεν Στιχηρά τῆς ἑορτῆς δ'.

Ἦχος β. Ποίοις εὐφημιῶν στέμμασιν.

Ποίοις οἱ εὐτελεῖς χείλεσιν, εὐφημήσωμεν νῦν τήν τεχθεῖσαν; τήν ἁγιωτέραν τῆς κτίσεως, καί τιμιωτέραν ὑπάρχουσαν, Χερουβίμ καί πάντων τῶν Ἁγίων· τόν θρόνον, τοῦ Βασιλέως τόν ἀσάλευτον· τόν οἶκον, ἐν ᾧ κατῴκησεν ὁ Ὕψιστος· τήν σωτηρίαν τοῦ κόσμου· τό Θεοῦ ἁγίασμα· τήν παρέχουσαν τοῖς πιστοῖς, ἐν τῇ θείᾳ γεννήσει αὐτῆς, τό μέγα ἔλεος. Δίς

Ποῖα πνευματικά ᾄσματα, νῦν προσάξωμέν σοι Παναγία; τῇ γάρ ἐκ τῆς στείρας κυήσει σου, ἅπαντα τόν κόσμον ἡγίασας, καί Ἀδάμ δεσμῶν ἀπελυτρώσω, καί Εὔαν, ἐκ τῶν ὠδίνων ἠλευθέρωσας· Ἀγγέλων, διό χοροί συνεορτάζουσιν· ὁ οὐρανός τῇ γῇ χαίρει, καί ἐπικροτοῦσιν, αἱ ψυχαί Δικαίων ᾠδάς, πιστῶς ἀνακράζουσαι, εἰς δόξαν τῶν γενεθλίων σου.

Τίνα τά φοβερά ᾄσματα, ἅ προσῆξάν σοι τότε Παρθένε; κύκλῳ σου τεχθείσης ἱστάμεναι, κόραι χαρμοσύνως χορεύουσαι, καί θαμβητικῶς ἀναβοῶσαι· Ἐτέχθη, τοῦ Βασιλέως τό παλάτιον· ἐκλάμπει, ἡ κιβωτός τοῦ ἁγιάσματος· πύλαι ἠνοίχθησαν στεῖραι· τοῦ Θεοῦ γάρ πύλη, εὐτεκνίαν τῶν ἀρετῶν, εἰσάγει βραβεύουσα,

εἰρήνην καί μέγα ἔλεος.

Τῆς Ἁγίας δ'

Ἦχος πλ. α'. Χαίροις ἀσκητικῶν

Χαίροις περιστερά λογική, κεχρυσωμένας ἡ κατέχουσα πτέρυγας, τῷ κάλλει τῆς εὐσεβείας, ἡ παρθενίας φωτί, ὡς φωστήρ ἐν κόσμῳ διαλάμψασα, λαμπάς ἡ ἀείφωτος, τούς πιστούς καταυγάζουσα, τοῖς πολυφώτοις, ἀρετῶν, σελαγίσμασι, στήλη πίστεως, καί κιθάρα ἡδύφωνος, κρήνη ἀναβλυστάνουσα, δογμάτων τά νάματα, καί εὐσπλαγχνίας τά ῥεῖθρα, εὐκλεεστάτη Βασίλισσα. Χριστόν ἐκδυσώπει, ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν δοθῆναι, τό μέγα ἔλεος.

Χαίροις τῶν Ἀνασσῶν καλλονή, καί χριστοφόρων τό ἡδύτατον ἄκουσμα, ἡ στάθμη τῆς Ἐκκλησίας, τῶν πενομένων τροφή, τῶν νοσούντων πάντων ἡ παράκλησις, ἐξ ἧς ἡ σωτήριος, τῶν δογμάτων σαφήνεια, ὡς ἀπό κρήνης, διεδόθη τοῖς πέρασι, καί κατήρδευσε, τήν ὑφήλιον ἅπασαν. Ἄνασσα θεοκόσμητε, Πουλχερία θεόληπτε, τῶν ὀρθοδόξων Ἀνάκτων, διαυγεστάτη εὐπρέπεια. Χριστόν ἐκδυσώπει, ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν δοθῆναι, τό μέγα ἔλεος.

Χαίροις τῆς Βασιλείας Θεοῦ, τῶν Βασιλΐδων Βασιλίς ἀκροθίνιον, καί πάντων τῶν Βασιλέων, τῶν εὐσεβῶν καλλονή, καί δογμάτων θείων φύλαξ ἄριστος, Παρθένων ἀγλάϊσμα, Πουλχερία πανεύφημε, ἡ τήν πορφύραν, καί τό στέμμα κοσμήσασα, καί κυρώσασα, Ἐκκλησίας τά δόγματα. Πρέσβευε ὦ Πανένδοξε, Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, ὑπέρ ἡμῶν τῶν σῶν δούλων, τῶν ἐκτελούντων τήν μνήμην σου, καί σέ δοξαζόντων, τοῦ δοθῆναι ἡμῖν πᾶσι, τό μέγα ἔλεος.

Σήμερον ὦ Πουλχερία σεμνή, τῶν ἀρετῶν τό διαυγές καταγώγιον, τό ῥόδον τῆς παρθενίας, τῶν Ὀρθοδόξων κανών, οὐρανῶν χαρίτων θείων ἔμπλεως, ἐξ ὧν καταυγάζεται, ἡ περίγειος ἅπασα, πρός εὐκαρπίαν, ψυχικήν καί σωτήριον, καί αἱρέσεων, ἀπελαύνεται ζόφωσις, Ἕσπερε ἀδιάδοχε, αὐγή χρυσοπόρφυρε, στόμα τόν νόμον τόν θεῖον, ἐμμελετῆσαν ἀείποτε, Χριστοῦ κληρονόμε, τοῦ παρέχοντος τῷ κόσμῳ, τό μέγα ἔλεος.

Δόξα . . . Ἦχος δ'

Σήμερον ἀνέτειλεν ὡς ἔαρ εὐανθές καί ἡδύπνοον, ἐν μεσωτάτῃ ἰσημερίᾳ, καί ὡς ἄλλη λογική περιστερά, τήν παῦσιν τοῦ κατακλυσμοῦ προμηνύουσα, ἡ μνήμη τῆς Πουλχερίας, τῆς διαλαψάσης ἐν μέσῳ δύο Συνόδων, καί τῶν αἱρέσεων τόν κρυμόν, τόν καύσωνα καί κατακλυσμόν ἐξαφανισάσης, καί τῇ νοητῇ κιβωτῷ Ἐκκλησίᾳ προξενησάσης οἷα εὐθαλῆ φυτά καί ὡραῖα ἄνθη καί ὀπώρας ὡρίμους, δόγματα σωτήρια, τάς ψυχάς ἡμῶν εὐφραίνοντα.

Κατά χρέος οὖν ἀδελφοί, ἐπαξίως ταύτην ὑμνήσωμεν. Ἐξαιρέτως δέ ἡμεῖς οἱ τηλικαύτης Κτιτορίσσης ἀξιωθέντες· ἥ ὡς Παρθένος καί Ἰσαπόστολος καί Βασίλισσα ἡγιασμένη, παρίσταται ἐκ δεξιῶν τοῦ Παντάνακτος Χριστοῦ, πρεσβεύουσα διηνεκῶς, ὑπέρ τῶν πίστει καί πόθῳ τελούντων τήν μνήμην αὐτῆς.

Καί νῦν... Τῆς ἑορτῆς. Ὁ αὐτός.

Δι᾽ Ἀγγέλου προῤῥήσεως, γόνος πάνσεπτος, ἐξ᾽ Ἰωακείμ καί Ἄννης τῶν Δικαίων, σήμερον προῆλθες Παρθένε, οὐρανός καί θρόνος Θεοῦ, καί δοχεῖον καθαρότητος, τήν χαράν προμηνύουσα παντί τῷ κόσμῳ, τῆς ζωῆς ἡμῶν πρόξενε· κατάρας ἀναίρεσις, εὐλογίας ἡ ἀντίδοσις· διό ἐν τῇ γεννήσει σου Κόρη θεόκλητε, τήν εἰρήνην αἴτησαι, καί ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τό μέγα ἔλεος.

Εἴσοδος, τό, Φῶς ἱλαρόν, τό Προκείμενον τῆς ἡμέρας καί τά Ἀναγνώσματα.

Βασιλειῶν γ′ τό Ἀνάγνωσμα
(Κεφ. η′ 22,27)

Ἔστη Σολομών κατά πρόσωπον τοῦ θυσιαστηρίου Κυρίου, ἐνώπιον πάσης ἐκκλησίας Ἰσραήλ, καί διεπέτασε τάς χεῖρας αὐτοῦ εἰς τόν οὐρανόν, καί εἶπε· Κύριε ὁ Θεός Ἰσραήλ, οὐκ ἔστιν ὡς σύ Θεός ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καί ἐπί τῆς γῆς κάτω. Εἰ ὁ οὐρανός καί ὁ οὐρανός τοῦ οὐρανοῦ οὐκ ἀρκέσουσί σοι, πλήν καί ὁ οἶκος οὗτος, ὅν ᾠκοδόμησα τῷ ὀνόματί σου; Καί ἐπιβλέψῃ ἐπί τήν δέησίν μου, Κύριε ὁ Θεός Ἰσραήλ, ἀκούειν τῆς προσευχῆς, ἧς ὁ δοῦλός σου προσεύχηται ἐνώπιόν σου πρός σέ σήμερον, τοῦ εἶναι τούς ὀφθαλμούς σου ἠνεῳγμένους εἰς τόν οἶκον τοῦτον ἡμέρας καί νυκτός, εἰς τόν τόπον, ὅν εἶπας· ἔσται τό ὄνομά μου ἐκεῖ, τοῦ εἰσακούειν τῆς προσευχῆς, ἧς προσεύχεται ὁ δοῦλός σου εἰς τόν τόπον τοῦτον ἡμέρας καί νυκτός. Καί εἰσακούσῃ τῆς δεήσεως τοῦ δούλου σου καί τοῦ λαοῦ σου Ἰσραήλ, ἅ ἄν προσεύξωνται εἰς τόν τόπον τοῦτον· καί σύ εἰσακούσῃ ἐν τῷ τόπῳ τῆς κατοικήσεώς σου ἐν οὐρανῷ, καί ποιήσεις καί ἵλεως ἔσῃ.

Προφητείας Ἠσαΐου τό Ἀνάγνωσμα
(Κεφ. ξα′ 10. ξβ′)

Ἀγαλλιάσθω ἡ ψυχή μου ἐπί τῷ Κυρίῳ· ἐνέδυσε γάρ με ἱμάτιον σωτηρίου, καί χιτῶνα εὐφροσύνης, ὡς νυμφίω περιέθηκέ μοι μίτραν, καί ὡς νύμφην κατεκόσμησέ με κόσμῳ. Καί ὡς γῆ αὔξουσα τό ἄνθος αὐτῆς καί ὡς κῆπος τά σπέρματα αὐτοῦ, οὕτως ἀνατελεῖ Κύριος δικαιοσύνην, καί ἀγαλλίαμα ἐναντίον πάντων τῶν ἐθνῶν. Διά Σιών οὐ σιωπήσομαι, καί διά Ἰερουσαλήμ οὐκ ἀνήσω, ἕως ἄν ἐξέλθῃ ὡς φῶς ἡ δικαιοσύνη μου, τό δέ σωτήριόν μου ὡς λαμπάς καυθήσεται. Καί ὄψονται ἔθνη τήν δικαιοσύνην σου, καί βασιλεῖς

τήν δόξαν σου, καί καλέσει σε τό ὄνομά σου τό καινόν, ὅ ὁ Κύριος ὀνομάσει αὐτό· καί ἔσῃ στέφανος κάλλους ἐν χειρί Κυρίου καί διάδημα βασιλείας ἐν χειρί Θεοῦ σου. Καί οὐκέτι κληθήσῃ, Καταλελειμμένη, καί ἡ γῆ σου οὐ κληθήσεται ἔτι Ἔρημος· σοί γάρ κληθήσεται, Θέλημα ἐμόν, καί τῇ γῇ σου Οἰκουμένη, ὅτι εὐδόκησε Κύριος ἐν σοί καί ἡ γῆ σου συνοικισθήσεται. Καί ὡς συνοικῶν νεανίσκος παρθένῳ, οὕτω κατοικήσουσιν οἱ υἱοί σου· καί ἔσται ὅν τρόπον εὐφρανθήσεται νυμφίος ἐπί νύμφῃ, οὕτως εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπί σοί.

Προφητείας Ἡσαΐου τό Ἀνάγνωσμα
(Κεφ. ξ' 1)

Φωτίζου φωτίζου Ἰερουσαλήμ· ἥκει γάρ σου τό φῶς, καί ἡ δόξα Κυρίου ἐπί σέ ἀνατέταλκεν. Ἰδού σκότος καλύψει γῆν ὡς γνόφος ἐπ᾽ ἔθνη· ἐπί δέ σέ φανήσεται Κύριος, καί ἡ δόξα αὐτοῦ ἐπί σέ ὀφθήσεται. Καί πορεύσονται βασιλεῖς τῷ φωτί σου καί ἔθνη τῇ λαμπρότητί σου. Ἆρον κύκλῳ τούς ὀφθαλμούς σου καί ἰδέ συνηγμένα τά τέκνα σου· ἰδού ἥκασι πάντες οἱ υἱοί σου μακρόθεν, καί αἱ θυγατέρες σου ἐπ᾽ ὤμων ἀρθήσονται. Τότε ὄψῃ καί φοβηθήσῃ καί ἐκστήσῃ τῇ καρδίᾳ, ὅτι μεταβαλεῖ εἰς σέ πλοῦτος θαλάσσης καί ἐθνῶν καί λαῶν. Καί ἥξουσί σοι ἀγέλαι καμήλων, καί καλύψουσί σε κάμηλοι Μαδιάμ καί Γαιφά· πάντες ἐκ Σαβά ἥξουσι φέροντες χρυσίον, καί λίβανον οἴσουσι καί λίθον τίμιον καί τό σωτήριον Κυρίου εὐαγγελιοῦνται. Καί πάντα τά πρόβατα Κηδάρ συναχθήσονταί σοι καί κριοί Ναβαιώθ ἥξουσί σοι, καί ἀνενεχθήσεται δεκτά ἐπί τό θυσιαστήριόν μου, καί ὁ οἶκος τῆς προσευχῆς μου δοξασθήσεται· Τίνες οἵδε ὡς νεφέλαι πέτανται, καί ὡσεί περιστεραί σύν νεοσσοῖς; Ἐμέ αἱ νῆσοι ὑπέμειναν, καί πλοῖα Θαρσίς ἐν πρώτοις, ἀγαγεῖν τά τέκνα σου μακρόθεν καί τόν ἄργυρον καί τόν χρυσόν αὐτῶν μετ᾽ αὐτῶν, διά τό ὄνομα Κυρίου τό ἅγιον, καί διά τό τόν Ἅγιον τοῦ Ἰσραήλ ἔνδοξον εἶναι. Καί οἰκοδόμησουσιν ἀλλογενεῖς τά τείχη σου, καί οἱ βασιλεῖς αὐτῶν παραστήσονταί σοι· διά γάρ ὀργήν μου ἐπάταξά σε, καί δι᾽ ἔλεος ἠγάπησά σε. Καί ἀνοιχθήσονται αἱ πύλαι σου διά παντός, ἡμέρας καί νυκτός οὐ κλεισθήσονται, εἰσαγαγεῖν πρός σέ δύναμιν ἐθνῶν καί βασιλεῖς αὐτῶν ἀγομένους. Τά γάρ ἔθνη καί οἱ βασιλεῖς, οἵτινες οὐ δουλεύσουσί σοι, ἀπολοῦνται καί τά ἔθνη ἐρημίᾳ ἐρημωθήσεται. Καί ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου πρός σέ ἥξει, ἐν κυπαρίσσῳ καί πεύκῃ καί κέδρῳ ἅμα, δοξάσαι τόν τόπον τόν ἅγιόν μου, καί τόν τόπον τῶν ποδῶν μου δοξάσω. Καί πορεύσονται πρός σέ δεδοικότες υἱοί τῶν ταπεινωσάντων σέ καί παροξυνάντων σε, καί κληθήσῃ Πόλις Κυρίου, Σιών, Ἁγίου Ἰσραήλ. Διά τό γεγενῆσθαί σε ἐγκαταλελειμμένην καί μεμισημένην, καί οὐκ ἦν

ὁ βοηθῶν, καί θήσω σε ἀγαλλίαμα αἰώνιον, εὐφροσύνην γενεαῖς γενεῶν. Καί θηλάσεις γάλα ἐθνῶν, καί πλοῦτον βασιλέων φάγεσαι· καί γνώσῃ, ὅτι ἐγώ Κύριος ὁ σῴζων σε, καί ἐξαιρούμενός σε ὁ Θεός Ἰσραήλ.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΛΙΤΗΝ

Τῆς ἑορτῆς. Ἰδιόμελον. Ἦχος α'

Ἡ ἀπαρχή τῆς ἡμῶν σωτηρίας, λαοί σήμερον γέγονεν· ἰδού γάρ ἡ προορισθεῖσα ἀπό γενεῶν ἀρχαίων, Μήτηρ καί Παρθένος, καί δοχεῖον Θεοῦ, ἐκ στείρας γεννηθῆναι προέρχεται· ἄνθος ἐκ τοῦ Ἰεσσαί, καί ἐκ τῆς ῥίζης αὐτοῦ ῥάβδος ἐβλάστησεν. Εὐφαινέσθω Ἀδάμ ὁ προπάτωρ, καί ἡ Εὔα ἀγαλλιάσθω χαίρουσα· ἰδού γάρ ἡ οἰκοδομηθεῖσα ἐκ πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ, τήν θυγατέρα καί ἀπόγονον, μακαρίζει ἐμφανῶς· Ἐτέχθη μοι γάρ φησι λύτρωσις, δι᾽ ἧς ἐκ τῶν δεσμῶν τοῦ Ἅ|δου ἐλευθερωθήσομαι. Ἀγαλλιάσθω ὁ Δαυΐδ κρούων τήν κινύραν, καί εὐλογείτω τόν Θεόν· ἰδού γάρ ἡ Παρθένος πρόεισιν ἐκ πέτρας ἀγόνου, πρός σωτηρίαν τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Τῆς Ἁγίας. Ὁ αὐτός.

Εὐφραίνεσθε ἐν Κυρίῳ αἱ ἐν τῷ Ἁγιωνύμῳ Ὄρει θεῖαι Μοναί, ἡ Ἐσφιγμένου καί τοῦ Χειμάρρου, ὡς θεόθεν ἀξιωθεῖσαι πλουτεῖν τηλικαύτης ὑπερλάμπρου Κτίτορος καί ἡγιασμένης, τῆς ὑψηλῆς καί περιβλέπτου Αὐγούστας Πουλχερίας. Αὕτη γάρ τήν βασίλειον ἀρχήν ὑπερφυσικοῖς προτερήμασι κατεκόσμησε, καί Συνόδους Οἰκουμενικάς συγκροτήσασα, τήν Ὀρθόδοξον Πίστιν τῇ Οἰκουμένῃ παρέσχετο. Ὅθεν εἰς αἰῶνας ἀγαλλομένη, πρεσβεύει σωθῆναι ἡμᾶς.

Ἕτερον. Ἦχος β'.

Ἐκ ῥίζης εὐσεβοῦς, εὐσεβής ἐβλάστησε καρπός, ἡ πανσέβαστος Πουλχερία, ἡ τήν ἁλουργίδα ἐνθέως κοσμήσασα, καί τό διάδημα, ἀρετῆς καί σεμνότητος κόσμημα ἀποδειξαμένη. Τίς τοιοῦτό ποτε ἐθεάσατο παράδοξον; Ἐν τρυφαῖς ἐγκράτειαν ἐπεδείξατο, καί ἐν θορύβοις ἁγνείαν καί νοῦν ἀκλόνητον· ἐν μέσῳ δέ πάλιν ἀνδρῶν παντοίων ἀναστρεφομένη, καί οἰκουμενικαῖς φροντίσιν ἐνασχολουμένη, ἀδιάφθορος διέμεινε· μόνη γάρ παρθένος καί πολυχρονιος βασίλισσα ἐγνωρίσθη· διό δικαίως παρά τῶν ἐνδοξοτέρων Πατέρων, τῆς εὐσεβείας μήτηρ, καί προστάτις Ὀρθοδοξίας κηρύττεται. Αὐτήν οὖν καί ἡμεῖς ἀδελφοί ἱκετεύειν μή διαλείπωμεν, ὅπως τύχωμεν ταῖς πρεσβείαις αὐτῆς, τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως.

Δεῦτε πάντες οἱ ἐν τοῖς πέρασι τῆς οἰκουμένης ὀρθόδοξοι, ᾄσμασι καταστέψωμεν Πουλχερίαν τήν βασίλισσαν καί παρθένον· τήν ἄγρυπνον φύλακα τῶν ὀρθοδόξων· τήν ἄμωμον περιστεράν, τήν ἐνδιαπρέψασαν τῷ κάλλει τῆς παρθενίας, καί τῶν πιστῶν ὀφθεῖσαν ἀδιάσειστον ἔρεισμα· τό καταφύγιον τῶν θείων Πατέρων· τήν προστασίαν τῶν ὀρφανῶν· τήν τροφόν τῶν πενήτων· τήν ἀντίληψιν τῶν ἀσθενῶν καί ἀπολύτρωσιν τῶν ἀδικουμένων· τήν ἄοκνον γηροτρόφον· τῶν θείων Ναῶν τήν κοσμήτορα· τῆς εὐσεβοῦς βασιλείας τήν αἴγλην. Αὕτη γάρ διέλαμψεν ἐν πάσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς καθαρά καί ὁλόφωτος σελήνη, καί ἐκ δεξιῶν τοῦ Σωτῆρος παρίσταται ὡς βασίλισσα, περιβεβλημένη τόν πάγχρυσον κόσμον τῶν ἀρετῶν, τόν τε θεοΰφαντον ποδήρη τῆς παρθενίας, καί τήν ἁλουργίδα τῆς πίστεως, καί τούς χρυσούς κροσσωτούς τῶν εὐποιιῶν, καί τά ποικιλόχροα ἄνθη τῶν θείων χαρίτων πεποικιλμένη. Ὅθεν ἐπεθύμησεν ὁ πάντων Βασιλεύς τοῦ κάλλους αὐτῆς, καί διετήρησεν ἀδιάφθορον παρθένον, καί ἑαυτῷ νύμφην ἄμωμον προσηγάγετο, καί κατοικεῖν παρ᾽ αὐτῷ ἐποιήσατο. Ταύτην οὖν ἱκετεύοντες εἴπωμεν· Βασίλισσα θεόστεπτε, τῶν εὐσεβῶν προστασία, ὡς ἔχουσα πρός αὐτόν ἀκαταίσχυντον παῤῥησίαν, μεσίτευσον ὑπέρ ἡμῶν, καί ὑπέρ ταύτης τῆς Ἱερᾶς Μονῆς σου, ἵνα διαμένοντες ἀβλαβεῖς, εὐφημῶμέν σε εἰς τούς αἰῶνας.

Καί νῦν . . . Τῆς ἑορτῆς. Ἦχος β΄.

Δεῦτε φιλοπάρθενοι πάντες, καί τῆς ἁγνείας ἐρασταί · δεῦτε ὑποδέξασθε πόθῳ, τῆς παρθενίας τό καύχημα, ἐκ πέτρας βλυστάνουσαν στερεᾶς, τήν πηγήν τῆς ζωῆς, καί ἐκ τῆς ἀτεκνούσης, τήν βάτον τοῦ ἀΰλου πυρός, τοῦ καθαίροντος, καί φωτίζοντος τάς ψυχάς ἡμῶν.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΤΙΧΟΝ

Στιχηρά Προσόμοια τῆς Ἁγίας.

Ἦχος δ΄. Ὁ ἐξ Ὑψίστου κληθείς

Ὡς ὀρθρινήν χρυσπόρφυρον αἰθρίαν, καί ὡς εὐδιάχυτον ἀνατολήν φαεινήν, καί ἑωσφόρον εὐφρόσυνον, καί οὐρανίαν, λαμπράν νεφέλην καί ἐξαστράπτουσαν, ταῖς θείαις τοῦ Πνεύματος, ἀΰλοις χάρισι, τοῦ ἀκενώτως ἐκλάμψαντος, ἐν τῇ ψυχῇ σου, καί ὡς φωστῆρά σε κόσμῳ δείξαντος, καί φῶς ἀνέσπερον γινώσκομεν, Ἐκκλησίας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ὅν ἱκέτευε σῶσαι, Πουλχερία, τάς ψυχάς ἡμῶν.

Στίχ. Παρέστη ἡ Βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου.

Ἡ ἐκ σπαργάνων Χριστῷ ἀνατεθεῖσά, καί βίον ζηλώσασα τόν ἀξιέπαινον, τῷ τήν ζωήν δωρουμένῳ σοι, καί σωτηρίαν, καί πρός τήν θείαν ὄντως ἀπόλαυσιν, σέ μεταβιβάσαντι, τήν ἀδιάῤῥευστον,

ὦ Πουλχερία βασίλισσα, τήν παρθενίαν, καί ἀπαρχήν Αὐτῷ καθιέρωσας, Ὅν καί ἐνθέως ἐδογμάτισας, σύν συγγόνῳ τῷ σῷ Παμμακάριστε, μεθ᾽ οὗ αἴτησαι λύσιν, τῶν παθῶν ἡμῶν δωρήσασθαι.

Στίχ. Ἀπενεχθήσονται τῷ Βασιλεῖ παρθένοι ὀπίσω αὐτῆς.

Ἡ τῶν Πατέρων τοῖς δόγμασι πεισθεῖσα, καί πάσας ἐκκόψασα αἱρετιζόντων ὁρμάς, καθάπερ θάλασσα ἄκλυστος, καί κρυσταλλίνη, τῇ παρθενίᾳ σύ ἀναδέδειξαι· ὅθεν διαυγέστατος, Ὀρθοδοξιας φωστήρ, ὦ Πουλχερία γεγένησαι, θείας ἀκτῖνας, ἐν τῇ καρδία σου θησαυρίσασα, καί ἀπό δόξης πρός τήν ἄφραστον, ἤρθης δοξαν Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ὅν ἱκέτευε σῶσαι, καί φωτίσαι τάς ψυχάς ἡμῶν.

Δόξα . . . Ἦχος πλ. δ'.

Παρθένων ἀγλάϊσμα καί εὐσεβῶν Βασιλέων εὐπρέπεια, καί τῶν Δικαίων ἁπάντων τό ἐγκαλλώπισμα, Πουλχερία πανέντιμε, ἡ μόνη τό στέμμα, καί τήν πορφύραν καί ἁλουργίδα σωφροσύνῃ κοσμήσασα, καί τήν ὀρθόδοξον πίστιν τῇ οἰκουμένῃ κηρύξασα, πρέσβευε Πανεύφημε, ὑπέρ τῆς Ποίμνης σου ταύτης, τῆς ἐτησίως τελούσης, τήν πανσέβαστον μνήμην σου.

Καί νῦν......... Τῆς ἑορτῆς. Ὁ αὐτός.

Δεῦτε ἅπαντες πιστοί, πρός τήν Παρθένον δράμωμεν· ἰδού γάρ γεννᾶται, ἡ πρό γαστρός προορισθεῖσα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Μήτηρ, τό τῆς παρθενίας κειμήλιον, ἡ τοῦ Ἀαρών βλαστήσασα ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης τοῦ Ἰεσσαί, τῶν Προφητῶν τό κήρυγμα, καί τῶν Δικαίων, Ἰωακείμ καί Ἄννης, τό βλάστημα. Γεννᾶται τοίνυν, καί ὁ κόσμος σύν αὐτῇ ἀνακαινίζεται. Τίκτεται, καί ἡ Ἐκκλησία τήν ἑαυτῆς εὐπρέπειαν καταστολίζεται. Ὁ ναός ὁ ἅγιος, τό τῆς Θεότητος δοχεῖον, τό παρθενικόν ὄργανον, ὁ βασιλικός θάλαμος, ἐν ᾧ τό παράδοξον τῆς ἀποῤῥήτου ἑνώσεως, τῶν συνελθουσῶν ἐπί Χριστοῦ φύσεων, ἐτελεσιουργήθη μυστήριον· ὅν προσκυνοῦντες ἀνυμνοῦμεν, τήν τῆς Παρθένου πανάμωμον γέννησιν.

Νῦν ἀπολύεις, τό Τρισάγιον, καί τό
Ἀπολυτίκιον.
Ἦχος γ'. Τήν ὡραιότητα.

Τήν ὡραιότητα, τῆς σωφροσύνης σου, καί τό ὑπέρλαμπρον, τῆς εὐσεβείας σου, πᾶς συνετός κατανοῶν, ἐκπλήττεται Πουλχερία· Πῶς εἰς τά βασίλεια, παρθενίαν ἐφύλαξας, πῶς δέ τόν ἀρχέκακον, ὄφιν μόνη κατήργησας· διό σέ εὐφημοῦντες βοῶμεν· Δόξα Θεῷ τῷ

ἐν Τριάδι.

Δόξα . . . Καί νῦν . . . Τῆς ἑορτῆς.

Ἀπολυτίκιον.

Ἦχος δ'.

Ἡ γέννησίς σου Θεοτόκε, χαράν ἐμήνυσε πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ· ἐκ σοῦ γάρ ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, Χριστός ὁ Θεός ἡμῶν· καί λύσας τήν κατάραν, ἔδωκε τήν εὐλογίαν· καί καταργήσας τόν θάνατον, ἐδωρήσατο ἡμῖν ζωήν τήν αἰώνιον (ἐκ. γ').

Ἀπόλυσις

ΕΙΣ ΤΟΝ ΟΡΘΡΟΝ

Μετά τήν α' Στιχολογίαν, Κάθισμα.

Ἦχος α'. Τόν τάφον σου Σωτήρ.

Προστάτις ὀρφανῶν, καί χηρῶν Κυβερνῆτις, ἐδόθης πρός Θεοῦ, Πουλχερία θεόφρον, καί ἄμισθος βοήθεια, ἀνεδείχθης θεόσοφε· ὅθεν σήμερον, ἀνευφημοῦντές σε πόθῳ, τήν πανσέβαστον, ἐπιτελοῦμέν σου μνήμην, πιστῶς σέ γεραίροντες.

Δόξα . . . Καί νῦν . . . Τῆς ἑορτῆς.

Ἦχος δ'. Κατεπλάγη Ἰωσήφ.

Ἀναβόησον Δαυῒδ, τί ὤμοσέ σοι ὁ Θεός; Ἅ μοι ὤμοσε φησί, καί ἐκπεπλήρωκεν ἰδού, ἐκ τοῦ καρποῦ τῆς κοιλίας μου δούς τήν Παρθένον· ἐξ ἧς ὁ Πλαστουργός, Χριστός ὁ νέος Ἀδάμ, ἐτέχθη Βασιλεύς ἐπί τοῦ θρόνου μου· καί βασιλεύει σήμερον, ὁ ἔχων τήν βασιλείαν ἀσάλευτον· Ἡ στεῖρα τίκτει, τήν Θεοτόκον, καί τροφόν τῆς ζωῆς ἡμῶν.

Μετά τήν β' Στιχολογίαν, Κάθισμα.

Ἦχος δ'. Ταχύ προκατάλαβε.

Τῇ θεία λαμπρότητι, Ἁγίου Πνεύματος, τό σκότος ἐδίωξας, τῶν κακοδόξων σεμνή, Πουλχερία ἀοίδιμε· ἤρθης πρός εὐσεβείας, καθαρότατον ὕψος, ἤστραψας τάς ἀκτῖνας, ὀρθοδόξων δογμάτων, εἰς ἄδυτον φῶς τῆς Βασιλείας Χριστοῦ σκηνώσασα.

Δόξα . . . Καί νῦν . . . Τῆς ἑορτῆς.

Ἦχος δ'. Κατεπλάγη Ἰωσήφ.

Ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καί ἐξ ὀσφύος τοῦ Δαυῒδ, ἡ Θεόπαις Μαριάμ, τίκτεται σήμερον ἡμῖν, καί νεουργεῖται ἡ σύμπασα, καί θεουργεῖται. Συγχάρητε ὁμοῦ, ὁ οὐρανός καί ἡ γῆ· αἰνέσατε αὐτήν, αἱ πατριαί τῶν ἐθνῶν. Ἰωακείμ εὐφραίνεται, καί Ἄννα πανηγυρίζει κραυγάζουσα· Ἡ στεῖρα τίκτει, τήν Θεοτόκον, καί τροφόν τῆς ζωῆς ἡμῶν.

Μετά τόν πολυέλεον, Κάθισμα.
Ἦχος γ'. Τήν ὡραιότητα.

Τόν ὡραιότατον, Χριστόν ἐπόθησας, καί τά ὁρώμενα, κάλλη παρέδραμες, ὡς νουνεχής καί συνετή, πανεύφημε Πουλχερία· ὅθεν κατεκόσμησας, ἀρεταῖς τά βασίλεια, καί κατεμυκτήρισας, κακοδόξων συστήματα· διό οἱ σοί ἱκέται βοῶμεν· χαῖρε ἡμῶν ἡ προστασία.

Δόξα . . . Καί νῦν . . . Τῆς ἑορτῆς.

Ἦχος πλ. δ'. Τό προσταχθέν μυστικῶς.

Ἀγαλλιάσθω οὐρανός, γῆ εὐφραινέσθω· ὁ τοῦ Θεοῦ γάρ οὐρανός, ἐν γῇ ἐτέχθη, ἡ Θεόνυμφος τήν Μαριάμ· καί χαίρει ἐπί τῷ τόκῳ Ἰωακείμ, Ῥάβδος λέγων ἐτέχθη μοι, ἐξ ἧς τό ἄνθος Χριστός, ἐβλάστησεν ἐκ ῥίζης Δαυΐδ. Ὄντως θαῦμα παράδοξον!

Οἱ Ἀναβαθμοί, καί τό α' Ἀντίφωνον τοῦ δ' ἤχου.

Προκείμενον.

Παρέστη ἡ Βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου . . .
Στίχ. Σμύρνα καί στακτή καί κασία ἀπό τῶν ἱματίων σου.
Τό, Πᾶσα πνοή . . .
Εὐαγγέλιον τοῦ Ὄρθρου ἐκ τοῦ κατά Ματθαῖον.
Ζήτει τῷ ιζ' Σαββάτῳ Ματθαίου
Ὁ Ν' Ψαλμός.
Δόξα. Ταῖς τῆς Θεοστέπτου....
Καί νῦν. Ταῖς τῆς Θεοτόκου...

Στίχ. Ἐλέησόν με ὁ Θεός . . . καί τό παρόν...

Ἰδιόμελον. Ἦχος πλ. β'.

Θεόστεπτε Παρθένε, Πουλχερία Ἰσαπόστολε, ὡς ἔχουσα πρός Κύριον παῤῥησίαν, πρέσβευε ὑπέρ ἡμῶν, τῶν πιστῶς ἐκτελούντων τήν μνήμην σου.

Σῶσον ὁ Θεός τόν λαόν σου . . .

Τό, Κύριε, ἐλέησον, ιβ', καί οἱ Κανόνες τῆς ἑορτῆς καί τῆς Ἁγίας.

Κανών τῆς Ἁγίας.

Ὠδή α'. Ἦχος δ'. Ἀνοίξω τό στόμα μου.

Ὑμνῆσαί σε μέλλοντι, καί εὐφημῆσαι προσπεύδοντι, αἰδοῦμαι καί δέδοικα, μή ἀποτύχω σεμνή, τῶν χαρίτων σου, τόν πλοῦτον ἀνυμνῆσαι· διό ἱκετεύω σε, χάριν μοι δώρησαι.

Τόν πόθον μου πρόσδεξαι, καί μή παρίδῃς δεόμενον, καί λόγου καί χάριτος, τῶν σῶν ναμάτων τυχεῖν, ἡ πανεύσπλαγχνος, τροφός

τῶν πενομένων, ὅπως εὐφραινόμενος, πανηγυρίζω σε.

Ἱκέσιον δέησιν, χαρμονικῶς σοι προσφέρωμεν, τελοῦντες τήν μνήμην σου, τήν φωτοφόρον κλεινή, καί δεόμεθα, θερμῶς ἀξιωθῆναι, τῆς ἄνω λαμπρότητος, ταῖς ἱκεσίαις σου.

Θεοτοκίον

Ὡς ἔμψυχον θάλαμον, ὡς ἀδιάφθορον σκήνωμα, ὡς πύλην οὐράνιον, ὡς θείαν τράπεζαν, ὡς παλάτιον, καί θρόνον τοῦ Δεσπότου, Μαρίαν τήν ἄχραντον, ὕμνοις τιμήσωμεν.

Καταβασία

Σταυρόν χαράξας Μωσῆς, ἐπ᾿ εὐθείας ῥάβδῳ, τήν Ἐρυθράν διέτεμε, τῷ Ἰσραήλ πεζεύσαντι· τήν δέ ἐπιστρεπτικῶς, Φαραώ τοῖς ἅρμασι, κροτήσας ἥνωσεν, ἐπ᾿ εὔρους διαγράψας, τό ἀήττητον ὅπλον· διό Χριστῷ ᾄσωμεν, τῷ Θεῷ ἡμῶν, ὅτι δεδόξασται.

Τῆς Ἁγίας.

Ὠδή γ΄. Τούς σούς ὑμνολόγους.

Τήν ποίμνην σου ταύτην Πουλχερία, τήν πόθῳ γεραίρουσαν τά σά, Ἄνασα προτερήματα, ταῖς σαῖς εὐχαῖς ἐνίσχυσον, θεοφιλῶς πορεύεσθαι, καί θεαρέστως ἰθύνεσθαι.

Ἐδείχθης λιμήν τῶν ἐν ἀνάγκαις, καί τόμος θεόγραφος σεμνή, ἔχουσα τά θεόπνευστα, πνευματικά μαθήματα, ἐν τῇ ψυχῇ σου πάντοτε, ὡς θείου Πνεύματος ἔμπλεως.

Τούς πόθῳ τελοῦντας μακαρία, τήν θείαν σου μνήμην καί σεπτήν, παθῶν ἀχλύος λύτρωσαι, καί ἀναγκῶν καί θλίψεων, καί πρός ὁδόν θεάρεστον, προθύμως τρέχειν εὐόδωσον.

Θεοτοκίον

Χειμάζει με κλύδων ἁμαρτίας, καί σάλος ἀτόπων λογισμῶν· σπλαγχνίσθητι Πανάμωμε, καί χεῖρα βοηθείας μοι, ὡς συμπαθής ἐπέκτεινον, ὅπως σωθείς μεγαλύνω σε.

Καταβασία

Ῥάβδος εἰς τύπον τοῦ μυστηρίου παραλαμβάνεται· τῷ βλαστῷ γάρ προκρίνει τόν ἱερέα· τῇ στειρευούσῃ δέ πρώην Ἐκκλησίᾳ νῦν ἐξήνθησε, ξύλον Σταυροῦ, εἰς κράτος καί στερέωμα.

Κάθισμα

Ἦχος δ΄. Κατεπλάγη Ἰωσήφ.

Συνεκρότησας σοφῶς, τετάρτην Σύνοδον σοφή, ἐν Χαλκηδόνι σύν σεπτῷ, Μαρκιανῷ τῷ βασιλεῖ, ἑξακοσίων καί τριάκοντα Πατέρων. Αὕτη Εὐτυχῆ καί Διόσκορον, καί πλάνην τήν αὐτῶν, κατεδίκασεν, ὡς καί τό πρίν ὑπό Θεοδοσίου, ἡ ἐν Ἐφέσῳ Νεστόριον, σύν σοί Αὐγούστα, ἐπικυροῦσα, τά τῆς πίστεως δόγματα.

Δόξα . . . Καί νῦν . . . Τῆς ἑορτῆς

Ἦχος δ'. Κατεπλάγη Ἰωσήφ.

Ἡ Παρθένος Μαριάμ, καί Θεοτόκος ἀληθῶς, ὡς νεφέλη τοῦ φωτός, σήμερον ἔλαμψεν ἡμῖν, καί ἐκ Δικαίων προέρχεται εἰς δόξαν ἡμῶν. Οὐκ ἔτι ὁ Ἀδάμ κατακρίνεται· ἡ Εὔα τῶν δεσμῶν ἠλευθέρωται· καί διά τοῦτο κράζομεν βοῶντες, ἐν παῤῥησίᾳ τῇ μονῇ Ἁγνῇ· Χαράν μηνύει, ἡ γέννησίς σου, πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ.

Τῆς Ἁγίας

Ὠδή δ'. Τήν ἀνεξιχνίαστον

Τήν εὐπρεπεστάτην σου νῦν κορυφήν, πόθῳ εὐφημῆσαι προσέρχομαι, ὁ δυσμορφίας πεπλησμένος ἀγαθή· ὡς εὐμενής οὖν δέξαι με, θείαν πρός ζωήν ἐπανάγουσα.

Τούς ἐπιτελοῦντάς σου νῦν εὐσεβῶς, τό σεπτόν μνημόσυνον πρέσβευε, ἀξιωθῆναι Παραδείσου τῆς τρυφῆς, καί θεϊκῆς λαμπρότητος, καί τῆς τῶν Ἁγίων μεθέξεως.

Ἥν ἐκ βάθρων ἤγειρας σεπτήν Μονήν, καί τῷ τοῦ Σωτῆρος ὀνόματι, καθιέρωσας διαμένειν ἐσαεί, ἐν ἀῤῥαγεῖ συντήρησον, πέτρᾳ εὐσεβείας ἀκλόνητον.

Θεοτοκίον

Ἡ πανυπερθαύμαστος Μήτηρ Θεοῦ, λάμψον μετανοίας ἀκτῖνάς μοι, λῦσον τόν ζόφον τῶν ἀμέτρων μου κακῶν, τούς πονηρούς ἀπέλασον, Κόρη λογισμούς τῆς καρδίας μου.

Καταβασία

Εἰσακήκοα Κύριε, τῆς οἰκονομίας σου τό μυστήριον, κατενόησα τά ἔργα σου, καί ἐδόξασά σου τήν Θεότητα.

Τῆς Ἁγίας

Ὠδή ε'. Ἐξέστη τά σύμπαντα

Πιστῶν ἡ ὁμήγυρις, κηρύττει τά ἐλέη σου, καί τῆς εὐποιΐας σου τόν πλοῦτον· σεμνή γάρ ὤφθης, τῶν ἐν ἀνάγκαις σωτήρ, καί τῆς εὐσεβείας βοηθός, καί πᾶσιν ἐγνώσθησαν, τά λαμπρότατα ἔργα σου.

Παρθένος σέ Δέσποινα, ἡ Κόρη καί Βασίλισσα, ἠξίωσε μόνην βασιλεύειν, καί παρθενεύειν, ὦ Πουλχερία κλεινή, ἐν τῷδε τῷ βίῳ τῷ φθαρτῷ· ὅθεν καί ἐξέλαμψας, ὡς λαμπρότατος ἥλιος.

Νυμφῶνα εἰς ἄφθαρτον, καί θάλαμον οὐράνιον, εἰσῆλθες ἐνδόξως Πουλχερία, ὥσπερ παρθένος, μετά λαμπάδος λαμπρᾶς, θείῳ ἐξαστράπτουσα φωτί, ἐναρέτων πράξεων καί δογμάτων τοῦ Πνεύματος.

Θεοτοκίον

Ἰσχύς τε καί στήριγμα, τῆς ἀσθενοῦς καρδίας μου, σύ εἶ

ἀπειρόγαμε Παρθένε, ἄῤῥηκτον τεῖχος, ἀπό προσώπου ἐχθροῦ, σῴζουσα παντοίων με δεινῶν, τρέπουσα τάς φάλαγγας, τοῦ δεινοῦ πολεμήτορος.

Καταβασία

Ὢ τρισμακάριστον ξύλον! ἐν ᾧ ἐτάθη Χριστός, ὁ Βασιλεύς καί Κύριος· δι᾿ οὗ πέπτωκεν ὁ ξύλῳ ἀπατήσας, τῷ ἐν σοί δελεασθείς, Θεῷ τῷ προσπαγέντι σαρκί, τῷ παρέχοντι, τήν εἰρήνην ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν.

Τῆς Ἁγίας.

Ὠδή στ΄. Τήν θείαν ταύτην

Ὡς ῥόδον εὔοσμον ἤνθησας, καί ἄνθος Παραδείσου ἀμάραντον, ἐν τῷ συστήματι, τῆς Ἐκκλησίας Πανέντιμε, θείων χαρίτων κάλλεσι, διαπρέπουσα.

Ὡς ἄλλη κρήνη χρυσοῤῥειθρος, ἐν μέσῳ τῶν Συνόδων ἐξέχεας, ὕδωρ ἀθάνατον, θείων δογμάτων διδάγματα, τάς τῶν πιστῶν καρδίας, καταδροσίζοντα.

Τούς πόθῳ ταύτην γεραίροντας, τήν θείαν καί σεβάσμιον μνήμην σου, καί ἑορτάζοντας, δεινῶν παντοίων ἀπάλλαξον, καί λύτρωσαι πταισμάτων, ταῖς ἱκεσίαις σου.

Θεοτοκίον

Τήν θείαν στάμνον καί τράπεζαν, τόν ἄρτον τῆς ζωῆς τήν βαστάσασαν, τήν ἀγεώργητον, χώραν τό ὄρος τό ἅγιον, τήν Θεοτόκον Κόρην, ὕμνοις δοξάσωμεν.

Καταβασία

Νοτίου θηρός ἐν σπλάγχνοις, παλάμας Ἰωνᾶς σταυροειδῶς διεκπετάσας, τό σωτήριον πάθος προδιετύπου σαφῶς· ὅθεν τριήμερος ἐκδύς, τήν ὑπερκόσμιον Ἀνάστασιν ὑπεζωγράφησε, τοῦ σαρκί προσπαγέντος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, καί τριημέρῳ ἐγέρσει, τόν κόσμον φωτίσαντος.

Κοντάκιον

Ἦχος γ΄. Ἡ Παρθένος σήμερον

Τήν σεπτήν σου σήμερον, πανηγυρίζομεν μνήμην, καί πιστῶς δοξάζομεν, τόν στεφανώσαντα ταύτην, στέμμασι, τῆς παρθενίας πανακηράτοις, κάλλεσιν, Ὀρθοδοξίας διαυγεστάτοις, Πουλχερία στεφηφόρε, πρεσβείαν ποίει, ὑπέρ ἡμῶν πρός Θεόν.

Ὁ Οἶκος

Κάλλη οὐράνια ἐκμανθάνειν, καί πέρατα γῆς ἐρευνᾶν, πολύπονον ἐστίν ἔργον, καί δυσνόητον· ὥσπερ οὖν ἀστέρας οὐρανοῦ, καί ψάμμον θαλάσσης, ἀριθμῆσαι ἀδύνατον, οὕτως οὐδέ Πουλχερίας τάς εὐποιΐας, καί ἀγαθοεργίας, καί τήν σωφροσύνην καί εὐσέβειαν

εἰπεῖν ἱκανῶς. Τοσούτοις αὐτήν χαρίσμασιν, ἐκόσμησεν ὁ Κύριος, οὗ τήν πίστιν ἐτήρησεν ἀδιάφθορον, κηρύξασα τήν ἀειπάρθενον αὐτοῦ Μητέρα Θεοτόκον, καί αὐτόν Θεάνθρωπον τέλειον, ἐκ δύο φύσεων τελείων, εἰς μίαν ἀσύγχυτον ὑπόστασιν, ᾧ καί πρεσβεύει ὑπέρ ἡμῶν ὡς Θεῷ.

Συναξάριον τοῦ Μηναίου

Τῇ Ι' τοῦ αὐτοῦ μηνός, Μνήμη τῆς Ἁγίας Ἐνδόξου Θεοστέπτου καί Ἰσαποστόλου Πουλχερίας τῆς Παρθένου, τῆς χρηματισάσης Κτιτορίσσης τῶν Ἱερῶν Μονῶν Ἐσφιγμένου καί Χειμάῤῥου (Ξηροποτάμου) Ἁγίου Ὄρους Ἄθω.

Στίχοι

Ὄντως παρέστη ψαλμικῶς Πουλχερία,
Ἐκ δεξιῶν σου Βασίλισσα Χριστέ μου.
Ἕτεροι Στίχοι.
Πουλχερία ἡ Βασιλίς καί Παρθένος,
Προστάτις τε ἄγρυπνος τῆς εὐσεβείας.
Τῇ δεκάδι Βασιλίς γῆθεν χαρίεσσα μετέστη.

Τῆς Ἁγίας.
Ὠδή ζ'. Οὐκ ἐλάτρευσαν.

Ἀπεδίωξας, Νεστόριον τόν ἄφρονα, τόν μελετήσαντα, κατά Χριστοῦ ἀσεβῶς, δυάδος τῶν φύσεων, ἔχουσα πρόμαχον, τόν σοφώτατον, Ἀλεξανδρείας Κύριλλον, εὐσεβῶς σέ νουθετοῦντα.

Ἐκ τῶν θείων, περιβόλων ἀπεμάκρυνας, ὡς ἀτυχέστατον, τόν δυστυχῆ Εὐτυχῆ, καί ἀπεσκοράκισας, κακῶς Διόσκορον, τόν κακόφρονα, πίστιν καλῶς κατέχουσα, τῶν Πατέρων τήν ἁγίαν.

Ἐξεπαίδευσας, σοφῶς τόν Θεοδόσιον, τόν σόν κασίγνητον, ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ, ἐμμένειν ἀκλόνητον, καί ἀναμέλποντα· Ὑπερύμνητε, ὁ τῶν Πατέρων Κύριος, καί Θεός εὐλογητός εἶ.

Θεοτοκίον

Ἡ Βασίλισσα, Παρθένος ἡ κυήσασα, τόν Βασιλέα Χριστόν, οἴκτειρον σῶσόν με, κλονούμενον πάθεσι, πίστει στερέωσον, καί ὁδήγησον, πρός σωτηρίας τρίβον με, τῶν πιστῶν ἡ σωτηρία.

Καταβασία

Ἔκνοον πρόσταγμα τυράννου δυσσεβοῦς, λαούς ἐκλόνησε, πνέον ἀπειλῆς καί δυσφημίας θεοστυγοῦς· ὅμως τρεῖς Παῖδας οὐκ ἐδειμάτωσε, θυμός θηριώδης, οὐ πῦρ βρόμεον· ἀλλ' ἀντηχοῦντι δροσοβόλῳ πνεύματι, πυρί συνόντες ἔψαλλον· Ὁ ὑπερύμνητος, τῶν Πατέρων καί ἡμῶν, Θεός εὐλογητός εἶ.

Τῆς Ἁγίας

ᾨδή η΄. Παῖδας εὐαγεῖς.

Μόνη θαυμαστῶς ἐν βίῳ τῷδε, βασίλισσα καί παρθένος ἀναδέδειξαι, ἁλουργίδα ἄφθορον, καί πορφύραν ἄχραντον, ἐνδεδυμένη Ἔνδοξε, καί ἀναμέλπουσα· Τόν Κύριον ὑμνεῖτε τά ἔργα, καί ὑπερυψοῦτε, εἰς πάντας τούς αἰῶνας.

Ὕμνησας ἐν μέσῳ τῆς Συνόδου, τόν τόκον τῆς Θεοτόκου δύο φύσεσι, πέλοντα ἀσύγχυτον, καί μετά τήν ἕνωσιν, ὡς οἱ Πατέρες ἅπαντες, πανσόφως ἔψαλλον, Θεάνθρωπον ὑμνοῦντες Σωτῆρα, καί δοξολογοῦντες, εἰς πάντας τούς αἰῶνας.

Ἐσβέσθη αἱρέσεων τό θράσος, καί πάσης κακοδοξίας τά φρυάγματα, τῇ ὀρθοτομίᾳ σου, Πουλχερία πάνσοφε, καί Οἰκουμένην ἅπασαν, ᾄδειν ἐκέλευσας· Τόν Κύριον ὑμνεῖτε τά ἔργα, καί ὑπερυψοῦτε, εἰς πάντας τούς αἰῶνας.

Θεοτοκίον

Ὀπίσω σου ἔδραμον γυναῖκες, τῶν μύρων τῶν ἡδυπνόων ἐπαισθόμεναι, Πάναγνε Θεόνυμφε, Κόρη Ἀπειρόγαμε τοῦ ἐκ γαστρός σου λάμψαντος, Μονογενοῦς Υἱοῦ, καί σοί συμβασιλεύοντος ὄντως, ἀνυμνολογοῦσαι, Χριστόν εἰς τούς αἰῶνας.

Καταβασία

Εὐλογεῖτε Παῖδες, τῆς Τριάδος ἰσάριθμοι, δημιουργόν Πατέρα Θεόν· ὑμνεῖτε τόν συγκαταβάντα Λόγον, καί τό πῦρ εἰς δρόσον μεταποιήσαντα· καί ὑπερυψοῦτε τό πᾶσι ζωήν παρέχον, Πνεῦμα πανάγιον εἰς τούς αἰῶνας.

Τῆς Ἁγίας

ᾨδή θ΄. Ἅπας γηγενής.

Ἔδυς ὡς ἀστήρ, ἐν κόσμῳ Πανέκλαμπρε, καί ἐξανέτειλας, πρός τήν ὑπερκόσμιον, ζωήν λιποῦσα ὥσπερ ἀκτῖνας ἡμῖν, τάς ἀρετάς τοῦ βίου σου, καί κατορθώματα, τάς καρδίας, πάντων καταυγάζουσα, τῶν πιστῶς ἐκτελούντων τήν μνήμην σου.

Πύλαι οὐρανῶν, φαιδρῶς διηοίχθησαν, ὑπολαβοῦσαί σε, καί τῶν πρωτοτόκων νῦν, ἡ Ἐκκλησία ἔχει χορεύουσαν, σύν ἐκλεκτοῖς ἀοίδιμε, τήν ἱεράν σου ψυχήν, ἔνθα ἦχος, ἐστίν ἑορτάζοντος, Πουλχερία καί φῶς τό ἀνέσπερον.

Λύσιν δυσχερῶν, παθῶν ἀπολύτρωσιν, βίου διόρθωσιν, αἴτησαι ἀείμνηστε, καταπεμφθῆναι τοῖς εὐφημοῦσί σε, καί τό σεπτόν μνημόσυνον, ἐπιτελοῦσί σου, παῤῥησίαν, ἔχουσα πρός Κύριον, Πουλχερία σεμνή ἀξιάγαστε.

Θεοτοκίον

Σῶσόν με Ἁγνή, Σωτῆρα κυήσασα, καί πανοικτίρμονα· οἴκτειρον τόν δοῦλόν σου, πρός μετανοίας ὁδόν κατεύθυνον, τοῦ πονηροῦ τά σκάνδαλα, ἐκ μέσου ποίησον, τῆς αὐτοῦ δέ, λύτρωσαι ἐνέδρας με, Θεοτόκε πιστῶν ἡ βοήθεια.

Καταβασία

Μυστικός εἶ Θεοτόκε Παράδεισος, ἀγεωργήτως βλαστήσασα Χριστόν, ὑφ᾿ οὗ τό τοῦ Σταυροῦ, ζωηφόρον ἐν γῇ, πεφυτούργηται δένδρον· δι᾿ οὗ νῦν ὑψουμένου, προσκυνοῦντες αὐτόν, σέ μεγαλύνομεν.

Ἐξαποστειλάριον τῆς Ἁγίας.
Ἐν Πνεύματι τῷ Ἱερῷ.

Ἐνέκρωσας τό φρόνημα, τῆς σαρκός στεφηφόρε, ὦ Πουλχερία πάνσεμνε, τῶν παρθένων ἡ δόξα, καί Νεστορίου ἄνοιαν, ἐν Θεῷ διήλεγξας, ὡς λῆρον οὖσαν καί μύθον, τήν Πανάμωμον ὄντως, καί Μητέρα τοῦ φωτός, κηρύσασα Θεοτόκον.

Τῆς ἑορτῆς
Γυναῖκες ἀκουτίσθητε.

Ἀδάμ ἀνακαινίσθητι, καί Εὔα μεγαλύνθητι· Προφῆται σύν Ἀποστόλοις, χορεύσατε καί Δικαίοις· κοινή χαρά ἐν τῷ κόσμῳ, Ἀγγέλων τε καί ἀνθρώπων, ἐκ τῶν Δικαίων σήμερον, Ἰωακείμ καί τῆς Ἄννης, γεννᾶται ἡ Θεοτόκος.

ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΙΝΟΥΣ

Ἱστῶμεν Στίχους δ′, καί ψάλλομεν Στιχηρά
Προσόμοια δ′τῆς Ἁγίας.

Ἦχος δ′. Ἔδωκας σημείωσιν.

Ἔδωκας Παντάνασσα, Πουλχερίᾳ, τῇ δούλῃ σου, Δεβόῤῥας κρίσιν καί φρόνησιν, τῆς Σάῤῥας εὐσέβειαν, καί σεπτῶν Πατέρων, τήν Ὀρθοδοξίαν, τό συμπαθές τῆς Ταβιθᾶ, Ἑλένης ζῆλόν τε πρός ἀνέγερσιν, Ναῶν καί διακόσμησιν, ὡς βασιλίδων Βασίλισσα· καί αὐτήν σῷ Υἱῷ ἀεί, βασιλεύειν ἠξίωσας.

Σῶμα ἀκηλίδωτον, καί λογισμόν ἀπερίτρεπτον, ἡδοναῖς διετήρησας, καί νύμφη ἀκήρατος, τῷ πεποιηκότι, σευατήν προσῆξας, πεποικιλμένην ἱερῶς, θείαν πορφύραν ἀειμακάριστε· διό σέ προσελάβετο, πρός φωτεινότατον θάλαμον, καί νυμφῶνα ἀκήρατον, Πουλχερία θεόστεπτε.

Χάριν τήν τοῦ Πνεύματος, ὦ Πουλχερία πανένδοξε, ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος, ἐδέξω καθάρασα, σευατήν σωφρόνως, διά πολιτείας, καί λογισμῷ θεοσεβεῖ, τήν κακοδόξων ὀφρύν κατέσπασας, καί κάλλει τῷ τοῦ σώματος, τήν ψυχικήν ὡραιότητα, θεοφρόνως ἀντέθηκας, εὐσεβῶν ἐγκαλλώπισμα.

Μνήμην τήν πανέντιμον, ὦ Πουλχερία πανεύφημε, ἐκτελοῦσα ἡ μάνδρα σου, ἐνθέως γεραίρει σου, τούς σεπτούς ἀγῶνας, ὑπέρ εὐσεβείας, καί τήν ὀρθότητα τῶν σῶν, θείων δογμάτων καί καθαρότητα, δι᾽ ὧν κατεπολέμησας, τῶν κακοδόξων τάς φάλαγγας, καί μακράν ἀπεδίωξας, τῆς Χριστοῦ ποίμνης ἔνδοξε.

Δόξα . . . Τῆς Ἁγίας. Ἦχος πλ. α΄.

Δεῦτε πάντες οἱ ἐν τοῖς πέρασι τῆς οἰκουμένης ὀρθόδοξοι, ᾄσμασι καταστέψωμεν Πουλχερίαν τήν βασίλισσαν καί παρθένον· τήν ἄγρυπνον φύλακα τῶν ὀρθοδόξων· τήν ἄμωμον περιστεράν, τήν ἐνδιαπρέψασαν τῷ κάλλει τῆς παρθενίας, καί τῶν πιστῶν ὀφθεῖσαν ἀδιάσειστον ἔρεισμα· τό καταφύγιον τῶν θείων Πατέρων· τήν προστασίαν τῶν ὀρφανῶν· τήν τροφόν τῶν πενήτων· τήν ἀντίληψιν τῶν ἀσθενῶν καί ἀπολύτρωσιν τῶν ἀδικουμένων· τήν ἄοκνον γηροτρόφον· τῶν θείων Ναῶν τήν κοσμήτορα· τῆς εὐσεβοῦς βασιλείας τήν αἴγλην. Αὕτη γάρ διέλαμψεν ἐν πάσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς καθαρά καί ὁλόφωτος σελήνη, καί ἐκ δεξιῶν τοῦ Σωτῆρος παρίσταται ὡς βασίλισσα, πρεσβεύουσα ὑπέρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Καί νῦν . . . Τῆς ἑορτῆς. Ἦχος ὁ αὐτός

Αὕτη ἡμέρα Κυρίου, ἀγαλλιᾶσθε λαοί· ἰδού γάρ τοῦ φωτός ὁ νυμφών, καί ἡ βίβλος τοῦ λόγου τῆς ζωῆς, ἐκ γαστρός προελήλυθε· καί ἡ κατά ἀνατολάς πύλη ἀποκυηθεῖσα, προσμένει τήν εἴσοδον, τοῦ Ἱερέως τοῦ Μεγάλου· μόνη, καί μόνον εἰσάγουσα Χριστόν εἰς τήν Οἰκουμένην, πρός σωτηρίαν τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Δοξολογία Μεγάλη καί Ἀπόλυσις.

Εἰς τήν Λειτουργίαν
Τά Τυπικά, οἱ Μακαρισμοί, καί ἐκ τοῦ Κανόνος
τῆς Ἁγίας ἡ γ΄ καί ϛ΄ Ὠδή.
Κοινωνικόν. Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον.

Βιβλιοπαρουσίαση

π. Γεωργίου Μπασιούδη, *Ἡ δύναμη τῆς λατρείας. Ἡ συμβολη του π. Ἀλεξάνδρου Σμέμαν στή λειτουργική θεολογία*, ἐκδ. Ἐν Πλῷ, Ἀθήνα 2008, σσ. 440.

Τό παραπάνω βιβλίο ἀποτελεῖ τή διδακτορική διατριβή τοῦ συγγραφέα, πού ὑποβλήθηκε καί ἐγκρίθηκε ἀπό τό Τμῆμα Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημιου Θεσσαλονίκης.

Καί μόνον αὐτό καθιστᾶ φανερό ὅτι σκοπός τῆς συγγραφῆς δέν εἶναι νά κάνει ἁπλῶς γνωστό στήν Ἑλλάδα τόν βιογραφούμενο καί παρουσιαζόμενο καθηγητή-πρωτοπρεσβύτερο. Ὁ π. Ἀλέξανδρος Σμέμαν (1921-1983) εἶναι εὐρύτατα γνωστός στόν ἑλληνικό θεολογικό καί ἐκκλησιαστικό χῶρο. Καί ὄχι μόνο. Μέ τή ζωή καί τό ἔργο του κατάφερε νά συγκινήσει σέ ὁλόκληρο τόν κόσμο χιλιάδες ἀνθρώπους, ὀρθόδοξους καί μή, ἀρθρώνοντας λόγο προφητικό, λόγο ἀναστάσιμο, λόγο οὐσιαστικό, λόγο ζωῆς. Ἡ γλώσσα του ἦταν ριζωμένη στήν παράδοση καί τή λατρεία τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, ἀλλά ταυτόχρονα ἀνανεωμένη, φρέσκια καί ἱκανή νά διαλεχθεῖ μέ τόν σύγχρονο ἄνθρωπο.

Ὁ συγγραφέας ἀφιερώνει τό βιβλίο στούς γονεῖς του Μιχαήλ καί Μαρία, διότι -ὅπως ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος- πρῶτοι αὐτοί τόν βοήθησαν νά νιώσει τή δύναμη τῆς λατρείας. Μετά τό σημείωμα στήν ἔκδοση (σσ. 17-21), ἀκολουθεῖ ὁ πρόλογος (σσ. 23-29) καί ἡ εἰσαγωγή (σσ. 31-50), στήν ὁποία παρουσιάζεται ἡ πορεία τῆς ἔρευνας μέχρι σήμερα καθώς καί ἡ δομή-μέθοδος τῆς συγγραφῆς. Τό κυρίως μέρος τοῦ βιβλίου ὀργανώνεται σέ ὀκτώ κεφάλαια.

Τό 1ο κεφάλαιο: Ἡ κίνηση γιά τήν ἀνανέωση τῆς λειτουργικῆς ζωῆς τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν στόν εἰκοστό αἰώνα καί ἡ διαμόρφωση τῆς σκέψης τοῦ Σμέμαν (σσ. 51-89) περιλαμβάνει ἑνότητες πού ἀφοροῦν τήν καλλιέργεια τοῦ λειτουργικοῦ προβληματισμοῦ ἀπό τή ρωσική θεολογία, τή γενιά τῶν Ρώσων θεολόγων τῆς διασπορᾶς, τή παρουσία τοῦ π. Σμέμαν στή Δυτική Εὐρώπη καί τήν Ἀμερική καί τελειώνει μέ μία σύντομη εἰσαγωγή στή σκέψη του.

Τό 2ο κεφάλαιο: Ἡ «ψευδομόρφωση» τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας καί ἡ εὐρύτερη κρίση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς (σσ. 91-116) προσεγγίζει καί ἀναλύει λεπτομερῶς τήν κρίση στή θεολογία, τή λειτουργική καί τήν ἐκκλησιολογική συνείδηση.

Τό 3ο κεφάλαιο: Ἡ λειτουργική θεολογία τοῦ Σμέμαν καί ἡ ἀνανέωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς (σσ. 117-214) ὑποδιαιρεῖται σέ δεκαέξι ἑνότητες, πού ἀφοροῦν κυρίως τήν ἔννοια τῆς λειτουργικῆς θεολογίας: ἡ λειτουργική θεολογία ὡς μέθοδος μελέτης τῆς λειτουργικῆς παράδοσης, ἡ μεθοδολογία της λειτουργικῆς θεολογίας, ἡ διάκριση μεταξύ θεολογίας τῆς λατρείας καί λειτουργικῆς θεολογίας, ἡ σχέση τῆς λειτουργικῆς θεολογίας καί τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστης καί τῆς ἐσχατολογίας, οἱ πρακτικές ἐφαρμογές τῆς λειτουργικῆς θεολογίας, ἰδιαίτερα σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τήν ἀποκατάσταση τῆς τακτικῆς θείας μεταλήψεως καί τῆς ἐκκλησιολογικῆς διάστασης τοῦ μυστηρίου της ἐξομολογήσεως. Τό κεφάλαιο τελειώνει μέ τήν ἀποτίμηση τῆς συμβολῆς τοῦ π. Σμέμαν στήν ἀνανέωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καί θεολογίας.

Τό 4ο κεφάλαιο: Ἡ λειτουργική θεολογία τῆς τάξης (σσ. 215-266) ἀποτελεῖ μία προσέγγιση τοῦ περιεχομένου τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς τοῦ π. Σμέμαν. Προσεγγίζονται θέματα γενικότερου ἐνδιαφέροντος, ὅπως εἶναι οἱ βασικές δομές τῆς ὀρθόδοξης λειτουργικῆς παράδοσης, ἡ ἔννοια καί ὁ ρόλος τῆς λειτουργικῆς εὐσέβειας στήν ἐξέλιξη τῆς λατρείας. Θίγονται καί εἰδικότερα ζητήματα, ὅπως οἱ ἀπαρχές καί τά ἱστορικά δεδομένα τῆς τάξης, ὁ καθοριστικός ρόλος τοῦ μοναχισμοῦ στήν ἐξέλιξη τῆς τάξης, ἡ ἑρμηνεία τῆς βυζαντινῆς σύνθεσης τῆς τάξης ἀπό τόν π. Σμέμαν καί οἱ θέσεις του στό φῶς τῆς νεότερης ἔρευνας.

Τά ἑπόμενα δύο κεφάλαια ἀποτελοῦν προσεγγίσεις καί ἀναλύσεις συγκεκριμένων συγγραμμάτων. Τό 5ο κεφάλαιο: Λειτουργική ἑρμηνεία καί θεολογία τοῦ βαπτίσματος (σσ. 267-297) στηρίζεται κυρίως στό βιβλίο Ἐξ ὕδατος καί Πνεύματος. Μία λειτουργική μελέτη τοῦ βαπτίσματος, μτφ. Ἰ. Ροηλίδης, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 1989. Τό 6ο κεφάλαιο: Λειτουργική ἑρμηνεία καί θεολογία τῆς εὐχαριστίας (σσ. 299-340) στηρίζεται κυρίως στό βιβλίο Εὐχαριστία, μτφ. Ἀν.-Μ. Χελιώτη, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1987 (β΄ ἔκδοση, μτφ. Ἰ. Ροηλίδης, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2000).

Τό 7ο κεφάλαιο: Συμβολές στή μελέτη τοῦ ἔργου τοῦ Σμέμαν (σσ. 341-374) ἀναφέρεται στήν ἀπήχηση τοῦ ἔργου, κυρίως τῶν θέσεων περί λειτουργικῆς θεολογίας, σέ χώρους πού βρίσκονται ἔξω ἀπό τήν ὀρθόδοξη θεολογία. Ἀναφέρεται συγκεκριμένα στά συγγράμματα τῶν Walter Ray, Byron David Stuhlman, Elisabeth Newman καί David Fagerberg.

Τό 8ο κεφάλαιο: Ἡ συνειδητοποίηση τῆς προτεραιότητας τοῦ λειτουργικοῦ γεγονότος στόν εἰκοστό αἰώνα καί ἡ συμβολή τοῦ Σμέμαν σ᾿ αὐτήν, (σσ. 375-420) στίς ἑπτά ἑνότητές του, συνδέει τό ἔργο τοῦ μεγάλου λειτουργιολόγου μέ τό ἀντίστοιχο τῶν μητροπολίτη-ἀκαδημαϊκοῦ Ἰωάννου Ζηζιούλα καί τοῦ δογματολόγου

Νίκου Ματσούκα. Στή συνέχεια ἀναφέρεται στή συνειδητοποίηση τῆς προτεραιότητας τοῦ λειτουργικοῦ καί εὐχαριστιακοῦ γεγονότος στή νεότερη ἑλληνική ὀρθόδοξη Θεολογία καί στίς ὑπόλοιπες χριστιανικές ὁμολογίες, προβαίνει σέ ἀποτίμηση τῆς σημερινῆς κατάστασης καί ὑπογραμμίζει τή συμβολή τοῦ π. Σμέμαν καί τῆς λειτουργικῆς θεολογίας, γενικότερα, στήν Ἐκκλησία καί τή θεολογία. Τό τελευταῖο αὐτό κεφάλαιο φέρει τά χαρακτηριστικά μιᾶς σύνοψης ὅλου τοῦ βιβλίου. Ἴσως, γιά τόν λόγο αὐτό, λείπει ἕνας ἐπίλογος ἤ συμπεράσματα τῆς ἔρευνας.

Ἡ ἔκδοση ὁλοκληρώνεται μέ τίς συντομογραφίες (σσ. 421-422), τίς πηγές (σσ. 423-432), πού ταυτίζονται μέ ἐκδεδομένα ἔργα, βιβλία καί ἄρθρα (λειτουργικά, ἐκκλησιολογικά, ἱστορικά καί διάφορα) καί τή βιβλιογραφία (σσ. 433-440), ἑλληνόγλωσση καί ξενόγλωσση, πού περιλαμβάνει τόσο τίς μελέτες μέ ἄμεσες ἀναφορές στό ἔργο τοῦ π. Σμέμαν ὅσο καί τά ἄρθρα πού ἀφοροῦν τό ἔργο του.

Ὅπως ἀντιλαμβάνεται ὁ ἀναγνώστης, τό βιβλίο αὐτό ἀποτελεῖ μία σέ βάθος μελέτη καί ἀποτίμηση τοῦ ἔργου τοῦ π. Σμέμαν. Ἀναζητοῦνται οἱ πηγές τῆς σκέψης του καί οἱ παράγοντες πού τή διαμόρφωσαν. Τό ἔργο του ἐντάσσεται στά εὐρύτερα θεολογικά πλαίσια τοῦ 2ου αἰ. Κεντρικό θέμα της θεολογίας του εἶναι ἡ μέθοδος τῆς λειτουργικῆς θεολογίας, τήν ὁποία τεκμηριώνει ἐπιστημονικά καί τήν ἐφαρμόζει γιά νά παρουσιάσει στόν σύγχρονο ἄνθρωπο τήν ὀρθόδοξη λατρεία μέ τρόπο ὑπαρξιακό, μέ στόχο νά τόν παρακινήσει στήν ἀνακάλυψη τῆς δύναμής της. Ὑπό τό πρίσμα αὐτό ἡ ἐπιλογή ὡς τίτλου τοῦ βιβλίου «ἡ δύναμη τῆς λατρείας» δικαιώνεται ἀπόλυτα.

Περαιτέρω δικαιώνεται καί ἡ μέθοδος τῆς λειτουργικῆς θεολογίας, πού ἀγνοήθηκε σέ μεγάλο βαθμό κατά τούς περασμένους αἰῶνες, παρά τό γεγονός ὅτι ἀποτελεῖ πατερική καί συνεπῶς παραδοσιακή μέθοδο τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας. Ἡ δικαίωση τῆς ἀναβιώσεώς της ἀπό τόν π. Σμέμαν κατά τόν 20ό αἰ. φαίνεται ἀπό τήν εὐρεία ἀποδοχή πού γνώρισε τό ἔργο του, τή μεγάλη κυκλοφορία τῶν βιβλίων του καί τίς ἐπανειλημμένες ἐκδόσεις τους, τόσο στό ἐξωτερικό ὅσο καί στήν Ἑλλάδα. Αὐτό ἀκριβῶς πού συνιστᾶ τή μεγαλύτερη συμβολή τοῦ π. Σμέμαν εἶναι ὅτι συνέδεσε τή θεολογία τῆς λατρείας μέ τήν ποιμαντική τῆς λατρείας, μάλιστα μέ ἄμεσο τρόπο καί ἕναν ἀποδεκτό γλωσσικό κώδικα, τόσο προσιτό σέ ὅλους, ἄν λάβουμε ὑπόψη καί τίς ἐλλείψεις μιᾶς μετάφρασης.

Ἔπειτα ἀπό τά παραπάνω ἀντιλαμβάνεται κανείς ὅτι τό βιβλίο αὐτό δέν προορίζεται μόνο γιά θεολόγους καί γιά κληρικούς. Μπορεῖ νά ἔχει ὡς ἀποδέκτες ἱεροκήρυκες, κατηχητές καί φοιτητές, τόσο τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν ὅσο καί τῶν Ἀνώτατων Ἐκκλησιαστικῶν Ἀκαδημιῶν, στίς ὁποῖες διδάσκεται ὡς

ὑποχρεωτικό ἐπιλεγόμενο στό 4ο ἑξάμηνο σχετικό μέ τό περιεχόμενο τοῦ βιβλίου μάθημα ὑπό τόν τίτλο «Θεολογία τῆς λατρείας».

Ἀρχιμ. Γεώργιος Χρυσοστόμου
Ἀναπληρωτής Καθηγητής τῆς Λειτουργικῆς
στήν Ἀνώτατη Ἐκκλησιαστική Ἀκαδημία Θεσσαλονίκης

Dura Nicolae, *Kirche in Bewegung. Das religiöse Leben der Rumänen in Österreich*, Wien 2007 Ruoki Österreich Verlag, σελ. 290.

Ἡ καλαίσθητη ἔκδοση τῆς ἐργασίας τοῦ πρωτοπρεσβυτέρου τῆς Ρουμανικῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας στή Βιέννη Νικολάου Ντούρα μέ θέμα «*Ἐκκλησία ἐν κινήσει. Ἡ θρησκευτική ζωή τῶν Ρουμάνων στήν Αὐστρία*» συνιστᾶ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ ἀντικείμενο πολλαπλῶν ἀναγνώσεων. Ὅπως πολύ εὔστοχα σημειώνει ὁ Ρωμαιοκαθολικός Ἀρχιεπίσκοπος Βιέννης, Καρδινάλιος Σένμπορν, τό βιβλίο μπορεῖ νά θεωρηθεῖ μεταξύ ἄλλων ὡς ἕνα «χρονικό τοῦ Ρουμανισμοῦ στήν Αὐστρία», γεγονός πού τεκμηριώνεται τόσο ἀπό τήν ἔκταση πού ἀφιερώνει ὁ συγγραφέας στήν πραγμάτευση τῆς σχετικῆς θεματολογίας μέ εἰδικά κεφάλαια (σ. 11-110, 172-177) ὅσο κι εἰσαγωγικά στίς ἐπιμέρους θεματικές ἑνότητες.

Τήν ἔκδοση προλογίζουν ὁ Μητροπολίτης Σεραφείμ τῶν ὀρθοδόξων Ρουμάνων στή Γερμανία, Κεντρική καί Βόρεια Εὐρώπη, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος καί Καρδινάλιος τῆς Βιέννης Κρίστοφ Σένμπορν κι ὁ Δήμαρχος τῆς Βιέννης Μίχαελ Χόϊπλ (σ. 5-10).

Τό βιβλίο ἀποτελεῖται ἀπό ἐννέα κεφάλαια τό καθένα ἀπό τά ὁποῖα διαιρεῖται σέ ὑποκεφάλαια (σ. 11-242), σημειώσεις (σ. 242-267), βιβλιογραφία (σ. 267-275), κατάλογο φωτογραφικοῦ ὑλικοῦ/εὐχαριστήριο (σ. 276), κατάλογο ὀνομάτων (σ. 278-279) καί πίνακες φωτογραφιῶν (σ. 280-290). Ἐπίσης πενήντα ἕξι φωτογραφίες εἶναι διάσπαρτες στίς ἐσωτερικές σελίδες τοῦ βιβλίου. Τό πρῶτο κεφάλαιο μέ τίτλο «Ρουμᾶνοι καί Αὐστριακοί» περιέχει ἑπτά ὑποκεφάλαια. Ὁ συγγραφέας παραθέτει εἰσαγωγικά χρονικό τῶν πολιτικῶν σχέσεων τῶν παραδουνάβιων ἡγεμονιῶν καί τοῦ ρουμανικοῦ κράτους μέ τό κράτος τῶν Ἀψβούργων καί τήν Αὐστριακή Δημοκρατία ἀπό τόν ὕστερο Μεσαίωνα ἕως τή σύγχρονη ἐποχή (σ. 11-18) καί συνεχίζει μέ τούς Ρουμάνους στή Βιέννη (σ. 18-37), τούς Ρουμάνους φοιτητές στή Βιέννη (σ. 37-41), τό ρουμανικό σταυρό στήν πολιορκούμενη Βιέννη τοῦ 1683 (σ. 41-45), τίς προσωπικότητες Ρουμάνων πού ἔζησαν ἤ πέρασαν ἀπό τή Βιέννη (σ. 45-48), τούς ρουμανικούς συλλόγους τῆς Βιέννης (σ. 58-69), ρουμανικά βιβλία πού ἐκδόθηκαν στή Βιέννη (σ. 69-76) καί ρουμανικά κοιμητήρια στή Βιέννη (σ. 76-80). Τό δεύτερο κεφάλαιο διαιρεῖται ἐπίσης σέ ἑπτά ὑποκεφάλαια κι ἀφορᾶ στήν παρουσία τῶν ὀρθοδόξων Ρουμάνων, τή συνέλευση τῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων τῆς Αὐστρίας, τούς Ἕλληνες, τούς Σέρβους, τούς Ρώσους, τούς Βουλγάρους καί τούς Ἀντιοχειανούς (σ. 80-110). Τό τρίτο κεφάλαιο, μέ ἐπίσης ἑπτά ὑποκεφάλαια, τό ἀφιερώνει ὁ συγγραφέας σέ μία διεξοδικότερη παρουσίαση τῶν ρουμανικῶν ὀρθοδόξων ἐνοριῶν σέ διάφορες πόλεις τῆς Αὐστρίας (σ. 111-119).

Τά ὑποκεφάλαια 3.6 καί 3.7 ἀφοροῦν στούς οὐνῖτες Ρουμάνους καί τούς νεοπροτεστάντες Ρουμάνους ἀντίστοιχα (σ. 119-121). Τά τέσσερα ὑποκεφάλαια τοῦ τετάρτου κεφαλαίου ἀναφέρονται στήν ἵδρυση τῆς ὀρθόδοξης ρουμανικῆς ἐνορίας καί κοινότητας στή Βιέννη καί πραγματεύονται τά ἐπιμέρους ζητήματα πού ἀφοροῦν σ᾽ αὐτό τό γεγονός (σ. 124-125). Στό πέμπτο κεφάλαιο τά τέσσερα ὑποκεφάλαια ἀφοροῦν ἀντίστοιχα τά μέλη καί τούς ὑποστηρικτές τῆς κοινότητας, τήν ὀργάνωση καί διοίκησή της, τήν ἐκκλησιαστική χορωδία καί τούς ἱερεῖς της (σ. 149-165). Τό ἕκτο κεφάλαιο πραγματεύεται τίς ἐκκλησιαστικές δραστηριότητες τῆς ὀρθοδόξου ρουμανικῆς ἐνορίας στή Βιέννη, ὅπως λειτουργίες, βαπτίσεις, γάμοι καί κηδεῖες (σ. 168-171). Τό ἕβδομο ἀναφέρεται στό παιδαγωγικό καί πολιτιστικό ἔργο τῆς ὀρθοδόξου ρουμανικῆς ἐκκλησίας κι ἀφορᾶ στήν «ἐθνική ἑλληνική-ρουμανική σχολή Βιέννης», τή διδασκαλία τῶν θρησκευτικῶν καί τήν κατήχηση (σ. 174-186). Τό ὄγδοο κεφάλαιο ἐπιγράφεται «ἡ ρουμανική ὀρθόδοξη ἐκκλησιαστική κοινότητα σέ μία πολύ -ὁμολογιακή καί πολυεθνική κοινωνία». Ὁ συγγραφέας ἀναπτύσσει σέ τέσσερα ὑποκεφάλαια τό θέμα τῶν σχέσεων μέ τή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία, τήν Εὐαγγελική Ἐκκλησία, τό Οἰκουμενικό Συμβούλιο τῶν Ἐκκλησιῶν στήν Αὐστρία καί τίς ἐπισκέψεις ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν στή Βιέννη ἀντίστοιχα. Τέλος, τό ἔνατο κεφάλαιο ἐπανέρχεται στήν ὀρθόδοξη ρουμανική ἐκκλησιαστική κοινότητα τῆς Βιέννης καί πραγματεύεται σέ ὀκτώ ὑποκεφάλαια- θέματα πού ἀφοροῦν στή συγκρότηση, τόν κοινωνικό της ρόλο καί τήν ἵδρυση τοῦ ἐνοριακοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου.

Ὁ συγγραφέας εἶναι τόσο ὑποκείμενο ὅσο κι ἀντικείμενο τῆς ἀφήγησης μέ ὅτι αὐτό μπορεῖ νά σημαίνει. Τό βιβλίο ἐντάσσεται στήν παραδοσιακή ἐθνική ρουμανική ἱστοριογραφία (πολιτική κι ἐκκλησιαστική), κύριος στόχος τῆς ὁποίας εἶναι νά προσδώσει ἱστορικό βάθος στό ρουμανικό ἔθνος. Τό παρρουμανικό ἰδεολόγημα πού διέπει τήν ἀφήγηση, γίνεται κατανοητό κι ἑρμηνεύσιμο μέσα ἀπό τίς σχετικές ἀναφορές, οἱ ὁποῖες ἐκτείνονται χρονικά ἀπό τούς προϊστορικούς χρόνους, ἐποχή τοῦ χαλκοῦ (σ. 31), σέ ἀδιάσπαστη συνέχεια ἕως καί τή σύγχρονη ἐποχή. Ὁ συγγραφέας ἐπιχειρεῖ νά ἀνασυνθέσει τήν ἐπινοημένη ἀπό τή νεωτερικότητα γενεαλογία τοῦ ρουμανικοῦ ἔθνους, δίδοντάς της καί μία ὀρθόδοξη χριστιανική διάσταση (Lucian Boia, Romania. Tara de froniera a europei, Bukarest 2005, σ. 184-189). Αὐτή μέ τή σειρά της πρέπει νά στηρίξει τίς ἀξιώσεις τῶν Ρουμάνων στό παρόν καί ταυτόχρονα νά εἶναι ἑρμηνευτικό ἐργαλεῖο τόσο αὐτοῦ, ὅσο καί τοῦ ἀντίστοιχου παρελθόντος. Ἡ ἀνασύνθεση τῆς ρουμανικῆς ἐθνικῆς γενεαλογίας ἐπιχειρεῖται μέσῳ μιᾶς σειρᾶς ἀναχρονισμῶν, ἰδεολογικῶν ἐπινοήσεων καί κατασκευῶν καί τῆς προβολῆς στό παρελθόν τῶν

συγχρόνων ἀναγκῶν καί τῶν ἀντίστοιχων ἱεραρχήσεών τους. Σ᾽ αὐτό τό σκοπό εἶναι ἀφιερωμένο τό μισό βιβλίο (σ. 11-110). Μ᾽ αὐτό τόν τρόπο αὐτοπεριορίστηκε στήν πράξη ὁ προφανής, ἤδη ἀπό τόν τίτλο τοῦ ἔργου, στόχος τοῦ συγγραφέα, ὅτι δηλαδή θά ἀσχοληθεῖ μέ τή θρησκευτική ζωή τῶν Ρουμάνων στήν Αὐστρία.

Ἐνδεικτικό αὐτῆς τῆς ἐπιλογῆς εἶναι ἡ ἀναχρονιστική χρήση τῶν δύο ὅρων, «Ρουμᾶνοι»- «Αὐστρία». Τό σύγχρονο ἐθνονύμιο τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ, πού καθιερώθηκε μέ νόμο τό 1860, χρησιμοποιεῖται ἀναχρονιστικά γιά νά προσδιορίσει ἱστορικές συλλογικότητες μέ διαφορετικά αὐτοπροσδιοριστικά καί ταυτοτικά χαρακτηριστικά στό χωροχρόνο. Κατά τόν ἴδιο τρόπο χρησιμοποιεῖται κι ὁ ὅρος Αὐστρία. Μ᾽ αὐτό τόν σχηματικό τρόπο ἐπιχειρεῖται ἀπ᾽ τόν συγγραφέα ἡ δημιουργία τοῦ χωροχρονικοῦ πλαισίου τῆς ἀδιάλειπτης συνέχειας καί παρουσίας τοῦ ρουμανικοῦ ἔθνους στήν Κεντρική Εὐρώπη.

Ἡ κυρίαρχη ἰδέα τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ πού διατρέχει τό ἔργο, ἀντανακλᾶται στή διαπραγμάτευση τῶν ζητημάτων πού ἀφοροῦν στήν ὀρθόδοξη κανονική ἐκκλησιαστική τάξη. Τό βιβλίο ἀποσιωπᾶ τό γεγονός ὅτι ἡ σύγχρονη ρουμανική ἐκκλησία ἀνάγει τήν ἱστορική κανονική ἀπαρχή της στή Μητρόπολη Οὐγγροβλαχίας, πού ἱδρύθηκε ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως τό 14ο αἰῶνα ἤ τήν ἀνακήρυξη τοῦ Αὐτοκεφάλου τῆς Ρουμανικῆς Ἐκκλησίας τό 1885 καί τήν ἀπονομή τῆς Πατριαρχικῆς ἀξίας στόν Προκαθήμενό της μέ Πατριαρχικό Τόμο τό 1925 ἀπό τό Κέντρο τῆς Ὀρθοδοξίας, τό Φανάρι. Ἀντίθετα ἀναπαράγει διεξοδικά τήν ἐθνική ρουμανική ἐκκλησιαστική μυθολογία περί τῶν, ἀποδεδειγμένα ἀτεκμηρίωτων, ἀπαρχῶν της στούς παλαιοχριστιανικούς χρόνους, πρᾶγμα πού, κι ἄν ἀκόμη ἴσχυε, δέν ἔχει ἰδιαίτερη σημασία καθώς αὐτές σέ καμμία περίπτωση δέν μποροῦν νά χαρακτηρισθοῦν ἐθνικές, πολύ δέ περισσότερο ρουμανικές (Lucian Boia, Geschichte und Mythos. Über die Gegenwart des Vergangenen in der rumänischen Gesselschaft, Wien· 2003, σ. 14-16). Ὁ ἐθνοφυλετισμός ἐπιτρέπει στό συγγραφέα νά δικαιολογεῖ ἐπιλεκτικά τίς παρεμβάσεις τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἀψβουργικῆς ἐξουσίας στίς ὑποθέσεις τῶν ὀρθοδόξων πληθυσμῶν τῆς αὐτοκρατορίας τόν 18ο καί 19ο αἰῶνα. Σ᾽ αὐτή τήν ἰδεολογική ἀναφορά ὀφείλονται κι οἱ ἀντιφάσεις τῆς στάσης του ἀπέναντι στούς οὐνῖτες Ρουμάνους τῆς Τρανσυλβανίας (σ. 37), τῶν ὁποίων ἡ ἀριθμητική ὑπεροχή ἔναντι τῶν ὀρθοδόξων Ρουμάνων (Boia, Romania, σ. 23-26) ἀποσιωπᾶται καί τονίζεται μόνο ὁ ρουμανικός ἐθνικισμός τῶν ἡγετικῶν τους μορφῶν.

Σ᾽ αὐτό τό ἰδεολογικό πλαίσιο ὁ συγγραφέας παραβλέπει κι ἀγνοεῖ τά πορίσματα τῆς σύγχρονης ἀρχειακῆς καί ἱστοριογραφικῆς ἔρευνας, καθώς δέν ὑπηρετοῦν τό διακηρυγμένο στόχο του νά διαλύσει «τίς κυρίαρχες ἔναντι τῆς Ρουμανίας καί τῶν Ρουμάνων

ἀμφιβολίες καί προκαταλήψεις». Θεωρεῖ τήν παρουσία τῶν Ρουμάνων στή σημερινή αὐστριακή κοινωνία, κι ἰδιαίτερα στή βιεννέζικη, ὡς τό ἀποτέλεσμα «μίας ἐπιτυχημένης ἔνταξης», μέ ἱστορικό προηγούμενο. Αὐτό τό τελευταῖο τό ἀπομονώνει στήν ὕπαρξη τῆς ὀρθόδοξης ρουμανικῆς κοινότητας στήν πόλη τῆς Βιέννης, ἡ ὁποία ἄρχισε στήν πραγματικότητα νά γίνεται διακριτή, καταρχήν ἀριθμητικά καί στή συνέχεια καί πολιτιστικά, μόλις στά τέλη τοῦ 19ου καί στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Σ᾽ ἐκείνη τήν περίοδο ἐγγράφονται κι οἱ βασικές προσπάθειες τῶν μελῶν της νά ἀποκτήσουν ὑπόσταση ἔναντι τοῦ νόμου ὡς ξέχωρη ὀρθόδοξη ρουμανική ἐκκλησιαστική κοινότητα. Ὁ συγγραφέας, ὅπως κι οἱ πρόδρομοί του Ρουμᾶνοι ἐθνικιστές τοῦ 19ου αἰῶνα, χωρίς τεκμήρια, ἀλλά μέ ἰδεολογικές ἐπινοήσεις, προσπαθεῖ νά κατασκευάσει ἕνα παρελθόν γιά τή ρουμανική κοινότητα τῆς Βιέννης, προκειμένου νά νομιμοποιηθοῦν οἱ ὅποιες ἀξιώσεις της, τοῦ παρελθόντος, ἀλλά καί τοῦ παρόντος. Αὐτό τό ἰδεολόγημα ἔχει ὡς σημεῖο ἀναφορᾶς τῶν ἐπιτυχιῶν τούς ἔνδοξους προγόνους, τούς σπουδαίους ἄνδρες. Ἀντίθετα ὡς σημεῖο ἀναφορᾶς τῶν ἀποτυχιῶν τῆς κοινότητας προβάλλονται βολικά καί μέ περισσή εὐκολία οἱ μεθοδεύσεις τῶν ἄλλων. Στήν περίπτωση τῆς Βιέννης, τόσο τά ποσοτικά ὅσο καί τά ποιοτικά στοιχεῖα τῆς ὀρθόδοξης ρουμανικῆς παρουσίας ἦταν ἐλλειματικά, σύμφωνα μέ τά παραπάνω κριτήρια τοῦ βιβλίου, ἀλλά καί τά στοιχεῖα πού παραθέτει.

Πρέπει νά ὑπογραμμιστεῖ ὅτι τά πραγματολογικά στοιχεῖα τῆς ἀνασύνθεσης τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τῶν ὀρθοδόξων Ρουμάνων στό κράτος τῶν Ἀψβούργων κι ἰδιαίτερα στή Βιέννη τοῦ 19ου αἰῶνα προέρχονται κατά κύριο λόγο ἀπό τή δευτερεύουσα βιβλιογραφία, συχνά ὑποταγμένη σέ ἐθνικιστικές βλέψεις καί στρεβλώσεις, τῆς περιόδου τοῦ Ρομαντισμοῦ καί τοῦ Μεσοπολέμου διαδοχικά. Ἡ ἀρχειακή τεκμηρίωση τῶν θέσεων τοῦ συγγραφέα εἶναι ἀνύπαρκτη. Ὁ ἴδιος καταφεύγει σέ ἐπινοήσεις κι αὐθαίρετες ἑρμηνεῖες προκειμένου νά ὑποστηρίξει τό παρρουμανικό του ἰδεολόγημα καί τή νομιμοποίηση τῶν ρουμανικῶν ἀξιώσεων ἔναντι τῶν ἄλλων ὀρθοδόξων κι ἰδιαίτερα τῶν Ἑλλήνων, ὅπως φανερώνει ἡ σχετική ἔκταση στήν ἐπιχειρηματολογική θεμελίωσή του.

Στό βιβλίο προβάλλεται καί γενικεύεται ὁ ἐθνοτικός ἀνταγωνισμός τῶν πληθυσμῶν τῶν οὐγγρικῶν χωρῶν τῆς Ἀψβουργικῆς αὐτοκρατορίας, μέ στόχο νά ὑποστηριχθοῦν οἱ ρουμανικές διεκδικήσεις σέ βάρος τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Βιέννης. Οἱ θέσεις τοῦ συγγραφέα τεκμηριώνονται ἀπό τήν ἰδεολογικά κατευθυνόμενη ἐθνικιστική βιβλιογραφία τοῦ παρελθόντος. Παραγνωρίζεται ἡ δημοσιευμένη στή Βιέννη, τό 1983, διεξοδική ἔρευνα τοῦ Willibad Plöchl, «Die Wiener Orthodoxen Griechen» τῆς ὁποίας

τά συμπεράσματα γιά τή νομική καί πολιτιστική κατάσταση τῶν ἑλληνικῶν Κοινοτήτων τοῦ ἁγίου Γεωργίου καί τῆς Ἁγίας Τριάδος ἀπό τῆς ἱδρύσεώς τους δέν ἀφήνουν περιθώρια στίς ὅποιες ρουμανικές ἀξιώσεις.

Τά ἐπιχειρήματα τοῦ συγγραφέα αὐτοϋπονομεύονται, ὅταν ἰσχυρίζεται ὅτι «τό 18ο αἰῶνα ζοῦσαν ἔμποροι ἀπό τό Βουκουρέστι στή Βιέννη»(σ. 27) κι ἀναφέρεται στούς Ἑλληνόβλαχους Μακεδόνες Σίνα, Δούμπα, Δάρβαρη, Μπέλιο, Κούρτη, Ντόρα, Κάπρα, Τύρκα, Νικολίδη κ.ἄ., ὅλους καταγόμενους ἀπό τίς περιοχές τῆς Ἠπείρου, Μακεδονίας καί Θεσσαλίας, σύμφωνα μέ τίς δηλώσεις τῶν ἴδιων (Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης, *Ὁ ἐν Βιεννῃ Ναος του ἁγιου Γεωργίου και ἡ Κοινότης των Ὀθωμανῶν ὑπηκόων*, Ἀθήνα 1997, σ. 72, 85, Ἐδμόνδος Φιοῦβες, *Ἀπογραφες των Ἑλληνων παροικων τοῦ νομου Πεστης*, Μακεδονικά 5 (1961-1963) 76-83, Ἀστέριος Κουκούδης, *Οἱ Μητροπολεις καί ἡ Διασπορά των Βλαχων*, Θεσσαλονίκη 2000). Τό ἀβάσιμο ἀνάλογων ἐπιχειρημάτων τοῦ συγγραφέα καταδεικνύεται ἀπό ἀρχειακές ἔρευνες τῶν τελευταίων χρόνων κι ἀπό μελέτες τοῦ ταυτοτικοῦ φαινομένου (Βάσω Σειρηνίδου, *Βαλκανιοι ἔμποροι στην Ἀψβουργική Μοναρχια* (18ος -μέσα 19ου αἰ.). Ἐθνοτικές ταυτότητες καί ἐρευνητικές ἀμηχανίες, στό : Μ. Στασινοπούλου -Μ.Χ. Χατζηϊωάννου ἐπιμ., *Διασπορά - Δικτυα- Διαφωτισμός*, Ἀθήνα 2005, ΚΝΕ/ΕΙΕ, σ. 53-81). Εἰδικότερα, οἱ ἀναφορές στόν μέντορα τοῦ Σίνα, Ζηνόβιο Πώπ καί τήν οἰκογένειά του, ἀντικρούονται ἀπό τήν ἐπαγγελματική ἀλληλογραφία τοῦ πατέρα του, Χατζῆ Κωνσταντίνου Πώπ, Σίνα, Δάρβαρη, καί τίς πολλαπλές τους ταυτότητες. Ἡ θεώρηση τῆς ἑλληνικῆς ὡς πατρογονικῆς γλώσσας τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, ἡ ἵδρυση τῆς Ἑλληνικῆς Ἐθνικῆς Σχολῆς Βιέννης, ἡ συνεχής ἀναφορά καί καλλιέργεια τῶν σχέσεων μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ἡ ἀπονομή τῆς ἰδιότητας τοῦ μέλους τῶν Κοινοτήτων αὐστηρά σέ ὅσους κατάγονταν ἀπό τόν ἱστορικά εὐρύτερο ἑλληνικό χῶρο κι ὁ ἀποκλεισμός τῶν Οὐγγροβλάχων (Ρουμάνων) εἶναι δηλωτικός τῆς διαφοροποίησης τῶν αὐτοαποκαλουμένων Γραικοβλάχων, ἤ Ρωμαιοβλάχων ἤ Μακεδονοβλάχων (σ. 92 προνόμιο Φραγκίσκου Β', Εὐστρατιάδης, *Ὁ ἐν Βιέννῃ*, σ. 208, 244) τῆς Βιέννης ἀπ᾽ τούς Ρουμάνους ἐθνικιστές κι ὅσους Βλάχους ὁμογενεῖς συμπορεύτηκαν μαζί τους στίς οὐγγρικές χῶρες κάτω ἀπό ἰδιαίτερα πολύπλοκες συνθῆκες (Σειρηνίδου, *Βαλκάνιοι ἔμποροι*, σ. 73-77). Ἡ προσπάθεια πλαστογράφησης τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδοξίας στή Βιέννη ἐπιχειρεῖται ἀκόμη καί στό κεφάλαιο μέ τίτλο «ρουμανικά κοιμητήρια στή Βιέννη» (σ. 76-80), ὅπου παρουσιάζεται τό ἑλληνικό τμημα τοῦ Κοιμητηριού ὡς ρουμανικό, παρά τό γεγονός ὅτι ἀπό τό γνωστό ἀρχειακό ὑλικό προκύπτει ξεκάθαρα ἡ ἰδιοκτησία αὐτου τοῦ τμήματος γιά τίς ἑλληνικές Κοινότητες τῆς Ἁγίας Τριάδος καί τοῦ

ἁγίου Γεωργίου (Εὐστρατιάδης, *Ὁ ἐν Βιέννη*, σ. 206-208). Ὁ συγγραφέας ἀποσιωπᾶ σκόπιμα τό γεγονός τοῦ ἐνταφιασμοῦ ὀρθοδόξων ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ἐθνοτική τους καταγωγή μέ οἰκονομικό ἀντάλλαγμα (συνήθης πρακτική) στό ἑλληνικό τμῆμα τοῦ Sankt Marx, προκειμένου νά κατασκευάσει ἄλλο ἕνα ἐπιχείρημα γιά τίς ἀνάγκες τοῦ ρουμανικοῦ μεγαλοϊδεατισμοῦ.

Στό ἕβδομο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου πού ἀναφέρεται στό παιδαγωγικό καί πολιτιστικό ἔργο τῆς ὀρθόδοξης ρουμανικῆς ἐκκλησίας γίνεται ἀναφορά στήν «ἐθνική ἑλληνική-ρουμανική σχολή Βιέννης», (σ. 174-177). Οἱ ἀνακρίβειες καί ἡ σκόπιμη παραχάραξη εἶναι ὀφθαλμοφανεῖς. Ἡ ὀνομασία τοῦ Σχολείου πού λειτουργεῖ μέχρι σήμερα καί παραμένει ἡ ἴδια εἶναι «Ἑλληνική Ἐθνική Σχολή Βιέννης». Ἀντιλαμβάνεται κανείς ὅτι ἐκπαιδευτήριο μέ τό ὄνομα «ἐθνική ἑλληνική -ρουμανική σχολή Βιέννης» δέ συστάθηκε ποτέ κι ἀποτελεῖ ἐπινόηση τοῦ ρουμανικοῦ ἐθνικισμοῦ. Στά ἐπιχειρήματα παραχάραξης τῆς ἑλληνικῆς ταυτότητας τῆς Κοινότητας τῆς Ἁγίας Τριάδος, τά ὁποῖα καταρρέουν μέ τή μελέτη τοῦ Willibad Plöchl, Die Wiener Orthodoxen Griechen, προστίθεται ἡ τρίγλωσση (ἑλληνικά, σερβικά, ρουμανικά) ἐπιγραφή μεταξοτυπίας πού παριστάνει τό εἰκονοστάσιο τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος καί κυκλοφόρησε στά 1822. Ἡ συμπερίληψή της στό βιβλίο γιά νά ἐνισχύσει τήν ἐπιχειρηματολογία τῶν ρουμανικῶν ἀξιώσεως καταρρίπτεται ἀπό μόνη της καθώς καί στίς τρεῖς γλῶσσες τά μέλη τῆς Κοινότητας τῆς Ἁγίας Τριάδος ἀναφέρονται ρητά ὡς Γραικόβλαχοι (σ. 80-81). Ἀπ᾽ τό γνωστό ἀρχειακό ὑλικό εἶναι δεδομένο ὅτι μέ αὐτό τόν ὅρο αὐτοπροσδιορίζονται οἱ ἔχοντες ἑλληνική συνείδηση Βλάχοι στή Διασπορά τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης.

Θά μποροῦσε κανείς νά ἀπαριθμήσει πάμπολλα ἀκόμη παραδείγματα ἀνακριβειῶν, ἐπινοήσεων, κατασκευῶν καί συλλογιστικῶν ἁλμάτων στό βιβλίο. Ἀλλά αὐτό ξεπερνᾶ τά ὅρια ἑνός βιβλιοκριτικοῦ σημειώματος. Τό βιβλίο δέν προσφέρει κάτι καινούργιο στήν ἐπιστημονική ἔρευνα, παρεκτός τίς εἰδήσεις πού ἀναφέρονται στήν πορεία τῆς συγκρότησης τῆς ρουμανικῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησιαστικῆς κοινότητας κατά τόν 20ό αἰῶνα καί τίς προσπάθειες ἵδρυσης ἐνοριακοῦ ναοῦ στή Βιέννη. Ἐλλειμματικό παραμένει κι ὡς πρός τήν παρουσίαση τῶν μή ὀρθοδόξων Ρουμάνων, παρά τόν τίτλο του. Θετικιστική ὡς πρός τήν μέθοδο, ἡ ὅλη ἀφήγηση διατρέχεται ἀπό τίς στερεότυπες κι ὑπεραπλουστευτικές ἰδέες τοῦ παρρουμανικοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος. Τό βιβλίο αὐτό γραμμένο γιά ἐπικοινωνιακή χρήση, ὅπως ὁμολογεῖ ὁ συγγραφέας του, συνιστᾶ ὁμολογημένη προσπάθεια κατασκευῆς μνήμης.

Στέργιος Λαΐτσος, Ἱστορικός

Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περί θείων ὀνομάτων καί Περί μυστικῆς θεολογίας*, Πρόλογος: Χρῆστος Ἀθ. Τερέζης, Εἰσαγωγή: Ἀναστάσιος Ὁμ. Πολυχρονιάδης, Μετάφραση, σχόλια: Δημήτριος Κ. Χατζημιχαήλ

Ἀπό τόν ἐκδοτικό οἶκο ΖΗΤΡΟΣ στή σειρά «Βυζαντινοί συγγραφεῖς», πού διευθύνει ὁ Β. Κατσαρός, καθηγητής Βυζαντινῆς Φιλολογίας τοῦ Α.Π.Θ., ἐκδόθηκε ἕνας περιεκτικός τόμος ἑξακοσίων περίπου σελίδων μέ τόν παραπάνω τίτλο τοῦ βιβλιοπαρουσιαστικοῦ αὐτοῦ σημειώματος.

Ὁ πρεσβύτερος τῆς «τριανδρίας» πού μᾶς παρουσιάζει τόν τόμο αὐτό, ὁ Χρ. Τερέζης, καθηγητής Φιλοσοφίας στό Πανεπιστήμιο τῆς Πάτρας, στόν δισέλιδο πρόλογό του τονίζει τήν ἀξία τοῦ παρουσιαζόμενου ἔργου καί κάνει τόν προσήκοντα ἔπαινο γιά τόν Δημ. Χατζημιχαήλ, διδάκτορα τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας, πού ἔχει τήν εὐθύνη τῆς μετάφρασης καί τῶν σχολίων τοῦ ἔργου, καί ἀντιπαρέρχεται – προφανῶς ἐπειδή τό σχετικό τμῆμα δέν εἶχε τεθεῖ ὑπόψη του – τήν ποσότητα καί τήν ποιότητα (σέ ἑκατόν πενήντα σελίδες) τῆς Εἰσαγωγῆς τοῦ Ἀναστ. Πολυχρονιάδη, διδάκτορα τῆς Θεολογίας.

Ὁ προλογιστής τοῦ τόμου μέ ἁρμοδιότητα καί ἐγκυρότητα εἶναι παρά τή συνοπτικότητα τοῦ προλογικοῦ σημειώματός του ἕνας πολύ μελετημένος σχολιαστής τέτοιων κειμένων πού οἰκοδομοῦν ὅ,τι θά ὀνομάζαμε ἑλληνική χριστιανική φιλοσοφία καί λέγει ὅτι ὁ Διονύσιος εἶναι «ὁ συστηματικός εἰσηγητής τῆς διττῆς θεολογικῆς γνώσεως, δηλαδή τῆς καταφατικῆς καί τῆς ἀποφατικῆς, οἱ ὁποῖες ἀντιστοίχως ἀναφέρονται στίς μεθεκτές ἐνέργειες καί στήν ἀμέθεκτη οὐσία τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ» .

Ὁ συγγραφέας τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ τόμου (ἁπλῶς σημειώνω ὅτι ἡ ἔκδοση σεβάστηκε προφανῶς τήν προτίμησή του νά καταγράψει τό κείμενό του μέ τό παλιό πολυτονικό σύστημα καί νά τό παραθέσει ἔτσι συνθεμένο ἀνάμεσα στά κείμενα τῶν δύο ἄλλων συγγραφέων) μέ ἐνδελεχέστατη τεκμηρίωση μᾶς παραθέτει μία περισπούδαστη μελέτη, πού δείχνει τόν ἐπαρκέστατο ἐπιστημονικό ἐξοπλισμό του καί τή μεθοδικότητα τῆς ἐργασίας του. Ἡ εἰσαγωγή του δίνεται σέ πέντε κεφάλαια: Α. Τό συγγραφικό πρόβλημα τῶν Ἀρεοπαγιτικῶν, Β. Προσλήψεις καί ἐπιδράσεις τῶν Ἀρεοπαγιτικῶν, Γ. Ἐγκωμιαστικοί λόγοι γιά τόν ἅγιο Διονύσιο τόν Ἀρεοπαγίτη, Δ. Τό περιεχόμενο τῶν Ἀρεοπαγιτικῶν καί Ε. Ἀρεοπαγιτικά καί νεοελληνικό λογοτεχνικό ἦθος. Ἡ ἐπιστημοσύνη τοῦ νεαροῦ συγγραφέα εἶναι διάχυτη σ' ὅλη τή διαδρομή τῆς εἰσαγωγῆς, ἀλλά θά ἤθελα νά ἐπισημάνω ἰδιαίτερα τό τελευταῖο κεφάλαιό της. Ὡς φιλόλογος ἔχω ἐκτιμήσει πολύ τήν προσπάθεια τοῦ συγγραφέα τῆς εἰσαγωγῆς νά συνδέσει τή

Νεοελληνική μέ τή Βυζαντινή Γραμματεία. Ἡ ἐργασία του αὐτή εἶναι πολύ σημαντική βοήθεια γιά ὅσους καί ὅσες διδάσκουν Νεοελληνική Γραμματεία σέ τάξεις τῆς Δευτεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης.

Ὁ μεταφραστής καί σχολιαστῆς τῶν κειμένων τοῦ τόμου μᾶς εἶναι γνωστός γιά τή μεταφραστική καί γιά τή σχολιαστική δεινότητά του. Πρόσφατα (μόλις πρίν ἀπό τρία χρόνια – ἡ ἔκδοση δύο τόσο σημαντικῶν ἐργασιῶν στό χρονικό αὐτό διάστημα εἶναι ἤδη ἕνας ἆθλος) εἶχα τή χαρά νά συνθέσω ἕνα βιβλιοπαρουσιαστικό σημείωμα γιά τό ἔργο του «Γεώργιος Γεμιστός Πλήθων, Νόμων συγγραφή. Ἕνα ὅραμα γιά μιά ἰδανική πολιτεία» (μέ πρόλογο τοῦ Diether Roderich Reinsch) μέ δική του εἰσαγωγή, μετάφραση καί σχόλια. Τό ἔργο αὐτό εἶναι ἐπίσης ἐνταγμένο στή σειρά «Βυζαντινοί συγγραφεῖς» καί ἔχει γίνει ἀποδεκτό ἀπό εὐρύ πνευματικό κοινό.

Τό κείμενο «Περί θείων ὀνομάτων» χωρίζεται στά ἀκόλουθα δεκατρία κεφάλαια: Α΄ Ποιός ὁ σκοπός τοῦ λόγου καί ποιά ἡ παράδοση περί θείων ὀνομάτων. Β΄ Περί ἑνωμένης καί διακεκριμένης θεολογίας καί ποιά εἶναι ἡ θεία ἕνωση καί διάκριση. Γ΄ Ποιά εἶναι ἡ δύναμη τῆς προσευχῆς, γιά τόν μακάριο Ἱερόθεο καί τήν εὐλάβεια καί τή θεολογική συγγραφή του. Δ΄ Σχετικά μέ τό ἀγαθό, τό φῶς, τό καλό, τόν ἔρωτα, τήν ἔκσταση, τόν ζῆλο· καί ὅτι τό κακό δέν εἶναι οὔτε ὄν, οὔτε προέρχεται ἀπό ὄν, οὔτε συγκαταλέγεται στά ὄντα. Ε΄ Γιά τό ὄν καί γιά τά «παραδείγματα». ΣΤ΄ Γιά τή ζωή, Ζ΄ Γιά τή σοφία, τό νοῦ, τό λόγο, τήν ἀλήθεια καί τήν πίστη. Η΄ Γιά τή δύναμη, τή δικαιοσύνη, τή σωτηρία, τήν ἀπολύτρωση, ὅπου γίνεται ἀναφορά καί στήν ἀνισότητα. Θ΄ Γιά τό μεγάλο καί τό μικρό, τήν ταυτότητα καί τήν ἑτερότητα, τό ὅμοιο καί τό ἀνόμοιο, τή στάση, τήν κίνηση καί τήν ἰσότητα. Ι΄ Γιά τά ὀνόματα «παντοκράτωρ» καί «παλαιός ἡμερῶν», ὅπου γίνεται λόγος καί γιά τόν αἰῶνα καί τόν χρόνο. ΙΑ΄ Γιά τήν εἰρήνη καί τί σημαίνει τό ἴδιο τό καθαυτό εἶναι. Τί εἶναι ἡ καθαυτό ζωή, τί ἡ καθαυτό δύναμη καί τά παρόμοια. ΙΒ΄ Γιά τά ὀνόματα «ἅγιος ἁγίων», «βασιλεύς βασιλέων», «κύριος κυρίων» καί «θεός θεῶν». ΙΓ΄ Γιά τά ὀνόματα τέλειος καί ἕνας.

Τό κείμενο «Περί μυστικῆς θεολογίας» χωρίζεται στά ἀκόλουθα πέντε κεφάλαια: Α΄ Τί εἶναι ὁ θεῖος γνόφος. Β΄ Πῶς πρέπει νά ἑνωνόμαστε καί νά ἀναπέμπουμε ὕμνους στόν ὑπεράνω ὅλων αἴτιο τῶν πάντων. Γ΄ Ποιά εἶναι ἡ καταφατική θεολογία καί ποιά ἡ ἀποφατική. Δ΄ Ὅτι δέν συγκαταλέγεται στά αἰσθητά ὁ καθ’ ὑπεροχή αἴτιος κάθε αἰσθητοῦ ὄντος. Ε΄ Ὅτι δέν συγκαταλέγεται στά νοητά ὁ καθ’ ὑπεροχή αἴτιος κάθε νοητοῦ.

Συνοπτικά: ἐκτιμῶ πολύ τήν ἐργασία τῶν δύο νεαρῶν καί πολλά ὑποσχόμενων γιά τό μέλλον διδακτόρων καί συνιστῶ ἐνθέρμως τή μελέτη τοῦ τόμου αὐτοῦ.

Θ. Μαυρόπουλος, Φιλόλογος

Χ. Α. ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ, *Ἡ Γυναικα του Λωτ*, Ἀθήνα, ἐκδ. Ἴνδικτος, 2008.

Ὁ Χ. Σταμούλης (στό ἑξῆς Χ.Σ.) ἤδη ἀπό τίς πρῶτες σελιδες τοῦ βιβλίου του μιλᾶ παραδοξολογικά, με σκοπο να ἐξηγησει τί ζητᾶ ἀπό τή θεολογία, ὥστε να ἐξηγησει ἐπίσης τι ζητᾶ ἀπο τη ζωη. Κι ἄν ὁ καημός του εἶναι ἡ σύγχρονη θεολογια και ἡ παρουσιαση της, ὡστόσο ἡ πραγματική του ἀγωνία στρεφεται σε μια ἀλλη θεολογία. Γι' αὐτό προφανῶς διαλέγει τη γυναικα τοῦ Λώτ καί ὄχι μια ἄλλη γυναίκα. Γιά νά φαντασιωθεῖ καί να φαντασιωσει. Καί την τοποθετεῖ στόν τίτλο, ἀναπαριστώντας τη στό ἐξωφυλλο, ζητωντας τίς δυο φύσεις της, τίς δύο φυσεις τῆς *μιας ἄλλης* σύγχρονης θεολογίας, μιᾶς ἄλλης *γυναίκας*.

Ἄν, λοιπόν, ὁ Χ.Σ. λέει ὅτι ἡ γυναίκα τοῦ Λώτ *«στέρεψε ἀπό ἐπιθυμια»* (σ. 14), ἐννοεῖ μυστικά ὅτι ἡ σύγχρονη θεολογια στερεψε ἀπό ἐπιθυμία καί κόλλησε σέ μία *θεραπευτικη λασπη* τοῦ παρελθόντος, πού μπορεῖ νά εἶναι θεραπευτικη, δέν παυει ὅμως νά εἶναι καί λασπη. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Χ.Σ. δέν ἐπιδοτεῖ τό μελλον χάριν ἀντίθεσης στή στατική ἐμμονή στο παρελθόν. Δέν ἀκροβατεῖ ἀλλά ταλαντεύεται μέ εὔκαμπτο λαιμό (ὄχι εὔκαμπτη μεση!), ἐπειδή ἑνώνει γόνιμα παρελθόν καί μέλλον στήν ὑπόσταση τοῦ παρόντος (σσ. 15-16, ἰδίως σ. 18). Αὐτό θά τό ὀνόμαζα *ἐκρεμμες της ἐνυποστασίας παρελθόντος καί μέλλοντος στό παρόν*.

Ἄν καί στίς πρῶτες σελίδες (προλεγόμενα) δέν γίνεται λόγος γιά τόν Χριστό, ὑπάρχει σέ ὅλο τό βιβλιο μία ἐντονότατη μυστική συνομιλία μαζί του. Διαβάζοντας, λοιπον, τά προλεγόμενα, αἰσθάνθηκα ὅτι ὅπως ὁ Χριστός ξεπέρασε στη Γεσθημανή τόν «νεστοριανισμό του» καί στόν Γολγοθά τόν «μονοφυσιτισμό του» (!) ἔτσι καί ἡ ἐκκλησία καί ἡ σύγχρονη θεολογια θά ὄφειλε στό πρόσωπο τοῦ σαρκωμένου Λόγου νά παλεύει γιά τό μέλλον τοῦ παρελθόντος ἐδῶ καί τώρα καί ὄχι γιά τό μέλλον τοῦ παρελθοντος καθεαυτό. Ἐδῶ ἀκριβῶς καταλαβαινω γιατί συνδέει ὁ Χ.Σ. τόν θάνατο μέ κάθε στιγμή τῆς ζωῆς, κοιτάζοντάς τον κατάματα ὡς τό παρελθόν καί τό μέλλον τῆς ἔντονης ζωῆς. Ὄχι γιατί ὁ θάνατος ὁρίζει καταθλιπτικά τή ζωή, ἀλλά γιατί δέν ὑπάρχει πραγματική ζωή χωρίς θάνατο. Θά μετέφραζα τόν συγγραφέα τοῦ βιβλιου, λέγοντας ὅτι στή σκέψη του ὁ θάνατος εἶναι μια στιγμή τῆς ζωῆς, καθε στιγμή τῆς ζωῆς. Ὅπως καί ἡ ζωή εἶναι στιγμή τοῦ θανάτου, κάθε στιγμή τοῦ θανάτου. Μᾶλλον γιά τόν ἴδιο ὁ θάνατος δέν εἶναι ἐξουσιαστής. Θανατηφόροι εἶναι οὐσιαστικά οἱ *«ἐξουσιαστες και οι ἀταλαντοι»* (σ. 19).

Ἡ ἀναδρομή του στή θεολογία ὀρθόδοξων θεολόγων κατά τίς

ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ. δείχνει σαφῶς τή σέ κίνηση στασιμότητα τῆς νεότερης ὀρθόδοξης θεολογίας, ἡ ὁποία ἐντέλει μοιάζει νά στέκεται παρά νά κινεῖται (σ. 27). Καί δέν κινεῖται, ἐφόσον στέκεται σέ διελκυνστίδες καί ἀξεπέραστα διλήμματα (σ. 27 καί 28 ἑξ., ὅπου παρουσιάζονται ἐνδεικτικά παραδείγματα). Ἔτσι, φερ' εἰπεῖν, ὁ Χ.Σ. δέν βλέπει τήν πανεπιστημιακή καί τήν ἐκκλησιαστική θεολογία ἀντιπαραθεσιακα, ὅπως ἰδώθηκαν στίς φωνές ὀρθόδοξων θεολόγων τοῦ 20οῦ αἰ., ἀλλά λειτουργικά, χάριν τοῦ ἀνθρώπου, πού θέλει νά προοδευσει. Τωόντι ἐκκλησιαστικά, τωόντι *χριστοσωματικα*. Γι' αὐτό καί ὁ ἴδιος δέν ἀναδεικνύει ἀστοχίες τοῦ παρελθόντος ἀπό τά δύο στρατόπεδα, ἀλλά παραδείγματα ἁρμονικῆς συνάντησης. Φανερώνει ἔτσι την ἀγωνία του νά καταξιώσει ὅ,τι προσωπικά ἀναζητᾶ στό παρελθόν γιά τήν ἀξιοποίησή του στό παρόν καί στό μέλλον.

Νά, λοιπόν, τί λέει στή σ. 41: «*Χῶρος γιά αἵρεση καί ὀρθοδοξία, γιά ἐνδοτισμό καί περιφρούρηση σέ μία τέτοια προσπάθεια δέν ὑπαρχει. Το μονο πού ὑφισταται εἶναι ἡ εὐστοχια καί ἡ ἀστοχια τῶν προσπαθειῶν μιᾶς ὁλόκληρης ζωῆς που προσπαθεῖ νά ἀνακαλύψει* καί νά περιγράψει τήν ἀλήθεια της». Ποιά εἶναι, λοιπόν, ἡ χαμένη εὐκαιρία τῆς παλιᾶς ἐποχῆς, τῆς γενιᾶς τοῦ '30; Ὁ Χ.Σ. μιλᾶ γιά χαμένη εὐκαιρία καί δέν καταδικάζει τή θεολογία τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Καταξιώνει, λοιπόν, παρά ἀπαξιώνει. Θεωρεῖ κριτικά πάντως ὅτι οἱ θεολόγοι τῆς ἐν λόγῳ γενιᾶς ἐξωτερικεύθηκαν, ξεχνώντας νά κοιτάξουν μέσα τους (σ. 43), νά κεντρίσουν τήν αὐτοσυνειδησία τους. Ἡ ἀναφορά τοῦ Χ.Σ. σέ ὀνόματα σπουδαῖα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι ὄχι μόνο ἐγκυκλοπαιδικά σημαντική (44 ἑξ.). Στή θεολογική γενιά τοῦ '60 ὁ Χ.Σ. ἔχει ἐντρυφήσει μέ εἰδικές μελέτες του. Ἐδῶ (σ. 47 ἑξ.) τή θεωρεῖ ὡς αὐτή πού συνέβαλε στόν *ἐκ-σχολαστικισμό*, δηλ. στήν ἀμβλυνση τοῦ σχολαστικοῦ θεολογικοῦ πνεύματος πού ἔζησε ἡ προηγούμενη γενιά (σ. 47). Ἐσκεμμένα χρησιμοποιῶ τόν ὅρο ἐκ-σχολαστικισμός, διότι καί σέ αὐτή τή γενιά, πιστεύω, (κυρίως σέ αὐτή) ἀρθρώνεται ἕνας «*ἐθνοκεντρικος θεολογικος τρόπος*» ἔκφρασης, πού μείωσε ἀντί νά μεγαλώσει τήν οἰκουμενική ὀρθοδοξία.

Ὀνόματα καί πράγματα πού ἀφοροῦν αὐτή τή γενιά ὁ Χ.Σ. τά περνᾶ μέ χοντρή βελονιά, μέ γνώμονα πάντα τήν καταξίωση καί ὄχι τήν ἀπαξίωσή τους. Ἐμένα, ὅμως, μέ νοιάζει πιό πολύ ἡ κριτική ἀποτίμησή του (σ. 58 ἑξ.). Ἐδῶ ψάχνω τήν ψιλή κλωστή καί βελονιά, ἐδῶ πού ὁ συγγραφέας δέν ἀναζητᾶ νά δικάσει κανέναν ληστή τῆς προηγούμενης θεολογίας καί δέν εἰσέρχεται σέ ἀντιπαραθεσιακή κριτική μέ τό παρελθόν. Στό σημεῖο τοῦ βιβλίου του πού βρισκόμαστε καταγράφει περισσότερο τό ὑλικό τηρώντας τήν ἱστορική ἀρχή, ἐνῶ τή συστηματική του δουλειά καί κριτική θά τή βροῦμε σέ ἄλλες ἑπόμενες στό βιβλίο μελέτες του.

Γιά παράδειγμα, ἐνῶ ὁ Χ.Σ. ἀσκεῖ σαφή κριτική σέ θεολογι-

κές θέσεις τοῦ Χ. Γιανναρᾶ στή σ. 60, ἡ ὁποία ἀφορᾶ καί τή σκέψη τοῦ σεβ. Ἰω. Ζηζιούλα, ὡστόσο δέν ἀναφέρει τά ὀνόματά τους. Σέ τούτη τή μελέτη δέν εἰσέρχεται στήν ἀνοιχτή κριτική ἔκδοση τῶν θεολογικῶν γενεῶν πού τόν ἀπασχολοῦν. Προφανῶς θεωρεῖ εἰσαγωγική τή μελέτη αὐτή, πού ἀναφέρεται στούς σταθμούς τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας, καί ὄχι εἰδικό χῶρο γιά κριτική αντιμετώπιση καί μᾶλλον γι' αὐτό τή θέτει στήν προμετωπίδα τῶν κεφαλαίων του. Ἴσως γι' αὐτό μάλιστα θέτει ὡς δεύτερη τή μελέτη πού κάνει λόγο γιά τίς τάσεις στήν ὀρθόδοξη θεολογία (σ. 63 ἑξ.). Ἔτσι διευκρινίζονται ἀρκετά πράγματα μέ μία ὁρολογία πού χαρακτηρίζει τίς τάσεις αὐτές ἀπό τά συγκεκριμένα θεολογικά της χρώματα. Τούς χρωματισμούς αὐτούς τοποθετεῖ στό κριτικό του στόχαστρο ὁ συγγραφέας. Ἐν προκειμένῳ ὀφείλει ὁ ἀναγνώστης νά ἔχει λάβει ὑπόψη του προηγούμενες μελέτες του, γιά νά κατανοήσει πληρέστερα τήν κριτική αὐτή (βλ. σ. 67 ἑξ.).

Ὁπωσδήποτε ὁ Χ.Σ. δέν χαλάει τίς τάσεις γιά τίς τάσεις[1], ἀλλά τίς θέλει νά συναποτελοῦν τό κάδρο τῆς ὅλης ὀρθόδοξης θεολογίας πού, δυστυχῶς, κινεῖται στεκόμενη (σ. 70). Ὅ,τι ἑνοποιεῖ τίς τάσεις εἶναι, κατά τή γνώμη του, ὁ ἐκκλησιασμός τους. Ἐκκλησιασμός δηλ. εἶναι ἡ ἀποαιρετικοποίηση τῶν τάσεων καθεαυτῶν (σσ. 70-71). Ἐπανέρχεται, λοιπόν, στήν οὐσία τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας, μιλώντας γιά τά χαρακτηριστικά της (σ. 71 ἑξ.). Δέν θέλω, ὅμως, νά κινδυνέψω σέ αὐτή τήν παρουσίαση νά γίνω ἀναλυτικός παρουσιαστής ἑνός βιβλίου πού ἐγώ τό νιώθω ἀλλιῶς. Γι' αὐτό ξαναλέω: ὁ Χ.Σ. θεολογεῖ μέ σάρκα μέσα ἀπό τή σάρκα τοῦ Χριστοῦ (βλ. σ. 71 ἑξ.). Ἑπομένως, ἔχει τήν ἐγγύηση γιά ν' ἀναφερθεῖ στήν ἔννοια τῆς παράδοσης, τῶν μυστηρίων (σσ. 73-74) ἤ τῆς *τριαδοκεντρικης ἐκκλησιολογίας* (σσ. 74-75) καί τῆς *θεολογικῆς ἀρχῆς τῆς ἀνάγκης* (σσ. 76-77), δηλ. τῆς πρόκρισης γιά θεολογική συγκρότηση.

Προκαλεῖ ἐντύπωση πάντως στόν ἀναγνώστη ὁ τίτλος τῆς Γ' ἑνότητας τῆς δεύτερης μελέτης τοῦ βιβλίου (σ. 77 ἑξ.) («*Ὁ συγχρονος ἐνεργητισμός τῆς ὀρθόδοξης ἀνατολικῆς ἐκκλησίας*»). Ἐννοεῖ προφανῶς τήν ἔμπρακτη ἀνταπόκριση τῆς σύγχρονης θεολογίας

1. Ἔχω τή γνώμη ὅτι στή μελέτη αὐτή ἀπό τή σ. 68 ἑξ. λέει κάτι πού δέν ματαειπώθηκε. Ἄν δηλ. γιά προηγούμενες τάσεις (1. 2. καί 3.) γνώριζε κανείς κάποια πράγματα, γιά τίς τάσεις μέ τούς ἀριθμούς 4 καί 5 ὁ Χ.Σ., ἄν καί δέν φωνάζει, ψυθιρίζει παντως ἐπιστημονικά κάτι πού ὁ ἴδιος κυοφορεῖ, ὅσον ἀφορᾶ τό 4. (αἰσθητική θεολογία τοῦ κάλλους) καί ὅσον ἀφορᾶ τό 5. (παροντική θεολογία), κάτι πού ὁ καθ. Ἰω. Πέτρου ὑφαίνει καιρό τώρα. Αὐτή ἡ τελευταία τάση εἶναι ἀποδεκτή ἀπό τόν Χ.Σ. κάτω ἀπό τήν ἀρχή τῆς περί ἐνυποστασίας τοῦ παρελθόντος καί τοῦ μέλλοντος ἑνότητας στήν ὑπόσταση τοῦ παρόντος (σ. 69), οὐσιαστικά δηλ. κάτω ἀπό τή χριστολογική του ἀρχή.

στά προβλήματα τῆς ἐποχῆς της. Φαίνεται αὐτό στήν ἀνάλυση τῶν ἐπί μέρους ἀριθμημένων παραγράφων, πού ἀναλύει τέτοιες ἔμπρακτες ἀναφορές.

Στό β΄ κεφ. ἤδη μέ τόν τίτλο ὁ Χ.Σ. δείχνει τή διάθεσή του νά θέσει τή σύγχρονη ὀρθόδοξη θεολογία ἐνώπιον τῆς εὐθύνης της. Ἡ μελέτη τοῦ Χ.Σ. γιά τόν ἅγ. Γρηγόριο Παλαμᾶ στή σύγχρονη ὀρθόδοξη θεολογία εἶναι ὄντως μία σπουδαία μελέτη, ἡ ὁποία συνδυάζει τήν ἱστορική ἄρθρωση μέ τή συστηματική συγκρότηση τοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου. Παρελαύνουν σέ αὐτή πολλά ὀνόματα ἐπιστημόνων πού ἀσχολήθηκαν μέ τόν Γρηγόριο Παλαμᾶ καί ἀποτιμᾶται ἡ θέαση τοῦ μεγάλου πατέρα ἀπό αὐτούς.

Ἕνα σημεῖο, ἀπό τά τόσα βιβλιογραφικά στοιχεῖα πού παραπέμπει ὁ Χ.Σ., στό ὁποῖο ὀφείλει νά σταθεῖ κανείς εἶναι ἡ στάση τοῦ Π. Τρεμπέλα ἀπέναντι στόν Γρηγόριο Παλαμά (σ. 96 ἑξ.). Ἔχω τήν ἐντύπωση ὅτι τήν ἄποψη τοῦ Τρεμπέλα πρέπει νά τή δοῦμε καί νά τήν ξαναδοῦμε, διότι δέν εἶναι ἄμοιρη θεολογικῆς ἀγωνίας. Ἡ ἐκ μέρους του ἀντίδραση σέ ἕναν ἀκραῖο μυστικισμό, μέσα ἀπό μία ἀντίθεση σέ ἀναγνωρισμένης ἀξίας πατέρες (μεταξύ αὐτῶν καί ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής), δείχνει μία τόλμη, ἄσχετα ἄν σέ αὐτή ὑπάρχουν ἀστοχίες. Ἡ ἀντίδραση ἐνάντια στόν Τρεμπέλα ἀπό ἁγιορεῖτες πατέρες τῆς ἐποχῆς του ἦταν κατακριτική. Καί ὁ Χ.Σ. θεωρεῖ τόν Π. Τρεμπέλα ὅτι εἶναι μακρυά ἀπό τή θεολογία τοῦ ἁγίου φωτός (σ. 98). Ἕνα πράγμα, ὅμως, πρέπει νά τοῦ προσυπογράψουμε τοῦ Π. Τρεμπέλα, τό θάρρος γνώμης καί κριτικῆς καί τήν ἀνάγκη του νά θεαθεῖ στή σχέση τοῦ Θεοῦ μέ τόν ἄνθρωπο ὁ δεύτερος, κάτι γιά τό ὁποῖο ξέρω ὅτι ἀγωνιᾶ στή θεολογική του ψυχή καί γραφή ὁ Χ.Σ.

Σέ μία θεολογική ἀντιπαράθεση ὅπου χάνεται ἡ Χριστολογία ὡς μέτρο γιά τήν ἀνθρώπινη θεολογία, κάτι δηλ. πού συνέβη στήν ἱστορική περίοδο πού ἐρευνᾶ ὁ Χ.Σ., δέν ξέρω ἄν κάποιος ἀπό τούς ἀντιπαρατιθέμενους εἶχε λιγότερο ἤ περισσότερο δίκιο. Αὐτό ἀποδεικνύεται καί ἀπό τό ἑπόμενο παράδειγμα, τό ὁποῖο ἀφορᾶ τόν Ν. Ματσούκα, πού ὁ Χ.Σ. τόν θεωρεῖ ὡς ἀντίθετο (σ. 99) πρός τόν Τρεμπέλα, ἐφόσον ὁ πρῶτος λέγει ὅτι σύμφωνα μέ τόν Παλαμᾶ «ἡ θεολογία θεμελιώνεται πάνω στά «ἔργα» καί τόν «βίο» ...». Οὔτε, λοιπόν, ἡ ἄποψη τοῦ Ν. Ματσούκα πάνω στόν συγκεκριμένο θεολογικό προβληματισμό θεμελιώνεται χριστολογικά καί δέν εἶναι «χριστάριστη», δηλ. κατά Χριστόν ἄριστη. Μία ἀχριστολόγητη ἀντιπαράθεση δηλ. μεταξύ ἐμπειρίας καί θεωρίας δέν ἔχει μέσα της, πιστεύω, ὀργανικά χριστόλογη θεολογία καί ἀκροβατεῖ ἀχαλκηδόνητα[2]. Αὐτό, πιστεύω, τό νιώθει πολύ καλά ὁ

2. Τόν νεολογισμό ἄς τόν καταλάβει ὁ μή εἰδικός ἀναγνώστης ὡς ἔννοια πού

Χ.Σ. Ἔχω μάλιστα τήν ἐντύπωση πώς καί ἡ χρήση τοῦ ὅρου «προσωπικές ἐνέργειες» εἶναι ἡ δυνατότερη ἔκφραση μιᾶς ἀνάγκης ὅσων ἐρευνοῦσαν τόν Παλαμᾶ, νά βροῦν ξανά τήν ὑποστατική ἀρχή στήν ἡσυχαστική θεολογία[3] καί νά μήν χαθοῦν στά βαθιά νερά μιᾶς θεοκεντρικῆς οὐσιοκρατίας, τήν ὁποία σίγουρα δέν ἀσπαζόταν ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς[4]. Ἴσως ἔτσι ἀποσυγκόλλησαν τήν ἐνέργεια ἀπό τήν οὐσία, τραβώντας στά ἄκρα τή διάκριση οὐσίας-ἐνεργειῶν. Σέ κάθε περίπτωση ὅτι ὁ Σ. Ἀγουρίδης ἔρχεται καί ἐπιβεβαιώνει τόν Π. Τρεμπέλα, δείχνει ὅτι ὅλες αὐτές τίς δεκαετίες, μέ ἐξαίρεση τόν Χ.Σ, ὅλοι οἱ ἄλλοι θεολόγοι, πού ἀναφέρει ὁ ἴδιος ὁ Χ.Σ., παλεύουν στήν ἀντιπαράθεση καί ὄχι στή σύνθεση καί τό ἄριστο χριστολογικό μέτρο (σ. 110). Γι' αὐτό καί ἡ ἀναφορά τοῦ Χ.Σ. σέ παρερμηνευτικές τάσεις καί καταχρήσεις στήν ὁρολογία (σ. 103 ἑξ.), πού ἔγιναν πάνω στό ἔργο τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ, πιστεύω, ἔχουν ὡς βάση τήν ἀποσυγκόλληση τῆς θεολόγησης ἀπό τό χριστολογικό μέτρο. Ὁ Χ.Σ. σέ αὐτό τό συγκεκριμένο θεολογικό πρόβλημα εἶχε τή δική του σπουδαία συμβολή, διότι εἶχε γνωρίσει πρίν τόν χριστολογικό σταθμό ἑνός Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας καί μποροῦσε νά φοβηθεῖ τή θεολογική ἤ τήν ἀνθρωπολογική ἀπομόνωση, ἀλλά καί νά ἀναγνωρίσει τήν ὁρολογική ἐκτροπή, βοηθώντας αὐτούς πού τήν κατάλαβαν, νά διορθώσουν καί νά ἀναδείξουν βαθύτερα τόν θεολογικό τους προβληματισμό. Ἡ μονογραφία τοῦ Χ.Σ. «Περί φωτός»[5] ἦταν πολύ σπουδαία συμβολή. Σέ αὐτή θά περέπεμπα τόν εἰδικό ἐρευνητή, ὥστε νά καταλάβει περισσότερα ἀπό τήν ἐνδεικτική ἀναφορά καί ἐκτίμησή μου ἐδῶ, ἀλλά καί τήν προβληματική γύρω ἀπό τή χρήση τοῦ ὅρου «προσωπικές ἐνέργειες».

ἐννοεῖ τήν ἔλλειψη σχέσης μέ τό Δόγμα τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

3. Σημειωτέον ὅτι καί ὁ Ν. Ματσούκας χρισημοποίησε τόν ὅρο αὐτό τριαδολογικά, κάτι πού δέν ἔκανε στά τελευταῖα γραπτά του. Βλ. περισσότερα γιά μία κριτική ἐνασχόληση μέ τῆν δογματική καί οἰκουμενική σκέψη τοῦ Ν. Ματσούκα στό *Δόγμα καί Οἰκουμένη στή θεολογική ἔκφραση τοῦ Ν. Ματσούκα*, στό Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολης ΑΠΘ (τμ. Θεολογίας), 14 (2004) σσ. 115-149, ὅπου -στίς ὑποσημειώσεις- γίνεται λόγος καί γιά τή χρήση τοῦ ὅρου «προσωπικές ἐνέργειες».

4. Βλ. ἐπίσης Χ. ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ, *Ἔρως καί Θάνατος*, Ἀθήνα 2009, σ. 333, ὅπου φαίνεται ἡ ἀναζήτηση τοῦ χριστολογικοῦ παράγοντα καί παραπομπή στό ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ, *Κεφάλαια ἑκατόν πεντήκοντα*, στό *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ Συγγράμματα*, τ. Ε', ἐπιμέλεια-εἰσαγωγή-κείμενο Παναγιώτης Χρήστου, ἐκδ. Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 71-72.

5. Χ. Σταμούλης ,*Περί φωτός: προσωπικές ἤ φυσικές ἐνέργειες; Συμβολή στή σύγχρονη περί Ἁγίας Τριάδος προβληματική στόν ὀρθόδοξο χῶρο*, Θεσσαλονίκη (εκδ. Τό παλίμψηστον), 1999. (Βιβλιοκρισία μου στά Γερμανικά βλ. στό περιοδικό *Orthodoxes Forum* τοῦ Παν/μίου τοῦ Μονάχου (2ο τεῦχος τοῦ 1999, σσ. 218-222).

Ἔχω τή γνώμη ὅτι ὁ Χ.Σ. μέ περισσή εὐαισθησία βλέπει τελικά μέ τά μάτια τοῦ Πεντζίκη τόν Παλαμὰ καί διαβλέπει ἔτσι καθαρά, ὄχι τή δύναμη τοῦ νόμου, ἀλλά τή δύναμη τῆς ἀγάπης, τῆς ἀγαπητικῆς συνάντησης πρώτων καί ἐσχάτων. Τούτη ἡ ἀγαπητική συνάντηση δέν πετυχαίνεται μέ τά τερτίπια τοῦ νοῦ, ἀλλά μέ ὅλον τόν δοσμένο στόν Θεό ἄνθρωπο (σσ. 112-113).

–Πῶς ἀποδεικνύεται, ὅμως, παραδειγματικά ὅτι ὁ Χ.Σ. βασίζεται στό χριστάριστο μέτρο;

–Στή μελέτη του γιά τόν Ἰωάννη Χρυσόστομο (σ. 114 ἑξ.) θέλει νά προβάλει δυναμικά τόν μεγάλο πατέρα καί μέ βοηθητικό μέσο τήν ἐποπτική ἔρευνα. Μέ συγκεκριμένα φιλολογικά παραδείγματα ἀπό τόν ἱερο πατέρα προσπαθεῖ νά θεολογήσει σύγχρονα. Ὄχι βέβαια παρερμηνεύοντας τόν Χρυσόστομο, ἀλλά τοποθετώντας τον στή θέση του, σέ αὐτό πού λέγαμε προηγουμένως γιά τήν ἐν Χριστῷ καταξίωση τῆς ἀγάπης. Καλά ἔκανε, λοιπόν, καί τοποθέτησε τόν κήρυκα τῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης Χρυσόστομο μετά τά παλαμικά! Καί ἔντονα καλεῖ ἔτσι στόν πολιτισμό τῆς σάρκωσης, στόν πράγματι χριστιανικό πολιτισμό, δείχνοντας ὡς ἄμορφο καί ὡς κακόφωνο τόν δυϊσμό (σσ. 126-127) ἀπέναντι στήν καλλίφωνη ἀγάπη.

Τό ὅτι νοιάζεται γιά τή σύνδεση θεολογίας καί πολιτισμοῦ διαπιστώνεται σαφῶς στό Γ′ κεφάλαιο, ὅπου μέσα ἀπό τήν ἱστορική ἔρευνα γιά τή θεολογική γενιά τοῦ ’60 ἀναζητᾶ συστηματικά τή συγκρότηση τῆς δικῆς του ἄποψης. Καί σέ αὐτή τή μελέτη, ὅπως σέ ἐκείνη γιά τόν Παλαμᾶ, ἀναφέρονται νεότεροι θεολόγοι πού ἀσχολήθηκαν μέ τή σχέση θεολογίας καί πολιτισμοῦ. Οὐσιαστικά ἀποτιμᾶται ἡ σκέψη τους καί δίνεται πλήρης εἰκόνα ἑνός προβληματισμοῦ, πού δέν ὑπῆρξε δίχως προβλήματα. Ἀκριβῶς ἐδῶ ὁ Χ.Σ. ἐπεμβαίνει κριτικά καί βοηθᾶ τόν ἀναγνώστη νά βρεῖ τόν μπούσουλα πού στρέφει τό καράβι τῆς σύγχρονης καθ’ ἡμᾶς θεολογικῆς σκέψης.

Θά ἐπιμείνω καί ἐδῶ στόν ἀντιδυϊσμό τοῦ Χ.Σ. (σ. 138). Ὄχι ὅτι δέν ἀγαπᾶ τόν ἀριθμό δύο, ἀλλά εἶναι πού δέν λειτουργεῖ ἡ σκέψη του ἀντιπαραθεσιακά. Ἡ κριτική του ἀπέναντι στόν Γιανναρά καί στόν Ματσούκα εἶναι σαφής. Ὁ συγγραφέας τῆς γυναίκας τοῦ Λώτ καί ὡς συστηματικός δογματολόγος διορθώνει τή θεολογική ἀντιπαραθεσιακότητα προηγούμενων γενεῶν. Χριστολογεῖ καί χτυπᾶ στό κεντρί τῆς ἀνθρώπινης ἀγωνίας γιά πραγματική σωτηρία (σ. 149 ἑξ.). Στή σ. 157 τό διαλαλεῖ: «...ἡ πρόκληση γιά τή σύγχρονη Ὀρθόδοξη θεολογία εἶναι νά ἀνακαλύψει ἐπιτέλους τήν ἐνανθρώπηση». Ὁ Χ.Σ. σήμερα γίνεται ἀναγκαστικά ντελάλης τῆς ἐνανθρώπησης, ἀλλά καί γνωμικά, ἐφόσον ὁ ἴδιος τήν ἐπιλέγει γιά νά στήσει τό δικό του θεολογικό ἔργο σέ διάλογο μέ τό σήμερα[6]. Δέν εἶναι δηλ. τυχαῖο πού στή σ. 158 ἑξ. μιλᾶ γιά ἄσκηση καί

εὐχαριστία, ὄχι γιά ἄσκηση ἤ εὐχαριστία, κάτι πού θά ἔκανε τήν πίστη ἰδεολογία (βλ. σσ. 160-163). Ἡ κρίση του εἶναι σαφής: οὔτε αὐτή ἡ ἰδεολογικοποίηση (τοῦ Ἰω. Ζηζιούλα) οὔτε ἡ ἄλλη ἡ ἀσκητική (τῆς περίπτωσης Ἰω. Ρωμανίδη). Ἡ εὐχαριστιακή ἐκκλησιολογία καί ἡ ἄσκηση στήν ἔκφραση τοῦ Χ.Σ. ἔχει σαρκωμένο Λόγο... Μόνο στό σῶμα Αὐτουνοῦ μπορεῖ νά γονιμοποιηθεῖ ἡ ἀντίδοση τῶν ἰδιωμάτων μας ὡς ἀντίδοση χαρισμάτων μας, πού δέν εἶναι δικά μας ἀποκλειστικά, ἄν τά μελισσουργεῖ τό Ἅγιο Πνεῦμα. Εἶναι γιά ὅλους. Ναί, αὐτή εἶναι ἀντίδοση χαρισμάτων!

Μέ ὅσα ὥς τά τώρα εἶπα, ὁ καθένας, πιστεύω, κατανόησε καί ἔνιωσε ὡς κέντρο βάρους τή σαρκωτική θεολογία τοῦ Χ.Σ. Μία θεολογία πού θέλει νά σαρκωθεῖ στά πάντα, νιώθοντας ταυτόχρονα τήν ἀνεπάρκεια, ὅταν δέν ἐρωτεύεται τό ὑποκείμενο τῆς σάρκωσης Θεό Λόγο. Αὐτό θά διατρανώσει ὁ Χ.Σ. ἀπό τή σ. 173 ἑξ. (βλ. χαρακτηριστικά σ. 177), ἀσχολούμενος μέ τή θεολογική σκέψη τοῦ γέροντα Σωφρονίου τοῦ Ἔσσεξ, ὁ ὁποῖος εὐνοεῖ ὄχι τήν ἀτομική τέχνη, ἀλλά τήν ἀναφορική (πρός τόν ἄλλον) (σ. 186). Καί βέβαια αὐτό τό κάνει μέ γνώμονα τήν ὑποστατική ἀρχή στεκόμενος ἀπέναντι στήν ἀτομικότητα (σ. 195). Ἄλλος ἕνας μεγάλος γέροντας γίνεται ἀντικείμενο ἔρευνας στή δεύτερη ἑνότητα (σ. 197 ἑξ.): ὁ Ἰωσήφ Ἡσυχαστής. Ἐδῶ «ξεμπροστιάζεται» ἀπό τόν Χ.Σ. ἡ αἰσθητική θεολογία τοῦ γέροντα. Κι ὅπως δέν φοβᾶται ὁ γέροντας νά πεῖ ἁπλά γιά τήν κοινωνία μέ τόν Θεό, ἔτσι κι ὁ Χ.Σ. δέν φοβᾶται νά κάνει ἔλλογο τό δόγμα, λέγοντας νέες λέξεις, ὅπως αὐτή: «τριαδική παιδικότητα» (σ. 202).

Θά ἔλεγε κανείς πώς ὁ Χ.Σ. ἀγαπᾶ τούς γέροντες, εἶναι «γεροντολόγος»! Ἀσχολεῖται μ' αὐτούς καί περιτειχίζεται ἀπό τή δύναμή τους, βρίσκοντας ἀπό τή δική τους ἀπόκρυφη ἀνατρεπτική ρώμη τή δική του κρυμμένη ἀνατρεπτική ἔκφραση. Καί ἡ ἁγία εὐαισθησία, πού διαβάζει ἀπό τόν γέροντα Πορφύριο Καυσοκαλυβίτη (σ. 212 ἑξ.) εἶναι ἄκρως ἀνατρεπτική. Δέν εἶναι τυχαῖο πού χωρίς ἀντιδυτικισμό στή μελέτη αὐτή συγχωρᾶ ὅλον τόν ἄνθρωπο, ὅλη τήν ἐμπειρία τοῦ ἀνθρώπου γιά τόν Θεό, πού δέν εἶναι μία περιορισμένη γεωγραφικά ἐμπειρία. Εἶναι οἰκουμενικός καημός! Ἡ ἁγία εὐαισθησία εἶναι ἡ ποιητική εὐαισθησία τοῦ λεπτοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἀνθρώπου πού ἀφουγκράζεται τή θεϊκή δημιουργία καί τόν πόνο πού τούτη ἐμπεριέχει (σσ. 218-219). Ζωντανό παράδειγμα βέβαια εἶναι ὁ σταυρωμένος ἔρωτας, ὁ ἴδιος ὁ Χριστός (σ. 225).

Ἄν καί ἐφόσον στούς ἀσκητές ὁ Χ.Σ. ἀγαπᾶ τήν ποίηση, τότε θά ἦταν παράξενο νά μήν εὕρισκε στούς ποιητές τή σαρκωμένη ἀγάπη καί νά μήν εἶχε στό βιβλίο αὐτό ἕναν ποιητή ὡς τόπο ἔρευνας. Ὁ

6. Βλ. κυρίως τό βιβλίο του *Ἔρως καί Θάνατος*, Ἀθήνα 2009.

Γιῶργος Θέμελης, λοιπόν, ἐνδιαφέρει τόν Χ.Σ. (σ. 229 ἑξ.), γιά νά δικαιώσει τήν ἐκτίμησή του ὅτι ὁ σπουδαῖος ποιητής εἶναι ἐραστής τῆς ἀβεβαιότητας καί ὄχι τῶν κλειστῶν σχημάτων. Εἶναι ἀνοιχτός στή σάρκα τοῦ κόσμου καί ὄχι πνευματιστής καί πλατωνιστής[7]. Μέσω τοῦ σαρκωμενου Λόγου ὁ ἄνθρωπος ὑπάρχει γιά νά σωθεῖ ὁλόκληρος, ὄχι μεσοβέζικα. Διαβάζοντας τούς ποιητές στό βιβλίο πού παρουσιάζω θά ἀναρωτιόταν κάποιος τί ζητᾶ στίς γραφές ἑνός δογματολόγου ἡ ποίηση. Ἐγώ δέν ἀναρωτήθηκα ποτέ: μόνο ἡ ποίηση, ἡ τέχνη, μπορεῖ νά σαρκώσει ἕνα ὑγιές δόγμα μέ οἰκουμενικό πνεῦμα. Ἦταν καιρός νά δοῦμε τά δόγματα ὄχι σάν φυλακές, ἀλλά σάν ἐλεύθερα γυμναστήρια. Δέν πρέπει νά ἀναρωτηθεῖ, λοιπόν, κανείς γιατί ὁ Χ.Σ. ἀσχολεῖται στό τέλος τοῦ βιβλίου μέ τό θέμα Ἀνατολή-Δύση στή σκέψη τοῦ Τσαρούχη. Γιά τόν ἴδιο ἡ θεολογία εἶναι παντοῦ, σέ κάθε ἀναπνοή, ἄρα καί στήν ἐξομολόγηση τοῦ Τσαρούχη. Οἱ δαγκάνες τοῦ μηδενός, οἱ πανανθρώπινες τοῦτες δαγκάνες, αὐτό εἶναι τό σκηνικό τῆς ἐξομολόγησης τοῦ κάθε ἀνθρώπου πού θεολογεῖ θέλει δέν θέλει!

Ἡ σύνδεση Ἀνατολῆς-Δύσης πού ὑπογραμμίζει ὁ Χ.Σ. στόν Τσαρούχη, ἡ ἑλληνικότητα ὡς πραγματική οἰκουμενικότητα, δέν ἀποτελοῦν παραδείγματα δίχως θεολογικές ἀναγωγές. Ἄν ὄντως ἡ θεολογία εἶναι πραγματική τέχνη, δηλ. βιωματικό γεγονός πού μπορεῖ νά μεταφραστεῖ σέ εἰκόνες, τότε δέν μπορεῖ νά εἶναι ἀνέραστη, ἀντι-οικουμενική. Ὁ Χ.Σ. μέσῳ παραδειγμάτων ἀπό ποιητές καί ζωγράφους ψάχνει μυστικά τούς θεολογικούς συνειρμούς. Ἡ σύνθεση Ἀνατολῆς-Δύσης πού ὑπογραμμίζει στόν Τσαρούχη, ἡ ἑλληνικότητα ὡς πραγματική οἰκουμενικότητα δέν εἶναι παραδείγματα δίχως θεολογικές ἀναλογίες καί θεολογικές ζυμώσεις. Τί ἄλλο κάνει δηλ., ὅταν στή σ. 258 φιλοξενεῖ στό βιβλίο του τήν ἔκφραση «χριστοσωματική γονιμοποίηση» καί δέν ἀδιαφορεῖ ἔτσι γιά ἀφελεῖς θεολογικές κραυγές; Μᾶλλον τίς μαζεύει καί τίς ἀφήνει ὅπως ὅλοι οἱ ποιητές νά κουρνιάσουν, κάπου νά ζεσταθοῦν καί ʼκεῖνα ἀκόμη τά θεολογικά μινυρίσματα!

Τό ἐπίμετρο (σ. 266) εἶναι τό μέτρο, τό τέμπο τοῦ βιβλίου ὁλάκερου. Θά τό ἔλεγα καί ἐφύμνιο, πού διαλαλεῖ ὅτι ἡ ἐνυποστασία τοῦ παρελθόντος καί τοῦ μέλλοντος στό παρόν εἶναι ἡ ἐπίγνωση τῆς ἀνθρώπινης ἀνεπάρκειας.

Δέν ξέρω ἄν διαφώτισα τόν γνώστη τοῦ βιβλίου μέ τή δική μου ἀνάγνωση καί ἄν φωτίζω τόν μέλλοντα ἀναγνώστη τῆς γυναίκας τοῦ Λώτ. Νιώθω ὅτι μέ τή θεολογική σκέψη τοῦ Χ.Σ. συνυ-

---

7. Βλ. ἰδίως σ. 232, ὅπου τονίζεται ἡ ὑλιστική ἀνθρωπολογία καί σωτηριολογία τοῦ Θέμελη.

πάρχω χάριν τῆς πίστης του στόν πολιτισμό τῆς σάρκωσης, πού προκρίνει, ἔχω τή γνώμη, ἤδη νωρίς καί ἴσως ἀδιαίσθητα τότε μέ τή διδακτορική του διατριβή. Γνωρίζω ἀκόμη ὅτι χάριν αὐτῆς τῆς ἀνωτέρω πίστης διαβάζω τή δουλειά του ἐντελῶς προκατειλημμένα, φαντασιωνόμενος μέσα της μίαν ἄλλη θεολογία σήμερα, πού ὁ εὐαγγελιστής Ἰωάννης μέ μελέτες σάν αὐτή πού παρουσίασα μᾶς ξαναπροσκαλεῖ νά μποῦμε στή σάρκα μας, στή σάρκα τοῦ παγκόσμιου Λόγου. Νιώθω ἐξάλλου μέ τέτοια διαβάσματα ὅτι ἡ θεολογία πρέπει νά πεθάνει στόν Λόγο γιά νά ἀναστήσει τόν λόγο της, ὄντας πιά ἔτσι ἰδιαίτερα ἐνσωματική καί δυνατή νά ξεριζώσει τά ἠθικά παραβλάσταρα μιᾶς ἄγονης καί ἄ-Λογης θεολογίας[8]. Τό θέμα, λοιπόν, δέν εἶναι νά ἀντιγράψει κανείς τόν εὐαγγελιστή Ἰωάννη, ἀλλά νά τόν ἐπαναλάβει. Ἄλλο ἀντιγραφή κι ἄλλο ἐπανάληψη! Καί βέβαια, ἐν προκειμένῳ, τό ἁλάτι τῆς γυναίκας τοῦ Λώτ δέν εἶναι γιά πέταμα...

Ἰωάννης Κουρεμπελές,
Ἐπ. καθηγητής ΑΠΘ

8. Γιά τήν ἀνάγκη θέασης τοῦ ἔνσαρκου Λόγου στή Θεολογία καί Ἰ. Γ. Κουρεμπελές, *Λόγος Θεολογίας*, Θεσσαλονίκη 2009.

Ἰωάννης Γ. Κουρεμπελές, *Λόγος Θεολογίας. Μελέτες θεολογικοῦ προβληματισμου*. Τόμος Α΄, ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη, 2009.

Στόν πρόλογο τοῦ πρώτου τόμου τοῦ βιβλίου *Λόγος Θεολογίας*, ὁ συγγραφέας μᾶς προϊδεάζει ἀπό τήν ἀρχή ὅτι μπροστά μας ἔχουμε ἕνα «ζωντανό βιβλίο». Κατά τήν βαθμιαία ἀνάγνωσή του, πειθόμαστε ὅτι ὄντως, τό κείμενο δέν εἶναι γραμμένο μέ τά νεκρά γραμματα ἑνός ἀφηρημένου συλλογισμοῦ, ἀλλά περιλαμβάνει τίς σκέψεις ἑνός σύγχρονου θεολόγου, πού προβληματίζεται γιά ἐπίκαιρα δογματικά θέματα. Ἡ προσέγγισή του δέν εἶναι ἀπό τή θέση τοῦ εἰδικοῦ πού προσφέρει προπαρασκευασμένες λύσεις, ἀλλά ἀπό τήν προοπτική τοῦ ἐρευνητῆ πού ψάχνει ἀπαντήσεις στό πλαίσιο τοῦ διαλόγου τόσο μέ τό ὅμοιο ὅσο καί μέ τό διαφορετικό. Ἡ ζωντάνια αὐτοῦ τοῦ βιβλίου φαίνεται στά ἑπόμενα χαρακτηριστικά:

- στήν πολυφωνία του. Ἡ δομή τοῦ τόμου δέν εἶναι αὐστηρή, ἀλλά ἐπεκτείνεται πρός διαφορετικές κατευθύνσεις, μέ τίς ὁποῖες συναντιέται ὁ συγγραφέας κατά τή διανοητική περιπέτεια πού ἐπιχειρεῖ. Τό κεντρικό θέμα συνοδεύεται πάντα ἀπό πολλά ὑποενότητες πού ἀναλύονται συνήθως στίς ὑποσημειώσεις. Ὁ Κουρεμπελές φαίνεται νά χρησιμοποιεῖ τή διηγηματική τεχνική, ὀνομαζόμενη *the stream of consciousness*, ἐπειδή τό κείμενό του καταγράφει μία συνεχῆ ροή τῆς σκέψης, πού ἀνοίγει συνεχῶς νέες προοπτικές καί θέματα. Ἐπί παραδείγματι, μιλώντας γιά τόν κίνδυνο τῆς εἰδωλοποίησης στήν ἐκκλησιαστική ζωή ὡς παράγωγο τῆς τυπολατρίας, κάνει μία ἐκτενῆ παραπομπή στό γέροντα Σωφρόνιο Ζαχάρωφ καί ἐκθέτει τήν ἀσκητική θεωρία τοῦ φωτός, ὅπως ἐκφράζεται αὐτή στήν θεολογία του (σσ. 300-303).

- στό οἰκουμενικό του ἄνοιγμα πρός τούς πολύτιμους σύγχρονους θεολόγους τῆς Δύσης καί τῆς Ἀνατολῆς, χωρίς προκαταλήψεις καί μεροληψίες. Τό μοναδικό κριτήριο ὑπό τό πρίσμα τοῦ ὁποίου τούς προσεγγίζει εἶναι τό πρόσωπο τοῦ Σωτῆρα Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅπως βιώνεται στό πλαίσιο τῆς Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας καί τῆς Παράδοσής της. Ἡ κριτική τοῦ συγγραφέα εἶναι θετική, ἐπειδή ἔχει ὑπόψη του σπουδαίους θεολόγους, γιά τούς ὁποίους τρέφει ἕναν εἰλικρινῆ θαυμασμό.

- στήν οἰκειότητα τοῦ συγγραφέα μέ τόν ἀναγνώστη. Στό λόγο του ὁ συγγραφέας κάνει τόν ἀναγνώστη συμμέτοχο στή διαδικασία ἐκπόνησης αὐτοῦ τοῦ ἔργου: τοῦ ἐξηγεῖ, τόν ρωτάει, ἀπευθύνεται πρός αὐτόν μέ τό πρῶτο ἑνικό πρόσωπο, γιά νά ἀποφύγει τίς «συλλογικότητες» καί «γενικότητες» (σ. 19). Τόν

θεωρεῖ δηλαδή ἕνα ζωντανό πρόσωπο, μέ τόν ὁποῖο βρίσκεται σέ διάλογο καί τοῦ ὁποίου ἀσπάζεται τήν προσωπική καί θεολογική του ἀγωνία.

- στόν διαλογικό χαρακτήρα τοῦ βιβλίου. Οἱ σελίδες του περιέχουν πέντε μελέτες πού πραγματεύονται τή θεολογική θέση διαφορετικῶν χριστιανῶν συγγραφέων (προτεσταντῶν, καθολικῶν καί ὀρθοδόξων) ἀλλά καί μή χριστιανῶν (ἰουδαίων καί μουσουλμάνων).

- στό σωτηριολογικό ἐνδιαφέρον τοῦ κυρίου θέματος. Στήν τελική ἀνάλυση, ὁ Ἰωάννης Κουρεμπελές δέν ἀγωνίζεται μέ ξερές ἀκαδημαϊκές ἐντρυφήσεις, ἀλλά στρέφεται πρός τό κεντρικό θέμα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, τό ὁποῖο δέν εἶναι ἄλλο ἀπό τήν κατανόηση τοῦ γεγονός τῆς ἐνανθρώπησης τοῦ Θείου Λόγου καί τῆς Σωτηρίας. Ἔτσι ἐρωτήματα ὅπως ποιός εἶναι ὁ Χριστός, πώς ζοῦμε τό μυστήριό της Σάρκωσης, τοῦ θυσιαστικοῦ τοῦ Θανάτου καί τῆς Ἀνάστασης στό πλαίσιο τῆς Ἐκκλησίας, συνιστοῦν τό κεντρικό θεολογικό προβληματισμό, πού παρακολουθεῖται βασικά σ᾿ αὐτές τίς πέντε ξεχωριστές μελέτες πού προσφέρονται σέ ἑνότητα.

Τό πρῶτο κεφάλαιο ὀνομάζεται *Τό θεολογικό δόγμα τῆς Χαλκηδόνας στό προβληματισμό σύγχρονων δυτικῶν θεολόγων καί τό ἐρώτημα της ἀποκλειστικότητας της σωτηρίας*. Ἡ μελέτη ἐξετάζει τόν ὅρο «*Λογοκεντρισμός*» - μία σύγχρονη δυτική ὁρολογία πού ἐκφράζει «τή μετάθεση τῆς σωτηρίας ἀπό τό ἔργο τοῦ Χριστοῦ στό Θεό Λόγο» (σ. 37). Τό κύριο ἔργο πού ἔχει στήν ὄψη τοῦ ὁ θεσσαλονικιός θεολόγος, εἶναι «*Le Verbe de Dieu, Jesus-Christ et les religions du monde*» τοῦ Jacques Depuis. Κατά τόν J. Depuis, ἡ σωτηριολογική σημασία τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Ἐκκλησίας του ἔχει ἕνα περιοριστικό καί ἀποκλειστικό χαρακτήρα, σχετικά μέ τή δράση τοῦ ἄσαρκου Θεοῦ Λόγου, πού τήν θεωρεῖ πιό ἀνοιχτή καί εὐρύτερη ἀκόμη καί πρός τίς ἄλλες θρησκεῖες (σ. 50). Ἔμπρακτα, ὁ Jacques Depuis ξεχωρίζει τό Χριστό ἀπό τό Θεό Λόγο καί λησμονεῖ ὅτι ἀκριβῶς ἡ ὁμοουσιότητα τοῦ ἐνσαρκωμένου Λόγου πρός τήν ἀνθρωπότητά του δίνει παγκόσμια σωτηριολογική σημασία (σσ. 50-51). Μέ ἄλλα λόγια, ἀκριβῶς ἐπειδή ὁ Λόγος σαρκώνεται, ὅλη ἡ ἀνθρωπότητα ἔχει καθολική πρόσβαση (ὁλάκερη ἡ ἀνθρωπότητα) στή σωτηρία καί ὄχι τό ἀντίθετο.

Ἡ δεύτερη μελέτη, *Ἐκκλησία=Εὐχαριστία; Ἕνα δογματικό πρόβλημα με σωτηριολογική σημασία*, συγκεντρώνεται στό θέμα τῆς ταύτισης τῆς Ἐκκλησίας μέ τήν Εὐχαριστία καί εἰδικά στό ἔργο τοῦ σεβ. ἐπισκόπου Περγάμου Ἰωάννη Ζηζιούλα. Ὁ συγγραφέας ἀναρωτιέταιδικαιωματικάσέτίδιαφέρειἐντέλειαὐτήἡταύτισηἀπό τήν ἐν πράγματι σήμερα ταύτιση τῆς Ἐκκλησίας μέ τήν ἱεραρχία ἤ τόν κλῆρο γενικότερα (σ. 111). Ἡ ταυτότητα Ἐκκλησία=Εὐχαριστία

προϋποθέτει κατά τόν σεβ. Ἰωάννη Ζιζιούλα ὅτι ὅλη ἡ ἐξουσία τοῦ ἐπισκόπου πηγάζει ἀπό τό ὅτι προΐσταται τῆς Εὐχαριστίας (σ. 159). Σ᾿ αὐτό τό σημεῖο, ὁ Κουρεμπελές ἐπισημαίνει τόν κίνδυνο χρήσης τῶν λέξεων «ἡγεμονία» καί «ἐξουσία» στή σχέση μέ τό ἀρχιερατικό ἀξίωμα, ἀντί τῶν ζωντανῶν λέξεων «ὑπουργία» καί «διακονία» (σ. 159). Καί σέ μία πυκνή παράγραφο, ἀνακεφαλαιώνει ἔτσι τή θέση του: «*Ὁ ἐπίσκοπος εἶναι εἰς τύπον τοῦ Χριστοῦ καί ὡς ἐκ τούτου διάκονός του καί ὑπουργός τοῦ στό μυστήριο τῆς σωτηρίας. Ἀπό αὐτή τήν προοπτική φροντίζει γιά τήν ἑνότητα στήν εὐχαριστιακή ζωή τῶν χριστιανῶν δέν εἶναι ἡγεμόνας ἤ ἰσχύων ἀπό δική του ἰσχύ, ἀλλά ἐπί σκοπόν, γιά χάρη τοῦ Χριστοῦ, μήν τύχει καί τεθεῖ σέ κίνδυνο τό οἰκουμενικό βίωμα τῶν ποιμενομένων καί ἡ εἰδωλοποίηση τοῦ Χριστοῦ!*» (σ. 181).

Τό κεντρικό κεφάλαιο εἶναι ἡ Ὁμοιοπαθητική θεραπεία. *Ἀπόπειρα σωτηριολογικοῦ προβληματισμοῦ μέ φόντο τον σωματώδη Θεάνθρωπο.* Ἐδῶ ἐκθέτει θέματα πού συνδέονται μεταξύ τους: τή θεώρηση του σώματος καί τῆς σεξουαλικότητας, τό πρόβλημα τῆς θεοδικίας, τῆς συμμετοχῆς τοῦ Θεοῦ στή ζωή τοῦ ἀνθρώπου, στόν ἀνθρώπινο πόνο καί θάνατο, τήν *περι δικαίωσης θεωρία* τοῦ Ἀνσέλμου Καντερβουρίας καί τοῦ Karl Barth, τήν σταυρική θεολογία τοῦ J. Moltmann. Σ᾿ ἕνα ὑποκεφάλαιο διερευνᾶ τίς σωτηριολογικές συνέπειες τῆς θεολογίας τοῦ Χρήστου Γιανναρᾶ καί στό τελευταῖο ὑποκεφάλαιο τῆς μελέτης κάνει μερικές προτάσεις γιά μία ὀρθόδοξη αἰσθητική.

Παρακολουθώντας τήν ἐπιχειρηματολογία τοῦ S. Žižek, ὁ συγγραφέας ἀπορρίπτει τή σωτηριολογία τοῦ K. Barth, πού εἶναι παρόμοια μέ τή «θεωρία τῆς ἱκανοποίησης» τοῦ Ἄνσελμου. Τά ἐσφαλμένα σημεῖα αὐτῶν τῶν θεολογικῶν συστημάτων εἶναι τά ἑξῆς: ὁ Θεός θυσιάζει ὅ,τι σημαντικότερο ἔχει, τόν Υἱό του, μόνο γιά νά ἐντυπωσιάζει τούς ἀνθρώπους. Ὁ Θεός ἔχει ὡς σκοπό νά μᾶς δεσμεύει μέσω τῆς θυσιαστικῆς τοῦ ἀγάπης· ἀπό δῶ φαίνεται ὅτι τό διακύβευμα δέν ἦταν μόνο ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ γιά μᾶς, ἀλλά καί ἡ ναρκισσιστική ἐπιθυμία του νά ἀγαπηθεῖ ἀπό τούς ἀνθρώπους· ὁ Θεός προκαλεῖ τήν πτώση καί ἀκολούθως μας λυτρώνει ἀπό τίς δυσκολίες γιά τίς ὁποῖες εὐθύνεται ὁ ἴδιος (σσ. 241-242).

Ὁ Κουρεμπελές φέρει ὑπό συζήτηση τήν ἀντίθεση μεταξύ φύσης καί προσώπου πού προτείνει ὁ Γιανναρᾶς στά σημαντικότερα βιβλία του (*Ενάντια στη θρησκεία*, *Ἀλφαβητάρι τῆς πίστης*, *Τό προνόμιο τῆς ἀπελπισίας*, *Κεφάλαια πολιτικῆς θεολογίας*). Οἱ σωτηριολογικές συνέπειες πού προκύπτουν ἀπ᾿ αὐτήν τήν ἀντίθεση -τόσο στή Χριστολογία ὅσο καί στήν ἀνθρωπολογία τοῦ Χ. Γιανναρᾶ- εἶναι ὅτι ἡ σωτηρία εἶναι ἀπελευθέρωση (ἀπαλλαγή) ἀπό τήν φύση καί στέκεται ἀπέναντι στή φύση. Στό χριστολογικό ἐπίπεδο, τονί-

ζει ὁ Κουρεμπελές, ἡ σωτηρία πραγματοποιεῖται στήν φύση καί ὄχι ἔξω ἀπ᾽ αὐτή: «*Ὁ Λόγος θέλει καί παθαίνει, δέν βγαίνει, ὅμως, ὁ ἴδιος ἀπό τη σαρκα, γιά νά πάθει αὐτη ἀπο μόνη της*» (σ. 290). Τό ἴδιο ἰσχύει καί στό ἀνθρωπολογικό ἐπίπεδο: «*Ἡ σωτηρία,…, για νά μένει πραγματική ἀσκητική, εἶναι πάλη μέσα στά ὅρια τῆς κτιστότητας, ἀκόμη καί μετά τόν θανατο. Ἔτσι μένει και ἡ δωρεά της ἀναστασης πραγματι δωρεά και ὄχι κατάκτηση του ἀνθρωπινου Ἐγω*» (σ. 294). Ἡ ἀπό-ἀτομοποίηση τῆς φύσης, ὅπως παρατηρεῖται στά ἔργα τοῦ Γιανναρᾶ, δηλώνει μία προσωποκρατική σκέψη, ἕναν ἰδιόμορφο *πολυθεϊσμο τοῦ προσωπου*, πού καταλήγει σέ μία ἄσαρκη ιδεολογία ἄσχετη μέ τήν ἀληθινή χριστιανική πνευματικότητα.

Τό τέταρτο κεφάλαιο φέρει τό τίτλο Μία θεανθρώπινη ἱστορια. *Σκεψεις και κρισεις με ἀφορμή την ἀναγνωση τοῦ βιβλιου «Ἡ ὡραιοτερη ἱστορία του Θεοῦ»*. Ο Ἰ. Κουρεμπελές προσφέρει μερικές συμπληρωματικές σημειώσεις στό διάβασμα αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, στό ὁποῖο συμμετέχουν συγγραφικά τρεῖς ἐπιστήμονες: ὁ J. Bottéro, ὁ M. A. Ouaknin καί ὁ J. Moingt.

Ο J. Bottéro συμπυκνώνει σέ δυό σημεῖα τά χαρακτηριστικά πού κάνουν τόν Μωυσῆ μία μοναδική μορφή: 1. ἡ κλήση νά δεῖ σέ μία ἑνότητα τό Θεό, ἕναν Θεό ὑπερβατικό σέ σχέση μέ τόν ἄνθρωπο, καί 2. ἡ ἠθική του θρησκευτική ἀναφορά (σ. 319). Ὁ Κουρεμπελές κάνει ἐδῶ ἐνδιαφέρουσες παρατηρήσεις, ὅπως π.χ. ὅταν στέκεται στήν ἄποψη ὅτι ὁ Μωυσῆς καί οἱ δικοί του στό θέμα τῆς γνώσης τοῦ Θεοῦ εἶναι σέ κίνηση καί ὄχι σέ στάση καί κατοχή τῆς γνώσης. Παρόμοια, τά δόγματα, ἄν θέλουν νά ἔχουν ἦθος, δέν πρέπει νά ἐκλαμβάνονται ὡς κλειστά συστήματα πού φυλακίζουν τό Θεό (σ. 322).

Κατά τόν M. A. Ouaknin, ὁ ἰουδαϊσμός ἐνδιαφέρεται λιγότερο γιά τό Θεό ἀπ᾽ ὅτι γιά τό κείμενο πού μιλᾶ γιά τό Θεό. Στόν ἰουδαϊσμό, *ὁ Θεός ἔγινε κείμενο καί ὄχι σαρκα*. Προφανῶς, μέ αὐτήν τήν προϋπόθεση, ὑπάρχει ὁ κίνδυνος μυστικοποίησης τοῦ κειμένου τῆς Βίβλου (σ. 323). Ἡ λύση εἶναι τό χριστολογικό ὑπόβαθρο ἑρμηνείας τῆς Βίβλου, ἐπειδή σέ αὐτό «*σχετικοποιεῖται ἡ θεολογική ἀπολυτότητα καί οἱ ἀποκλειστικές θεωρήσεις, ἐφόσον ἡ ἀνοιχτή σαρκα τοῦ Χριστοῦ δέν εἶναι ἕνας κλειστός τοπος τοπικῆς κατάβασης του Θεοῦ, ἀλλά μία ἀπέραντη ἐνυποστασία κάθε τόπου στο Λόγο καί τήν Αἰτία τοῦ κόσμου*» (σ. 334).

Ἀπέναντι στόν J. Moingt, ὁ Κουρεμπελές ἐκφράζει θετικές καί ἀρνητικές ἐκτιμήσεις. Δέχεται μέ ἐνθουσιασμό τήν κριτική τῆς θρησκείας καθεαυτῆς, πού θεωρεῖται ἀπό τό ρωμαιοκαθολικό θεολόγο ὑπεύθυνη γιά τό θάνατο τοῦ Χριστοῦ. Συνεχίζοντας τήν ἴδια πορεία σκέψης, ὁ Κουρεμπελές σχεδιάζει σέ γενικές γραμμές, τή δική του ἐκκλησιολογική ὀπτική. Ἔτσι, ὁ Θεός Λόγος «*δεν σαρκω-*

θηκε γιά νά προτείνει μία συστηματική ὀργάνωση ἑνός θρησκευτικοῦ ὀργανισμοῦ, ἀλλά γιά νά ἀποδιοργανώσει τά ἀνθρώπινα θρησκευτικά συστήματα καί τήν καταπίεση πού ἐπέβαλαν ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους» (σ. 339). Μέ τόν Χριστό, ὁ ἄνθρωπος ἐλευθερώνεται ἀπό τήν ἴδια λατρεία τοῦ Θεοῦ καί βλέπει στόν ἐνσαρκωμένο Θεό τόν συνάνθρωπο. Ἑπομένως, «*ἡ σωτηρία πραγματοποιεῖται μέσα στή κοσμική ζωή, μέσα στό χῶρο τῆς ἀνθρώπινης ὁμοουσιότητας*». Πιό συγκεκριμένα: «Ἡ ἀγάπη στόν πλησίον τίθεται δίπλα στήν ἀγάπη πού ὀφείλει νά ἔχει ὁ ἄνθρωπος στό Θεό καί ὄχι κάτω ἀπ᾽ αὐτή» (σ. 342). Σ᾽ αὐτή τήν πολύπλοκη ἐκκλησιολογική προβληματική θά ἦταν πολύ ἐνδιαφέρουσα ἡ ἀναφορά τοῦ συγγραφέα στή θεωρία τοῦ «*κοσμικοῦ χριστιανισμοῦ*» καί στόν Dietrich Bonhoeffer.

Ὁ Κουρεμπελές διατυπώνει ὅμως καί ἀρνητικές ἐκτιμήσεις στή χριστολογία τοῦ J. Moingt, ὁ ὁποῖος δυσκολεύεται νά ταυτίζει τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ μέ τό Θεό Λόγο. Γιά τόν Moingt, ὁ Χριστός εἶναι μᾶλλον ἕνας θεοφόρος ἄνθρωπος, ἕνα ὄχημα γιά νά ἐκφραστεῖ ὁ Θεός, καί δέν εἶναι πράγματι ὁ ἴδιος ὁ Θεός (σύγχρονος νεστοριανισμνός).

Τό τελευταῖο κεφάλαιο ὀνομάζεται *Ἡ ἀπάντηση τῶν «38» (12 Ὀκτ. 2006) στήν εἰσήγηση τοῦ πάπα Βενέδικτου 16ου στό Ρέγκενσμπουρκ (12 Σέπ. 2006).* Ὁ Κουρεμπελές ἐξετάζει τήν ἀπάντηση τῶν «38» ἐξεχουσῶν προσωπικοτήτων τοῦ Ἰσλάμ στή διάλεξη τοῦ πάπα στό Regensburg. Ἐξετάζεται τή σχέση Ἰσλάμ καί βίας, τήν ὑπερβατικότητα τοῦ Θεοῦ καί τή χρήση τῆς λογικῆς στό Ἰσλάμ καί ἐκτενῶς, τό κείμενο τοῦ πάπα Βενέδικτου 16ου.

Ὁ Λόγος Θεολογίας. Μελέτες θεολογικοῦ προβληματισμοῦ. Τόμος Α', εἶναι τό βιβλίο ἑνός ζωντανοῦ διαλόγου. Στό πλαίσιο αὐτοῦ τοῦ διαλόγου μέ διάφορους θεολόγους, ὁ συγγραφέας ἀναπτύσσει σταδιακά τή δική του θεολογική σκέψη. Τά σημαντικότερα σημεῖα αὐτῆς τῆς σκέψης, πού μποροῦν νά ἀξιοποιηθοῦν ἀπό τή σύγχρονη θεολογία, εἶναι τά ἑξῆς:

Ὁ Θεός ὑπερβαίνει τό ἑαυτό τοῦ μέσω τῆς Σάρκωσης. Στήν κένωση, ὁ Χριστός ἔρχεται δίπλα μας, γιά νά συμπονέσει μαζί μας. Γίνεται τρεπτός μέ τήν ἔννοια ὅτι ἀγαπᾶ καί θλίβεται γιά τόν πάσχοντα ἄνθρωπο (σ. 282). Ἡ ἀπάθεια τοῦ Χριστοῦ δέν εἶναι τοῦ *πλαστικοῦ χειρουργοῦ πού ἐπεμβαίνει ἀπό ἔξω στίς πληγές μας, ἀλλά ἀπό ὁμοιοπαθητική ἀγάπη*, διά τῆς πρόσληψης τῆς φύσης μας ·(σσ. 231-232). Ἡ ἀγάπη του δέν ἐπιβάλλεται ἐξωτερικά καί ἐξουσιαστικά, ἀλλά ἐκφράζεται θυσιαστικά ὡς συμμετοχή στόν ἀνθρωπινό πόνο. Ὁ Θεός σέβεται τήν ἐλευθερία μας κατά τήν ἀποκάλυψή του. Στόν προφήτη Ἠλία δέν ἐμφανίζεται οὔτε σέ σεισμούς, οὔτε σέ φωτιές, ἀλλά μέσα ἀπό τόν ἦχο μίας «λεπτῆς αὔρας» (σ. 205). Ἡ σχέση του μέ μᾶς εἰκονίζεται σέ αὐτό τό μοντέλο.

Ὁ Θεός ἔγινε σάρκα γιά νά μήν οἰκοδομήσουμε ἐμεῖς μία ἄσαρκη ἰδεολογία, «*γιά νά μήν μπορέσει κανείς νά τόν σφετεριστεῖ ἰδιωτικά*» (σ. 358). Ἀντίθετα, μποροῦμε νά ἀναπτύξουμε ἕναν πολιτισμό τῆς σάρκωσης (ἡ ἀναφορά εἶναι ἐδῶ στόν κάθ. Χ. Σταμούλη) μέσω τῆς Ἐκκλησίας. Ἑπομένως, ἡ Ἐκκλησία δέν ὑπάρχει γιά τόν ἑαυτό της, ἀλλά γιά τόν κόσμο (σ. 99). Κατά τό ὑπόδειγμα τοῦ Χριστοῦ, ἡ ἱερατική καί ποιμαντική εὐθύνη ἔχει διακονικό καί ὄχι ἐξουσιαστικό χαρακτήρα (σ. 131). Στήν Εὐχαριστία, ὁ Χριστός *μελίζεται καί δέν μερίζεται*, ὅπως ἡ καρδιά τοῦ Θεοῦ γιά τόν κόσμο δέν τελειώνει ποτέ (σ. 445).

Ἡ θέωση δέν εἶναι «παραμόρφωση» ἀλλά «μεταμόρφωση» τοῦ ἀνθρώπου στή σάρκα καί στό πνεῦμα (σ. 310). Εἶναι μία *προσωπική συνάντηση* καί ὁμοούσια συμπεριχώρηση.

Στή σχέση μέ τούς ἄλλους, εἰδικά μέ αὐτούς πού εἶναι διαφορετικοί ἀπό μας, εἴμαστε καλεσμένοι στό διάλογο, ἤ, μέ τήν ποιητική ἔκφραση τοῦ συγγραφέα, νά δοῦμε «*τόν ἄγγελο τοῦ ἄλλου*» καί ὄχι τόν δικό μας ἄγγελο, νά δοῦμε «*τόν Ναζωραῖο τοῦ ἄλλου*» καί ὄχι τό δικό μας Ναζωραῖο (σ. 443). Αὐτό ἀκριβῶς ἐπιχειρεῖ καί ὁ Κουρεμπελές στό παρόν βιβλίο, ὅπου προσπαθεῖ «*νά δεῖ τό Ναζωραιο τοῦ ἄλλου*», δηλαδή νά καταλάβει τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ πού προβάλλει μέσα ἀπό τίς διαφορετικές θεολογικές προσεγγίσεις.

Ὁ πρῶτος τόμος τοῦ βιβλίου *Λόγος Θεολογίας. Μελέτες θεολογικοῦ προβληματισμοῦ* εἶναι ἐνδιαφέρων καί ἀπό γλωσσολογική ἄποψη. Πολλές φορές, ὁ συγγραφέας δημιουργεῖ εἰδικές ἐκφράσεις γιά νά συμπιέσει μία ὁλόκληρη ἀντίληψη, π.χ. ἡ ἐκκλησιολογία τοῦ σέβ. ἐπισκόπου Ἰωάννη Ζηζιούλα ὀνομάζεται «*εὐχαριστιακή ἐπισκοπολαγνεία*» (σ. 157) ἐνῶ ἡ σχέση πρόσωπο-φύση στό Χ. Γιανναρᾶ προσδιορίζεται ὡς «*ἀπό-ἀτομοποίηση τῆς φύσης*» (σ. 281). Ἄλλες φορές φτιάχνει καινούριες λέξεις, ὅπως «*θεϊολογεῖα*» (σ. 290). Πέρα ἀπό τήν ὁρολογία, οἱ ἰδέες τοῦ βιβλίου εἶναι θαρραλέες καί πρωτότυπες: «*Ἡ Ἐκκλησία εἶναι δρόμος χωρίς στάση καί χωρίς ἀποκλειστικότητα*», διαβάζουμε στή σελίδα 322. Περίπου ἑκατό σελίδες πιό κάτω, συναντᾶμε ἕνα προσωπικό Θεό, ἕνα οἰκεῖο Λόγο ποῦ μιλᾶ τήν καθημερινή μας γλώσσα: «*Ἀδάμ, ποῦ εἶσαι βρέ; Κοίτα με! Μοῦ μοιάζεις, δικέ μου, καί σοῦ μοιάζω, σαρκώνομαι…*». Εἶναι ἡ ἴδια ἡ οἰκειότητα καί ἡ γλυκύτητα τῶν λειτουργικῶν κειμένων.

Συμπεραίνοντας, μποροῦμε νά δηλώσουμε ὅτι τό βιβλίο *Λόγος Θεολογίας* ἀνοίγει καινούριες προοπτικές στή θεολογική ἔρευνα καί συνιστᾶ ἕνα δεῖγμα ἀληθινοῦ διαλόγου. Γραμμένο μέ ὑπεύθυνη στάση πρός τήν Ἀλήθεια, μέ ἐνθουσιασμό γιά τή συνάντηση τοῦ ἄλλου, πολλές φορές μέσα ἀπό τήν ποιητική γλώσσα τῶν λειτουργικῶν κειμένων, μᾶς ἀνοίγει νέον ὁρίζοντα στήν κατα-

νόηση καί ἀγάπη τοῦ μυστηρίου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

π. Florin Toader Tomoioaga
Ὑποψήφιος διδ. ΑΠΘ
Βοηθός καθ. στό Πανεπιστήμιο Oradea, Romania.

Βασιλείου Ἀποστόλου Δήμου, *Δικαιο και πολιτικη στο ὕστερο Βυζαντιο. Ἡ πολιτικη θεωρια του Δημητριου Χωματηνοῦ. Συμβολη στήν ἑλληνική πολιτική καί ἐκκλησιαστική σκέψη*, Κατερίνη, Ἐπέκταση, 2006, σελίδες 422.

Ὁ συγγραφεύς τοῦ ὡς ἄνω ἔργου Βασίλειος Ἀπ. Δήμου εἶναι γόνος τῆς Ἠπείρου (Ἄρτα, 1940) καί ἀπόφοιτος τῆς Ἱ. Θεολογικῆς Σχολης Χάλκης (1958-1962). Διδάκτωρ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ΑΠΘ καί τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων.

Ἐπίτιμος ἐκπαιδευτικός σύμβουλος καί καθηγητής εἰς τήν Ἀνωτάτη Ἐκκλησιαστική Ἀκαδημία Βελλᾶς Ἰωαννίνων.

Ἡ ἐργασία του αὐτή κατ᾽ ἀρχήν ὑπεβλήθη ὡς διδακτορική διατριβή εἰς τό τμῆμα Ἱστορίας καί Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων τόν Μάϊον 1995, μέ τόν βαθμόν ἄριστα. «Ἡ ἐκδιδομένη σήμερα τύποις ἐργασία μου εἶναι ἀναθεωρημένη καί συμπληρωμένη μέ ὅλα τά νέα στοιχεῖα» (2006), σ. 6.

Ἡ ἔλλειψις εἰς δύο σημεῖα εἰς τήν ἀκαδημαϊκήν ἔρευναν ἔδωκε τό ἔναυσμα ὅπως ἀσχοληθῆ μέ τήν πλήρωσιν τοῦ ὑφισταμένου κενοῦ.

α) «Ἡ ἔλλειψη συστηματικῆς μονογραφίας γιά τήν πολιτική θεωρία τοῦ Δημητρίου Χωματηνοῦ», σ. 6.

β) «Τέλος ἡ ἐκτενής βιογραφία, πού παραθέτουμε στήν Εἰσαγωγή . . καλύπτει ἐν πολλοῖς τήν μέχρι σήμερα ἔλλειψη μιᾶς συστηματικῆς μονογραφίας γιά τό βίο καί τό ἔργο τῆς μεγάλης αὐτῆς ἐκκλησιαστικῆς καί πολιτικῆς προσωπικότητας τοῦ 13ου αἰῶνα», σ. 328.

Ἡ χρησιμοποιηθεῖσα μέθοδος ἐρεύνης φέρει χαρακτῆρα ἐννοιολογικόν. Πρός τοῦτο εἰδικώτερα στόχος τοῦ συγγραφέως εἶναι νά ἑρμηνεύση καί ἀναλύση τούς ὅρους καί τάς ἐκφράσεις» οἱ ὁποῖες εἶναι ἀναγκαῖες γιά τήν κατανόηση τῆς ἔννοιας τοῦ Κράτους

στήν ὑστεροβυζαντινή αὐτή περίοδο» (ΙΓ΄ αἰών), σελίδες 39, 85-89.

Πρός τοῦτο προβαίνει εἰς τάς
διευκρινήσεις, σελίδες 43, 63.
διαπιστώσεις, σελίδες 43, 63, 156, 270.
ἀξιολογήσεις καί χαρακτηρισμούς, σελίδες 63, 72, 75-, 82, 85-89, 100, 113, 126, 210, 215, 294-295, 319, 326,
παράθεσιν τῶν λόγων καί τῶν προϋποθέσεων, σ. 99,
πρόσθεσιν, σ. 101.
ἐρωτήσεις/ἀπαντήσεις, σ. 103.
ἐπισημάνσεις, σελίδες 146-147,227.
διορθώσεις, σ. 182.
ἐπεξηγήσεις, σ. 183.
ὑποστήριξιν τῶν ἀπόψεών του, σ. 204 (συνεπῶς σελίδες 199, 200, 218).
ὑποθέσεις, σ. 216 (πιθανόν, σελίδες 74, 162, 182, δέν φαίνεται,
σ. 84 δέν γνωρίζουμε, σ. 156, ἴσως σελ. 179
σημειώσεις σ. 277
συγκρίσεις, σ. 322,
παροχήν πληροφοριῶν,
ἐπαναλήψεις.

Εἰς τήν ὑποδιαίρεσιν Πηγές-Βιβλιογραφία-Συντομογραφίες, σελίδες 13-36, εἰς διαφόρους γλώσσας: ἀγγλικήν, βουλγαρικήν, γαλλικήν, γερμανικήν, ἑλληνικήν, ἰταλικήν, ρωσσικήν, σερβικήν, παραθέτει πλούσιον ὑλικόν, φύσεως διαχρονικῆς. Τά ἔργα τοῦ ἑνός (αὐτοῦ) συγγραφέως δέν ἀκολουθοῦν πάντα τήν αὐτήν χρονικήν σειράν.

Βασικήν πηγήν συνιστοῦν τά ἔργα τοῦ Ἀχρίδος Δημητρίου Χωματηνοῦ. Ἐκτός τούτων ὅμως εὐρεῖα χρῆσις γίνεται καί τῶν συγγραμμάτων ἄλλων δύο κορυφαίων λογίων ἱεραρχῶν τοῦ ΙΓ΄ αἰῶνος εἰς τήν Ἤπειρον. Εἶναι ὁ Ναυπάκτου Ἰωάννης Ἀπόκαυκος καί ὁ Κερκύρας Γεώργιος Βαρδάνης, σελίδες 40-42, 50-51, 55, 57, 61-62, 64-68, 108, 126-, 132-150. Ἐπίσης:

πηγαί, σελίδες 13 -36.
ἔγγραφα, σελίδες 117, 160.
νομίσματα, σελίδες 160,
ἐπιστολαί, σ. 160.

Ἡ πληθύς τῶν παρατιθεμένων ὑποσημειώσεων ὑποβοηθεῖ κατά πολύ τά εἰς τό κείμενον γραφόμενα, με τάς διδομένας ἐκεῖ πληροφορίας καί τήν βιβλιογραφίαν. Ὁ συγγραφεύς εἰς τήν διδακτορικήν του ταύτην διατριβήν κατέρχεται συχνά εἰς τάς λεπτομερείας. Τά κείμενα συναντῶνται τόσον ἐντός κειμένου ἀλλά καί εἰς τάς ὑποσημειώσεις.

Τό σχεδιάγραμμα, μαζί μέ τόν πρόλογον καί τά συμπεράσμα-

τα συνιστοῦν τάς βάσεις ἐκκινήσεως καί κατανοήσεως τῶν γραφομένων. Ἐκτός ἀπό τήν ὑποδιαίρεσιν: Περίληψη - Συμπεράσματα, σελίδες 321-331, συμεπρασματικαί σκέψεις (συνάγεται, σ. 174) ἑπομένως, σ. 208, 211, προκύπτει, σ. 250) ἐμφανίζονται καί εἰς ἕτερα μέρη τοῦ βιβλίου. Σελίδες 62, 71, 88, 98, 110, 132, 142,156, 164,174, 201, 204,208, 211-212, 208, 218, 250, 264, 266, 319, 321-328. Πάντα ταῦτα ὑποβοηθοῦν τόν ἀναγνώστην.

Μετά τήν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπό μέρους τῶν Σταυροφόρων (1204-1261) ἡ αὐτοκρατορική αὐλή καί τό πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως μετέφερον τήν ἕδραν αὐτῶν εἰς τήν Νίκαιαν. Παραλλήλως διεμορφώθησαν ὅμως καί νέα πολιτικά σχήματα εἰς τά τέως ἐδάφη τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας:

τοῦ Πόντου

καί τῆς Ἠπείρου

Ὁ Β. Δήμου μέ ἀντικείμενον μελέτης τόν Ἀχρίδος Δημήτριον παρακολουθεῖ βῆμα πρός βῆμα τάς πολιτικάς καί ἐκκλησιαστικάς ἐξελίξεις εἰς τό νέον αὐτό πολιτικόν σχῆμα τῆς Ἠπείρου. Ἐάν κατανοῶ ὀρθῶς χρησιμοποιεῖ δι᾽ αὐτό τούς ὅρους:

κράτος τῆς Ἠπείρου, σελίδες 5, 37, 224.

ἡγεμονία, σελίδες 62, 131,

πολιτικόν ἤ κρατικόν μόρφωμα, σελίδες 85, 91.

πολιτειακόν σχῆμα, σ. 41.

δεσποτᾶτον, σ. 123.

Γινόμεθα μάρτυρες τοῦ γεγονότος ὅτι, καί μέ ἔνθερμον συνεργόν τόν ἐξεταζόμενον ἐνταῦθα πρωθιεράρχην, τό πολιτειακόν τοῦτο σχῆμα προβαίνει παραλλήλως πρός τήν Νίκαιαν, εἰς τήν ἀνακήρυξιν του εἰς βασίλειον καί μετέπειτα αὐτοκρατορίαν (1223). Ὁ δέ Χωματηνός στέφει τόν δεσπότην τῆς Ἠπείρου Θεόδωρον Δούκαν (Ἄγγελον) εἰς αὐτοκράτορα. Τοιουτοτρόπως διαμορφώνεται μία παράλληλος τάξις πραγμάτων, μέ ὅλα τά παρεπόμενά της εἰς τήν Ἤπειρον.

Ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἀνάγνωσιν καί τήν μελέτην τοῦ παρόντος ἔργου, ὁ συγγραφεύς παρακολουθεῖ τήν πολιτικήν καί ἐκκλησιαστικήν ἐξέλιξιν τοῦ νέου τούτου σχήματος, τοῦ ὁποίου ἡ ἱστορία ὑπῆρξεν ἐφήμερος.

Ὁ πληθυσμός τῆς Ἠπείρου, μετά τήν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1204), μέ τήν ἔλευσιν πλήθους βυζαντινῶν, ηὐξήθη σημαντικῶς, σελίδες 53-54.

Εἰς τάς πηγάς ὁ ἡμέτερος πρωθιεράρχης φέρει τό ἐπώνυμον Χαματηνός ἤ Χαματιανός. Ὁ Β. Δήμου προκρίνει τόν πρῶτον, σελίδες 63-64.

Ὁ τόπος καί ὁ χρόνος τῆς γεννήσεώς του δέν εἶναι γνωστοί. Ὁ τόπος πιθανῶς ἡ νῆσος Κέα τῶν Κυκλάδων. Χρόνος :1153-1160,

σ. 64. Ἔλαβεν ἀρτίαν μόρφωσιν εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν, τά ἐγκύκλια, τήν φιλοσοφίαν, τήν θεολογίαν καί τό δίκαιον.

Ἄγνωστος ὁ χρόνος τῆς χειροτονίας του εἰς διάκονον καί πρεσβύτερον. Ὡρίσθη ἀποκρισιάριος τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν καί ἀργότερον χαρτοφύλαξ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ταύτης. Ἡ ἀκριβής χρονολογία τῆς ἀνόδου του εἰς τόν θρόνον τῆς Ἀχρίδος ἄγνωστος, πιθανῶς 1216-1217. Ἡ ἐκλογή καί χειροτονία του εἰς τόν Γ΄ βαθμόν τῆς ἱερωσύνης ἀπό τήν σύνοδον τῶν ἐπισκόπων τῶν δυτικῶν μερῶν. Θάνατος μεταξύ τῶν ἐτῶν 1236-1240.

Ὁ ρόλος, πού διεδραμάτισεν εἰς τάς ὡς ἄνω ἐξελίξεις ἀποτελεῖ «πρᾶγμα τό ὁποῖο τόν ἀνέδειξε ὡς τήν κορυφαία ἐκκλησιαστική καί πολιτική φυσιογνωμία τῆς ἐποχῆς του», σελίδες 75-76.

Γιά τό νομοκανονικό του ἔργο ὁ Δημήτριος Χωματηνός κατέχει σπουδαία θέση μεταξύ τῶν συγγραφέων τοῦ 13ου αἰῶνα», σ. 78.

Πολύ ἐνδιαφέροντα εἶναι τά ὅσα ἐκτίθενται σχετικά μέ τό ἐκκλησιαστικόν δίκαιον, σελίδες 227-319.

Κατά τήν ἀπονομήν τοῦ δικαίου ὁ Χωματηνός ἐφαρμόζει πάντοτε τό πνεῦμα τῆς φιλανθρωπίας, τῆς ἐπιεικείας, τῆς ἐκκλ. οἰκονομίας. Ἐκδηλοῦται εὐμενῶς ὑπέρ τῶν ἀδυνάτων, τῶν νέων, τῶν γυναικῶν, τῶν ὀρφανῶν (σελίδες 96, 237, 239, 301-302, 306 (-310).

Βοηθητικοί εἶναι διάφοροι κατάλογοι ὑπηρεσιακῶν παραγόντων.

Τίτλοι πολιτικῶν προσώπων, σελίδες 156-189.

Κατάλογοι ἀρχόντων, σελίδες 224-226.

Ὀφφίκια -τίτλοι ἀνδρῶν καί γυναικῶν, σελίδες 219-224.

Τοσαῦτα διά τό σημαντικόν τοῦτο δημοσίευμα τοῦ ἀγαπητοῦ μου μαθητοῦ εἰς τήν Χάλκην καί ἀκαδημαϊκοῦ διδασκάλου Βασιλείου Ἀποστόλου Δήμου. Τόν συγχαίρω καί τοῦ εὔχομαι συνέχισιν τοῦ συγγραφικοῦ αὐτοῦ ἔργου.

Βασίλειος Θ. Σταυρίδης